

3 2 1.4 6 3

AGRIA

Irodalom
Művészet
Kritika

II. évfolyam 3. szám • 2008. ősz

AGRIA

Irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat
Megjelenik negyedévente

Főszerkesztő: KÖDÖBÖ CZ GÁBOR

Főmunkatársak: ANGA MÁRIA
BARABÁS ZOLTÁN
BERTHA ZOLTÁN
SERFŐZŐ SIMON
SZAKOLCZAY LAJOS

Nyelvi lektor: BOZSIK GABRIELLA
Szerkesztőségi titkár: HEGYI ZSANETT
Tipográfiai szerkesztő: TÖMÖSKÖZI PÉTER
Arculattervező és képszerkesztő: HERCZEG ISTVÁN
Elektronikus levelezés: IFJ. KÖDÖBÖ CZ GÁBOR
Lapmenedzser: BÉRCZESSY ANDRÁS

Kiadó: Eger Megyei Jogú Város Önkormányzata
A kiadásért felelős: HOMA JÁNOS, a Kulturális Bizottság elnöke

Szerkesztőség: Eszterházy Károly Főiskola
3300 Eger, Eszterházy tér 1.
Tel.: (36) 520-450/2064
Fogadóóra: hétfő 10.00–12.00
www.agriafolyoirat.hu
agria@agriafolyoirat.hu

Terjeszti a LAPKER RT. és az alternatív terjesztők.

Előfizethető: postán és e-mailen.

Előfizetési díj 1 évre: 1200 Ft.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Nyomdai munkák: B.V.B. Nyomda és Kiadó Kft., 3300 Eger, Fadrusz u. 4.

A lapot az Eszterházy Károly Főiskola különféle szolgáltatásokkal
sokrétűen támogatja.

HU ISSN 1789-4379

AGRIA

Irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat

35.1483

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Tartalomjegyzék

Koncsek József
Vogul szigorlat 9

Lászlóffy Csaba
A szépség illúziója (*A művész magányossága*) 10

ARTériák

Kiss Benedek
Reflektorozás – *Ködöböcz Gábornak* 14

Anga Mária
A szobában napnyugta van – *Paparó Ibolya emlékére* 15
Pénélopé 16
Jaj, ha már sírni sem tudunk 17

Barabás Zoltán
Ötvenöt 18
Lelkedzenek – *Grabarits István barátomnak* 19

Iancu Laura
irtás 20
nem játszom én veled 20

Lászlóffy Csaba
2008. május – Temesvár 21
Dracu la Ureche: HATALMI JÁTÉK, EGY DARAB KELET
(Valami bűzlik Grúziában, Zsoltár, Z. óra, Katonanóta) 22

Lipcsei Márta
Alig érdeemes... 24
A közelgő véghez 25

Fecske Csaba
Életem 26
Egyedül 26
Repülés 26
Téli kép 26

Serfőző Simon
Az örömök 27
Kutyák 27

Műhely

Bertha Zoltán

Identitás, megmaradás 28

Szakolczay Lajos

A Holnap és a „Kicsik” 38

(Miklós Jutka, Emőd Tamás, Dutka Ákos, Balázs Béla) 38

ARTériák

Utassy József

Mikor nekivágtam 48

Akit Losonczy Anna áhít 48

Osztálykirándulás 49

Irány a Líceum! 49

Hegymászók 50

Eger város főutcáján 50

A remélt csók 51

Öregek évődése 51

Dialógus

Petrezselyem Judit

„... egy kazincbarcikai Párizsban” – *Beszélgetés Hegedűs Mária*

költő, vizuális művésszel 52

ARTériák

Koncsek József

Renoir: A mezőn átvezető út 59

Örök tavasz 60

Zöld tűz 61

Félelmet játszani és nevetést 62

Gaia mondja (*rajz egy öreg naptárban*) 63

Elfolyt gyöngysor 64

Körforgás a gyökerekben 65

Tisza-anyja 65

Műhely

G. Komoróczy Emőke

„S érzi, öröktől készen állt a forma, betölteni, mit elrendeltetett...”

(*Koncsek József műveiről*) 66

ARTÉRIÁK

Bozók Ferenc

Egy mai „szimbolista”	85
Pince	85
Betegség blues	85
Egy régi iskola falára	85

Cultura Agriensis

Tüskés Gábor

A felvilágosodás változatai – <i>Kiállítás az Egri Főegyházmegyei Könyvtárban, 2008. október 9–31.</i>	86
--	----

ARTÉRIÁK

Magolcsay Nagy Gábor

vőlegény	91
fátum	91

Posta Marianna

Kincsem	92
Aki...aki nem	92
Végkép	93

Siska Péter

Szürkület	94
Az óra megállt	94
Állomás	94
Kórház	94

Klasszikusok nyomában

Alföldy Jenő

Az Eger-motívum Kálnoky László költészetében	95
--	----

ARTÉRIÁK

Bak Zsuzsanna

a hasznos idő másfél hét	100
kislánként egy jelentős korban...	101
másodosztályú a vonat...	102

Nyilas Atilla

Testvéreimre	103
Unokahúgom s -öcsém ha beszélget	103
Útravaló	104

A Biblia éve

- P. Vásárhelyi Judit*
A Vizsolyi Biblia Indexe 105

ARTériák

- Németh István Péter*
(Tinódi-apokrif 1555-ből) 112

Színek a palettán

- H. Szilasi Ágota*
Ráragasztott reneszánsz (*Kollázs és szabadság*) 113

- Loboczky János*
Természet és művészet – *Korponay Margó kiállítása a budapesti Gellért Hotelben* 117

- Szakolczay Lajos*
Városkép és Mögöttese – *Károlyi Ernő festményei a szentendrei Milantróp Galériában* 120

ARTériák

- Gittai István*
Sztertelen Napló 1. (*Gyógyfürdő*) 123
Sztertelen Napló 2. (*Holdutánzó*) 123

- Pataki István*
Husselinen: (rajttrilla) 124
Husselinen: (ejnebejnem) 124
Doefcoedemus: Sextertius Maximus első székelyföldi útja 125
Doefcoedemus: Sámán koromban 126

Váradí mozaik

- Barabás Zoltán*
Az V. Partiumi Írótabor megnyitója 127

- Székelyhidi Ágoston*
Magyar művésztelepek a Kárpát-medencében – *Megnyitó a Hajdúsági Nemzetközi Művésztelep kiállításán Nagyváradon, 2008. szeptember 2-án* 130

ARTériák

Antal Attila

Múzeumi találkozás egy asszony-idollal – *Szepessy Bélának* 133

Őszutói nap 133

Műhely

Hanti Krisztina

Halálos Szeretet – Az „anyai” jelenléte *Takács Zsuzsa* lírájában 134

ARTériák

Lászlóffy Csaba

Egy mozdulat 140

Korpa Tamás

Gyarmati tél – *Oláh Szabolcsnak* 141

Benke László

Mint érett kalászrengeteg 142

Devecseri Zoltán

Kis levél-határozó – *Móser Zoltán* fotógrafikája alá/felé 143

Szűk Balázs

Elhullt október 144

Dzsungelből dzsungelbe 145

Négy éve már mosolygó Vigiliákon... 145

Kegyelet és emlékezet

Szűk Balázs

Gyémántdiplomát édesapámnak... 146

ARTériák

Szabó Bogár Imre

Darvak a Tiszánál 152

Akkor majd 153

Laudatio

Barabás Zoltán

Laudatio Hubay Miklós író, műfordító, esszéista tiszteletére
90. születésnapja alkalmából 154

Mezey Katalin

Iancu Laura köszöntése 156

ARTÉRIÁK

Hegedűs Mária

(elégiák)

159

Könyvjelző

Antal Attila

Hétköznapok és álmok – *Oláh András: Érintetlenül*

160

Dobó Marianna

Kultúrsorvasztás – látlelet és vészkiáltás a szellemi élet
önkormányzatáért – *L. Simon László: Versenyhátrány –
A (kultur)politika fogságában.*

162

Tusnády László

Kaiser László: Tűz van, mami!

164

ARTÉRIÁK

Csóka Ferenc

Kegyetlenség

167

Kelemen Erzsébet

Alabástromfény

170

Hangok a múltból

Tüskés Tibor

Levelesládámból – *Hamvas Béla levele*

173

ARTÉRIÁK

Mezey Katalin

Berekfürdői gyászdalok

175

Koncsek József

Vogul szigorlat

A 80 éves Juhász Ferencnek

Menő felhő magas
vogul szigorlatból
délben hogy érkezem,
tárva az ajtó,
menő felhő magas
vogul szigorlatban
magamat én kitanultam?
Magamat a jóra?

Aki engem földbealáz,
vogul szigorlatban
ötet én megmondom:
„úgyis kitanullak,
villámaidat földre viszem,
vizeimet velük tisztítom,
egecsém arcocskáját napocskából
én kezemmel szeretgetem,
de aki engem segítget,
én aztat emelem,
magammal emelem,
vele énmagamat.”
Így teremtek
énmagam a napocskából
kezem alól kiserdült
élő életeket.

Menő felhő magas
vogul szigorlatból
délben hogy érkezem,
dalolgatnak asszonyok,
lehajtják a fejüket,
amikor dolgoznak
az asszonyok,
így dolgoznak.
S menjetek és sűrögjeteK
S forogjatok asszonyok,
Asszonyok és asszonykák!

Menő felhő magas
vogul szigorlatból
jövök én és állok én
Világügyelőnek
Tekintete elé,
tekintete alá.

Tekintsd én sorsomat
nékem adatott
elmenni és megjönni,
vogul szigorlatból
vogul szigorlatba,
ahol mindig
vogul szigorlat van,
vogul a szigorlat,
lenni és lenni,

mondani mindent,
mi hogyan lehetett,
mi hogyan lehetne,
mi hogyan lenne jó,
hogyan legyünk,
hogyan hogy ne legyünk,
Világügyelő,
Világügyelő!

Menő felhő magas
vogul szigorlatban
topa tölgy is kivirágzik,
tavasszal hajt ágat,
nyáron is hajt ágat,
ősszel is hajt ágat,
télen is hajt ágat.

Világügyelő,
idemondalak,
tégedet idemondalak,
ide.

(1962–2008)

Lászlóffy Csaba

A szépség illúziója*

(A művész magányossága)

A pompázatos díszletek között fölcusúdvá körülkémlel, sietne a reggel üde színeit megóvni a gyűrődésektől. „Ezek volnánk, mi? Átvilágíthatatlan, molyette kísértetek?” Meglesni a tavaszra nyíló terek játékait: begyűjteni a szétszóródó könnykristályokat, a napozó szerelmesek kecsesen billegő csónakjait kimenteni a szélesen örvénylő ködhullámok unalmából.

„Hallja, hogy húsa közt gyémánt sír...” Igen, a költöket időnként kiborítja a féltékenység, a nyugtalan kéjvágy hullámozó tánc. A boldog renyhesség letűnt évszázadai után Párizs tüdeje hatalmas ópiumtelep. A torz emberi példányokból mi marad? Gönc és bőr. Unott kávéházakban megvárni a hajnali költögető rikkancsokat. Torkodban és szemed színarany borongású tavában az abszint után csillagok vitorláznak. Fukar csecsbimbók közé is besüt a dúsgazdag polgárok kivagyisága, kíváncsisága.

Füstkorom forgatag a börtönök és a beomló falú bérházak fölött. Még szerencse, hogy sétáin kíséretéül szegődik ez a fogsorai közt mindent szétmorzsoló nagyvárosi zaj. A harsány lakoma! Különben a kegyetlen reménytelenség könnyen egzotikus világba űzné őt is...

A kísértés néha a képzelethiányban szenvedők kicsinyes sértettségével jár...

Most csészéket fest látszólag hanyagul; a japán ornamentika titokzatosság nélkül, derűsen olvad a zsenge fuvallatú tájba. A mord felhők sziklazátonya csak koholt árnyék.

A kivételesen pompás októberből kiűzhető-e az üresség? A nagyváros egyhangúsága?

Csak bizonytalan gondolati lebegés ez benne, mely megkísérli elkerülni a zokogó, mesterséges sivárságot s a borzongató véletleneket.

(Az anyagszerűség illusztrációi)

Legendásan elegáns öltözködése is arról tanúskodott, hogy nem tagadta meg a polgári lét kényelmét, örökségül kapott vívmányait; de természetszeretete, valamint könnyed ecsetkezelése hozzásegítette ahhoz, hogy hű maradjon az életszerűség eszményéhez. Mit szólt a konvenciókhoz ragaszkodó polgár, midőn a Manet képein a klasszikus (akt)szépség helyett egy sápadt bőrű, szögletes idomú nőszemélyt látott maga előtt? Mintha Maupassant-figurákat örökített volna meg vásznain; az alakok gesztusai a lélektani hitel mellett az ellesett situációt is sejtetik. *Olympiá*ájában nincs méltóság, kezét

* Hódolat Manet-nak (1832–1883)

közönségesen helyezi ölébe a kanapén. Másutt Manet visszafogott színkezelése; sötét tónusú portréin nincsen semmi pompázatos... A költőbarát, Mallarmé bizonyára elégedett volt megfestett képmásával. Ámde gondoljunk a hivatalos korízlés hatalmára – miért csodálkoznánk rajta? –; az 1867-es párizsi világkiállítás zsűrije elutasította Manet alkotásait, amelyeket később egy barakkban volt kénytelen kiállítani.

Egyén és közösség közt régóta nincs összhang, s a tudat már csak töredékekben őrzi a gondolat és a tett egységét, mely az előző kor nagyjainak a halhatatlanság lendületét kölcsönözte... A romlott ízlés túlzott térhódításának időszaka volt ez, midőn Baudelaire kétségbeesetten hirdette, hogy az európai civilizáció megérett a pusztulásra. (Némiképp talán rokonítható a huszadik század végéig s a még frissebb posztközérzetek idősíkjával, halálhangulatával.) Túl a dekadencián megpróbálták valami *beteges érzékenységgel* helyettesíteni a klasszikus korok *termékeny szépségét*.

Manet az elődökből merít; túl egészséges ahhoz, hogy – az impresszionizmus (szín)játékainak vagy a letaglózó naturalizmus csábításának engedve – megtagadja a klasszikus szépségisményt. A kép elemeinek lebontása és új egészsé alakitása válik általános módszerré: ez rokonítja Mallarmé költészetét az impresszionista festők: Monet, Cézanne, Renoir s némileg Manet törekvéseivel. Őt azonban mintha nem borítaná ki (lázadóvá semmiképpen nem teszi) a megbillent egyensúly, midőn az intellektus önmagával kerül szembe, „már álmait is csupaszon mutatja a tükör, mely távolságot jelez a való világ és az ábrándok között”.

Szesélyes sziluettek, olykor szinte megfoghatatlan vízió jellemzik az ő „realizmusát”. A francia historizmus dogmáit, mesterségességét (a modellek beállítását) nyűgnek érezvén, nagy – nemcsak nyárspolgári, de akadémiai – ellenállásba ütközik, míg sikerül kiharcolnia a közönségesség jogát a művészi ábrázolásban. (Gondoljunk *A harisnyakötő*, a *Reggeli a szabadban*, az *Argenteuil* vagy a *Lathuile apónál* című festményeire). Vonzzák a félvilági nők, a kávéházi figurák, a kikötő tarkasága. Az anyagszerűség illusztrációja jellemzi ezt a tudatos, józan művészt; ellenfelei esnek pánikba, amikor azzal vádolják, hogy lábbal tiporja az ízlést! Nem szorul arra, hogy eladja festményeit, Édouard Manet vígan megél vagyona (örökség része) kamataiból.

(Költői jelkép – vagy a látvány harmóniája?)

A pult fehér márványlapjára, amelyen pezsgősüvegek sorakoznak, réveteg (melankolikus?) tekintetű bárkisasszony támaszkodik. (*A Folies Bergère bárja*) Gyermeteg, szőke bubifrizurája ellenére hűvös magányosságával nyűgözi le a nézőt. Manet festményei a dekadencia fűtöttsége helyett a látvány eleven képszerűségével, az élet szabad mozgásának illúziójával hatnak ránk; mindegy, hogy a megfestett színhely tengerpart, löversenyvagy korcsolyapálya, kikötő, esetleg egy magányos csónak.

A „gyönyörűséges” kedvest, Manet egykori modelljét (Méry Laurent) megörökítő – depresszióra hajlamos – Mallarmé vad tajtékzó vért, aranyat, vihart, cafatot lát. A

festő barát vásznain ezzel szemben a női szépség megejtő; Manet mellőzi a kárpitokat, az érzéki fej dőlőfős ékét, az éj misztériumát. Merészsége nem formabontás, ő a futó jelzések és az elhagyások mestere.

Ehhez kivételes költői képzelet kellett. Tisztelte az arányokat, a tárgyakat – az impreszionisták csak a fénytörésre koncentráltak. Az, amit nem vállalt velük: a költőiség és a realizmus elárulását jelentette volna.

Borges: Összegezés (La suma)

*Miért ne hinnénk, hogy mindig is ott állt
mészfehéren a fal, ahogyan áll most,
és valaki az öröklét falához
telepszik, s gonddal fölvázolja rajzát.*

*A világ mása így kerül a falra:
ajtók, tatárok, labirintus, Uxmál,
a végtelen, a zérus és a könyvtár,
mérleg és horgony, angyalok alakja.
Formáitól a fal életre támad.*

*S ha furcsa adományát odaadta,
sorsa további kegyben részesíti,
percre pontos érkezten a halálnak,
míg rámered a kusza vonalakra,
ön arcát látja rajta megjelenni.*

(Takács Zsuzsa fordítása)

Az *öröklét fala* nem új szimbólum, amelyre a halandó „fölvázolja rajzát”. Nagyobb feszültséggel telítődik a metafora a folytatásban, midőn az „ajtók, tatárok, labirintus, Uxmál, / a végtelen a zérus és a könyvtár” kerülnek egymás mellé.

„A történelem azzal élt, amit talált” – mondja Jorge Luis Borges kortársa, Robert Lowell (1917–1977), aki nagy lírai művében egyedi és egyetemes közt csapongva, élményszerűen teremti meg földi létünkkel és világunkkal párhuzamba állítható „fejlődésregényét”. Nála a történet a *színen zajlik*... Borges, a latin-amerikai irodalom változatlanul nagy hatású alkotója, inkább medítál, belemerül a létbe és nemlétebe, akár a végtelen óceánba; el-elvész benne. Az időtlenségben. Metaforikus gondolatai töprengő – Lowellnél passzívabb – alkotnak mutatják. A fenti versében különösképpen.

„Hány lehetséges élet múlt el és / veszett bele a szegényes kis halálba” – sóhajt föl. „Mind az vagyok, ki már nincs” – vallja máshol.

Együtt olvasva tovább, a cím szerint is tudatosan sommázó, tömör szonett szentvelen, a magyar fordítást tekintve szinte nehézkesen, hangsúlyozottan precíz fogalmazással zá-

mul. Az *életre támadt falon* – amely különben csak tükör – saját arcunkat pillanthatjuk meg. (Borges elbeszéléseinek, akárcsak több költeményének tanúsága szerint nem egyszerű motívumról van szó, a tükör az alkotóművész életfilozófiájának része. „A tükör fényes holdjában magányos / fehér macska nézegeti magát [...] Mondják, hogy e dallamostestű macskák... / csak látszatok, miket egy örök öskép ad az időnek” (a *Beppo* című versben); „Milyen Ádámnak, milyen Éden előtti / kifürkészhetetlen ős istenségnek / vagyunk tört tükrei, mi emberek?”... Ön arcunk a világ változásában-is-örök arcának része. (Van, aki ebbe a reinkarnációt és beleérzi-beleéli.)

Más „társversekben” nem felsorolásba sűrített ellentétézzel – mint az *Összegezésben* –, hanem árnyaltabban, gazdagabb epithetonokkal („léha szobrok”, „ábrándos szökőkút” díszletei, a maszk mögül figyelőnek „a tapéta túlsó fele” és a homályba vesző „dolgok, / amiket csak Berkeley Istene lát”) jut kifejezésre Borges filozófiai „rögeszméje” arról, hogy az emberi történet szüntelenül megismétli önmagát. Esszéjében a Platón-t követő Lucilio Vaniniig pillant vissza, miszerint: „Achilleusz ismét Trójába megy; feltámadnak a hajdani kultuszok és vallások... semmi sincs most, ami még nem volt; s ami egyszer már létezett, újból lesz.” Minden dolog visszanyerheti korábbi állapotát, persze csak megelevenedő emlék formájában. (Megint csak: tükör!) A múlt kellékeit a költő azzal kérdőjelezi meg: „Ha nem kezdődött (el) semmi, hogy lehetne / vége? [...] Ami leszünk, annak vagyunk a múltja.” (*Elégia egy parkról*)

A téma variációi bizonyítják, hogy az említett metaforák, motívumok prózaverseiben is (*A történet fonala, A tegnap birtoklása, Végtelen keresés*) állandóan ismétlődnek, mindig elgondolkoztatóan, de nem mindig igazi lírai, inkább filozófiai megközelítésben; a nyelvi eszközök is a bővebb kifejtést, az összefüggések megteremtését – nem az összegezt – szolgálják.

Az Idő álmodik: kardot, kicsiszolt szentenciát – s velük együtt görög műveltséget („a bürök ízét Szókratész nyelve alatt”), Karthágó elpusztítását, retrospektív civilizációt („Úr első reggelét”), kereszténységet („valaki istent képzel a homályba”), kereszties hadjáratokat, s nem utolsósorban könyvet: „ezt a tükröt, mely mindig más és más arcát mutatja.”

Az *Összegezés* „kifejtése” Borges költői életművében még sok száz ihletett verssort, lírai futamot tesz ki. Jóllehet tudja, hogy „mindenestül / a művészet részarányába” vész majd, „amely csak pusztá semmiségeket szül”, egy *császár* ő: „ki már csak egy két szótag”... Vagy: „a magdeburgi féltke felöltő / emléke vagyok, egy rovás írásé”...

„Bármi lehetnék. Hagyjatok homályban.” Magától értetődő, végrendelete ez annak, aki rájött, hogy „nincs paradicsom a sok elveszett paradicsomon kívül”, s a *legsúlyosabb vétek terhével él* – sose volt boldog! – „a feledéstől nyomorultan sodortatva”.

Ez a mi sorsunk is, „*az egyetlen, magányos, többnevű tengeren*” hajózóké, ugye, Borges?!

(*Kóda*) Mennyivel lehetett könnyebb neki, aki a fenti – egyik utolsó – versében említett „furcsa adományát odaadta”, hogy az *együgyű emberekkel* megértesse a *túlságosan bonyolult* Mindenséget?

Kiss Benedek

Reflektorozás

Ködöböcz Gábornak

Átkúszik egy-egy sejtelmes folt
az égen –
reflektoroznak.

Az ég világos.
Meg sem rebbennek a csillagok,
hozzászoktak
a műfényvilághoz.

Lelkem, így kutatsz te is
más lelkeket és a magost,
minden éjjel bekapcsolod a reflektorodat.
Pásztázod gyerekkorodat,
az ifjúkort,
a sikamlóst, izsamost,
tavaszt és nyarat, és megállsz az ősznél,
mintha tovább már felszedték volna
az illuzórikus sínárokat.

Mi van a télben,
a csillagokon túl,
mik játéksugaraktól meg nem remegnek?
Annyit tudok csak,
játzásiból
Isten belénk is különös kódokat
s fénymagocskákat rejtett.

Én asszonyom,
távlatunk már a tél,
s bár még meleg a melled
(nem csak játzásiból):
mint a kitüntető szerelmet –
fogjuk föl ezt is
végtelennek,
megillető
egyetlenegynek!

Anga Mária

A szobában napnyugta van

Paparó Ibolya emlékére

A szobában napnyugta van,
kertek csendje, kevés a ragyogás.

Beszélgetni most szívesen elmennék hozzád,
csak úgy besétálnék a házba,
ahol a nyarak villanyoltásig sütnek a falakból,
átengedik a gyerekkor halk neszezését is.

Te éppen virágot tennél a vázába,
igazgatnád, mint festményeid hajlongó színeit,
gyönyörködnél bennük,
én halkan lépdelnék, nehogy megzavarjalak.

Hányszor mentem így hozzád?

Aztán folyók, szelek, havak indultak
szavaink nyomán,
megbeszéltük minden hűtlenségét a világnak.

Kedveskedtünk az időnek,
nem néztük múltását.
De neked már ezzel sincs
elszámolnivalód.

Napnyugta van. Kertek csendje.
Kevés a ragyogás.

Pénelopé

Mögöttes állok, Pénelopé,
mögöttes állok, mint ősed,
mint magzatod.
Meglesem titkodat,
ahogyan felfejted éjszakánként
a megzavarodott időt,
a sietségtől bőröd is felszakad,
ujjadból földre cseppen a vér
mintha abból kerekedne égre a Nap,
de téged már sem a sötét,
sem a fény nem vakít,
mert ugyanazt látod,
fényben és sötétben,
behunyt szemmel és éberem figyelve,
ugyanazt látod Pénelopé: a magányodat.
És nincs harmadnap,
csak a halotti lepel, és a megzavarodott idő.

Már minden felismerhetetlen,
házadat idegenek lakják,
démonok költöznek a falakba,
szájukban minden szó hazugság.
A csillagok most nem mutatnak jövőt,
öledbe zuhannak egyenként –
oda rejtik az ég arcát.
Mögöttes állok, Pénelopé!
Mögöttes állok: ősed és magzatod.
Elhoztam bölcsőingemet,
és te majd rám adod,
hogy ősed és magzatod legyek.
Itt állok, ugyanaz az időszámítás,
csak az idegenek mások.

Jaj, ha már sírni sem tudunk

Számba vehetjük, hányszor hazudtak nekünk,
hányszor csaptak be a kishitűek,
miattuk gyermekeink velünk már beszélni sem akarnak,
elhagynak köszönés nélkül,
tele vannak szavaik, szerelmeik, csókjaik idegen szokásokkal.
Jaj, ha már sírni sem tudunk,
csak fuldoklunk majd, mint
megszégyenített lányok a nevetésben.

Temetésről, gyászról érkeznek a hírek,
a házak öregedő ablakszemei ránk csukódnak,
lassan elveszítjük gyermekemlékezetünket.
Fekete ruhánkat keressük minden éjszaka,
megyünk a barlangokba ébredő denevérek után.

Jártányi erőnk beleveszik az utak dülöngéseibe,
mert hiába hívnak már a harangok,
nem az ünnepre hívnak, csak úgy zúgnak
megzavarodottan, egyirányba billenő harangnyelvel,
félrevert szívütéssel, és mi megyünk, megyünk,
riadtan, egy utolsó nagy meneteléssel,
visszafordulni már csak a szakadékok felé lehet,
megyünk madárszóval, hangosan énekelve,
áldást, irgalmat kérni.

Barabás Zoltán

Ötvenöt

Még hogy ötvenöt.
Ha csak ennyi volna.
De a túlélő csomag,
amit az ember onnan,
fentről kap,
ha kap,
szemben
a pofonokkal,
a hűség árulóival
s a papos, mézes-
mázos hazugságokkal.
Persze állni.
Megállni
mint Pál
a hosszú-
tűrésben.
Még hogy kárpótlás.
Hölderlin, Nietzsche
és Ady bűneiért?
Az elő- és vissza-
tántorgásokért?
A pohár
amnéziájáért?
A huzatos,
már-már
élhetetlen
városért, ahol
éjszakánként
a kóbor vonatfütty
sután megbúvik
a Macskadombon...?

Még hogy
kálváriajárás,
enyhe tüdőpangás,
csöndes leépülés,
talán rák,
lenni,
lenni,
ahogy
.....
(a vaksi
pontok).

Még hogy ötvenöt!
Meg nem született
gyermekeim,
sírgatok!

Lelkedzenek

Grabarits István barátomnak biztatásul

Lelkedzenek reggelek,
amikor csak felfelé
havazik s a vers
maga a brutalitás.

Lelkedzenek a délidő
őrült pillanatai:
fényszentülés, mámor,
minden kész, mégis negatív.

Lelkedzenek estülők:
órák, szárnyak, emberek.
Velük csak a félelem.

Lelkedzenek éjszakák,
amikor egyedül a Teremtő
diktál nekem.

Iancu Laura

irtás

amikor elvesznek, de itt hagynak
amikor holtakkal társalgok

amikor minden évszak ősz, és készül
a hófehér égen az Isten

csomagol, szavaink nincsenek
készen csak gügyögés
csak csé-zés, csak csan-gás
csakcsángózás

amikor tarka a nap
amikor hideg a tűz

amikor szeretsz és szeretlek
miért a halál űz?

éhes férgekként egymásra hullva
fúrunk a fekete Fába

amikor ajtónkon kopog
Pásztorunk maga

nem játszom én veled

nem játszom én veled, amikor
rád ijesztek
te csuktad sötét ajtód rám, így
kerestelek

mint rég várt vendéget fogadlak,
nem hiszem el
hogy te vagy itt. Ki vakon látott
nem ismerhet,

nem látta szemeid. Talán ha szólnál
valamit
talán ha újból eltűnnél, ha
szélnek ereszted

a pelyvát a csúrból, talán ha
te játszánál
velem konyhánk szalmaágyán;
oroszlán,

kigyó, minden más szelídülne ezt látván;
talán
ha előbb ragadnál el, minthogy hozzád
kísérném
anyám

Lászlóffy Csaba

2008. május – Temesvár

Nem mondja senki, hogy: „Ne higgy
a sorscsapásban, kiszolgáltatott!”
(A Úristennel együtt hallgatok.)

Már nem a mindent elfedő határok;
csak megüresedett ég s csak a meg-
üvegesedett tekintetű látnok.

A háló szemein át nézve mégis
félelmetesen folyik el a lélek;
s a múlt is kétség már, merő talány.

Mi az, amitől megalvad a véred,
ha letetted a válladról a terhet –;
a megérzések súlyától talán?

2008. május 18.

Dracu la Ureche

HATALMI JÁTÉK, EGY DARAB KELET

1. (*Valami búzlik Grúziában*)*

Teszi a mesterségét: nyomon követ,
üldöz, kiles. Pofazacskója fantasztikus,
rengő, rángatózó, már-már egetverő.

Ne panaszkodjál. Ez már csak emlékezés –
feljegyzések, adattár, dokumentáció
nélkül. Isten veled hát, éberség, mióta
(régest, rígentúl) nem üldöz ellenség, se
Népek Nagy Tanítómsztere / Szovjetunió
Bölcs Vezére. (Már csak oszét, szar-
mata/rög/örökség.) Bombáznak, persze,
ma is: fogyjon a kétágú kenyérpusztító!
Sz..hat ki-ki a maga valagára.

2008. augusztus 9.

(A Párizsi Kurír Tbiliszi-i különszámából: közléteszi Lászlóffy Csaba.)

2. (*Zsoltár*)

Összeszedni a keveset,
ami nem úgy volt, vagy talán
csupán látszatként létezett,
csak mint felszín: viasz-
tükörben viaszorca; moccanat-
lanság kapuzárás után.

Alvó száj, közöny fintora –
a sár, a vér fel-felszárad, csak a
tudás ne volna, hogy
az eredendő kór s piszok
nem tűnik el soha.

* Shakespeare után szabadon

3. (Z óra)

Az összezúzott bútorok; a kilótt lámpa-
fény; a kifosztott tereken felgyújtott
igazságtörmelék; a tűzkeresztiség áldozatai
(mindig a múlt!); a támadás kudarca,
a fel nem támadás esélye; az üldözött s az
üldözés mindmegannyi részese, mi is(!) –
Bélrángás, epezöld meteorok becsapódása,
ép falak s egy ehető falat nélkül az ösztön
hajt, vagy az utolsó lehelet: haza menni (?)
Csontkaktuszok a sivő homokon. –

Hűvös fény, tisztító zápor? Délibáb,
delírium (hunyd be a szemed).

4. (Katonanóta)

Becsavarva-kifacsarva,
robbanásüregben alga-
aléltsággal
alkudozom a világgal.

Erény, gyönyör! van-e más hon? –
milliónyi mártír-lángon
edzett lelkek
tartós tűzben *üzemelnek*.

Katlanban fő jogrend, törvény;
kempingszéken ülve, örvény
ragad föl, mint
pitypangot (a Föld vak szörny, ring).

Katonaméh fullánkjától,
bőröm duzzad, húsom lángol,
míg egészen
került vérrel s aggyal végzem.

2008. augusztus

Lipcsei Márta

Alig érdemes...

Nem sejtettem, de aztán
rájöttem, hogy a jövő épp most kezdődik
ebben a pillanatban
vagyis a pillanat után már ott a jövő
ez annyira furcsa, hogy üvölthetnékem támadt
a válság az összeomlás
már csak romok
lekapartam magamról a tiszta gyötrelmet
lassacskán idomultam
új életemhez
álmodtam az unokámmal, telefonált nekem
e különös városban
azon kapom magam,
hogy sokat gondolok távoli
csobogó, dúdoló regékre
melyek az elme kagylóházából
csöndes zúgással otthonom
anyai emlékeit idézik
számolgotom éveimet
valami új nyelvet kéne megtanulni
mely nem nyelv és nem szokások
és semmit se kell megnevezni
„az ember egy senki
akit nem fogad a többi senki”
s ha elsurran az idő
alig érdemes valamire emlékezni.

2008. május 22.
Nagyvárad

A közelgő véghez

Lehet hogy félek a végtől. Szemlesütve, szelíden várom, de néha elfog a rettegés, kín, fájdalom. Konokságomon, hogy ragaszkodom életemhez, rezgések osonnak át, lúdbőrösen ugrásra készen, mint a macska, még a levegőben is megbotlok, magamba zuhanok. Már nem érdekelnek sem szagok, sem ruhák, sem virágok. Ilyenkor körülöttem lehül a lég s gondolataim aléltan, ironikusan hullnak szerteszét.

Élethús, élethús gondolom:

ez egy sebhely
te seggfej
az élethez mi kell?

A seb s a vírus
mi húzza a húst?
S aztán elszáll huss!

Az élet mégis olyan mint egy pompás virág.
Levelei alatt emlékek bujkálnak s a fény –folt pillanatban várod,
hogy valóra váljon mit álmaid csírája csont csodákba rejteget.
Nézegeted a buja bokrot, kitárod szépségeit.
Szádból, szemedből bomlanak majd fennakadnak az új, sötét virágok:

az élet ha várni tud
a vég végül felé fut
fennakadva lét falán
később durransz szét talán.

Fecske Csaba

Életem

az idegeim
villanydrótján
fönnakadt remény
kétségbeesett csapkodása

Egyedül

az öröklétből kiszakított
esendő életem
madármesszeségben tűnik tova
az úr jeges árama
sugárzik át a csontokon –
visszavágyom

Repülés

felröppen előttem
hirtelen egy madárraj
az eget sodorva magával
pár tollpihe
szárnysuhogás marad utána
a felkavart levegő
hamar elcsituló hullámverése
nem madarakat látok
a messzeségbe beleveszni
nincs külön szárny se csőr
mintha a repülés vágya
nem férne egyetlen madárba

Téli kép

a hólepte kert
szépsége szinte éget
fehér füstfoszlány
számon a lélek

riadt cinkeszárny
siratja a levegőt
törékeny madár néz
engem én meg őt

a hideg égen
a telehold vakít
hogy láthattam ezt
már nem hiába voltam itt

Serfőző Simon

Az örömök

Várjuk az örömeket,
hátha felénk is
idetévednének.
Beállítanának a házba,
hisz másoknál
tegnap, azelőtt is
ott jártak.
Ott is napoltak.
Betaláltak az ajtón.
Nem úgy, mint
a miénken.
Pedig hányszor
hívjuk őket:
ülnének le nálunk,
s kikerülik a széket,
pedig ellehetnének.
De hát úgy jönnek,
mint akik
máris mennek.
Csak épp benéztek.
S nem tudjuk
mindig borral kínálni
őket, amikor nekünk
kenyér is kell,
s kiscipő: szaladjon
a gyerekekkel. Hát
sietnek kifelé innen.
Mintha nem
becsülnénk meg őket.
Másfelé mennek.

Kutyák

Gyomrukat az éhség
emésztette.
Nyelvüket lógatták.
Lecsöppent nyáluk
sistergett a porban.
Vackukon
készülődtek a mindennapos
éjszakai házörzésre.
Nem mint városon:
esti sétára,
levegőzésre.
Ahol éjjel
szobákban fekszenek,
nem leszakadt lombú
fészerekben.

A jobb sorsúak
kirándulni járnak.
Nekem ismeretlenek
a távolságok.
S anyám is még
otthon üdült mindig
a falusi árokparton.

Bertha Zoltán

Identitás, megmaradás

Páskándi Géza egyik Árpád-házi királydrámájában Szent László így fohászkodik az Istenhez: „Atyám, míg néped egy is van e földön... míg néped van... magyar is legyen”; s egy másikban Könyves Kálmán ekképpen mondja ki a szakrális bizonyosságot: „Volt-e a magyarral valami célja, valami külön célja a Teremtőnek? [...] Azzal, hogy oly sok emberi nyelv van, kicsi és nagy – volt-e terve az Úrnak? És vélünk, a mi nyelvünkkel volt-e, s ha igen, mi célja, terve volt? [...] hiszem, hogy akármily kicsiny, de mégis volt célja. Ha semmi más, egy bizonyosan: hogy megmaradjon. Hogy fennmaradjon most és mindörökké.”

Egyik esszéjében Kányádi Sándor szintén leszögezi: „A nemzet célja tehát az lehet, hogy az Isten csak számára kiválasztott nyelvét az emberiség legvégső háttáráig továbbvigye, gyarapítsa mindannyiánk örömére, és tegyük hozzá, Isten nagyobb dicsőségére.”

Sütő András gyakran hangoztatott sorsparancsolata, a Bethlen Gábor-i intelmmel tanító erkölcsi maximája: „úgy cselekedjünk, hogy megmaradjunk.”

Szöcs Géza szerint: „A nyelvek sokféleségében Isten az egyetlen és egyszeri világot többszörözte [...] Világisten a nyelvekben megsokszorozta önmaga tükörképeit. E tükrök mindegyike a világ más-más arcát ragadja meg – hiszen minden nyelv külön látomás a világról. [...] Ezért mondhatjuk, hogy bármely nyelv halálával egy lehetséges világ pusztul el – s hogy bármely nyelv megsemmisítése egyenlő Isten arculcsapásával. És ezért igaz az, hogy míg a történelmi értelemben vett hazák pusztulása pótolhatatlan kulturális veszteségnek számít, addig a nyelvi hazák halála metafizikai tragédia lehet az egész emberi civilizáció számára.”

Antológiába lehetne gyűjteni csak a mai, a kortárs magyar irodalom jeleseinek is az aggodalmas gondolatait és tézis-megfogalmazásait a nemzeti megmaradás szükségképpeniségéről, egyszersmind fájdalmas veszélyeztetettségéről. Ami figyelmeztető szellemi útmutatás, szállóigévé nemesedett szózatos kiáltás vagy keserű igazságkijelentés Balassitól, Zrínyitől, Csokonaitól, Kölcseytől, Vörösmartytól Petőfin, Aranyon Adyig és tovább ível, végig a huszadik századon, az ma is, most is égetően aktuális, felrázó és megvilágosító. Tovább gyűrűzik és visszhangzik Ady aforisztikus szentenciájának üzenete, amit Czine Mihály is annyiszor idézett: „a magyarság szükség és érték az emberiség s az emberiség csillagokhoz vezető útja számára.” Vagy az, amit például az 1943-as Szárszói Találkozó bevezetőjében Kodolányi János így fogalmazott: „minket, magyarokat, az a veszély fenyeget, hogy elveszítjük magyarságunkat s ezzel fennmaradásunkat, egész életünket is, ha csak egy pillanatra is elveszítjük magunkat”; a konferencia záróelőadásában pedig Veres Péter így: „Az kell tennünk, amit minden életrevaló nép

tett a történelem folyamán: *alkalmazkodni, hogy megmaradhassunk*. Ez minden más eszmei vagy világnézeti igazság előtt áll: *Megmaradni*. Ahogy lehet. S hogy lehet? Úgy, ahogy a nép nagy többsége hiszi, hogy lehet. Mert a hit nagy erő, a történelemben talán a legelső erő.”

S hogy mi hívja elő újra és újra ezeket a szakadatlan nyomatékkel ismételt és újracsiszolt, újraárnyalt önbiztató és önerősítő állításokat, sorsösszegző létaxiómákat? Nyilván a magyarság helyzetének alapvető változatlansága, a felkavaró egzisztenciális öskérdés legyűrhetetlen jelenvalósága: a lét és nemlét közötti sorsharc végzettszerű folytonossága. A pusztulásveszedelem nyomasztó állandósága és fokozódása.

A magyarság demográfiai zsugorodása, Kárpát-medencei térvesztése: elsődleges és kétségbevonhatatlan tény. Az etnikai hanyatlás alapvető tünetei napról napra követhetők nyomon egyrészt a határokon túli területeken, másrészt határon belüli vidékeken. Aprófalvak elnéptelenedésétől az elöregedés, az átlagéletkor-süllyedés és a születéscsökkenés (azaz általában a népességfogyás) jelenségein át a katasztrofális betegségrányok és népegészségügyi nyomorállapotok bekövetkezéséig a nemzethalál réme valószínűsége élettani értelmében is fenyegetővé vált. A kisebbségi sorban a szórványok és a peremvidékek rohamos anyanyelvi lemorzsolódása, hagyományos magyar nyelvterületek „elcsángósodása”, az elvándorlás és a szétszóródás, vagyis a nyelvvesztés, a nyelvhalál baljóslatúsága: szintén mindennapos nyers realitás; „nyelvében már nem él, csak pusztul a nemzet” (Sütő András). A nemzetegység érzelmi megalapozottságának a hiánya, a szellemi leépülés, az erkölcsi és a lelki romlás, az irdatlan társadalmi méreteket öltő öntudatvesztés pedig 2004. december 5. „Fekete Advent”-jében, az ön- és testvérmegtágadó viselkedés törvényesítésében, legitimizációs kísérletében mutatkozott meg diabolikus gyalázatossággal. A morális és a pszichikai lumpenesedés, a páriatömeggé, pusztá fogyasztói „plaza-zombi”-masszává züllés irama eddig elképzelhetetlen sebességre váltott, a kulturális nemzeteszmétől, az „emelkedő nemzet” Németh László-i és ’56-os eszményeitől való távolodás ugyancsak természetes napi valósággá fajult.

A drámai sorshelyzet súlyosságának megítélésében a leghelyesebb azokra hagyatkozunk, akiknek az igazát a gondolati érzékenység, a kollektív önismereti mélység, a legtágabb szemléleti horizont, a látomásos távlat és a morális tisztaság szavatozza: író, művész, bölcselő, gondolkodó szellemóriásainkra és őket követő társaikra. Azoknak a szavát érték és minőség, lélek és idő egyaránt hitelesíti. A felismertető és beláttató erő: hogy ha (Adyval szólva) a „Templomot” (a magyar önazonosság és összetartozás, az erkölcsi, a spirituális, a nyelvi-kulturális nemzetegység szentségét) nem építjük föl: „népét Hadúr is szétszórja”, s „fölolvaszt a világ kohója”. És: „Úgy elfogy a magyar, / Mint ha nem lett volna.” „Tetveinktől ellepetten, elgyengülve várjuk, hogy mit kezd velünk a más népek sorsa. Valamelyik nagy nép gyarmatbirtokába olvadunk be? Szomszédaink darabolnak fel, hogy egységüket védjék? Vagy egy internacionalista néptestvériségnek leszünk osztjájai? Mindegy [...] elveszünk, mert elvesztettük magunkat” – mondja

örökérvényű időszerűséggel *A szétszóródás előtt* Adyját idézve (*Debreceni kátéja* befejezéseképpen) Németh László is. S az ő születésének nyolcvanadik évfordulójára írott versében (*Üdvösség vagy halál*) Illyés Gyula pedig mindezek után (vagylagos képletében, szintén Ady kapcsán s legalább esélyként) mégis-hitre és reményre így buzdít: „Vagy fölépítjük mi is azt a Templomot, / vagy népét Hadúr is szétszórja”. (Kányádi Sándor szerint ez a templom voltaképpen már felépült: mert nem más az, mint a magyar költészet sok évszázados csarnoka. Farkas Árpád szerint viszont Ady temploma, amely „a nemzet egészét jelenti”: az a „talán soha meg nem épülő építmény”, amely „téglák és kövek nélkül is összeáll egyszer” mégis, mert pillanatnyilag még nem építettük meg.) A helyzet tragikumában az általános létromlás és a tudatzavar, az „amentia” összevegyül, összetorlódik a pusztító szándékokkal és érdekekkel: „Ez a szerencsétlen nép máig sem ébredt rá, hogy ki akarják irtani. A valamikori nagyhatalom fél évezred óta morzsolódik, Trianon már nyilvánvaló átgondolt kísérlet volt az elvéreztetésére” (írta a 2004-es öngyilkos népszavazás utáni keserűségében Fekete Gyula).

Mindezzel szemben a megmaradásakarat érvényesítésének a stratégiája a magyarság régi és mai legjobbainak a tanítása szerint döntően a keresztény gyökerű kulturális, szellemi, erkölcsi nemzetfogalomra és nemzetszervezési eszmékre építhető. Továbbra is világos irány- és értékjelző mindaz az etikai alapvetés, amely a sorsvállalás feltétlenségében ragadja meg ethnosz és ethosz, emberség és magyarság összeforradásának hit- és minőségelvű szükségszerűségeit. „Nekem nem magyar, aki élvez, aki kizsákmányol, aki élösködik. Nekem az magyar, aki dolgozik [...] Nekem magyar: az élet nyolc millió verejtékes, szomorú gladiátora” (Szabó Dezső); „Nem a mi dolgunk igazságot tenni, / A mi dolgunk csak: *igazabbá lenni*” (Reményik Sándor); aki „amíg embernek hitvány, magyarnak nem alkalmas” (Tamási Áron); „mindíg magunkért, soha mások ellen” (Dsidá Jenő); „Mennél mélyebben vagyok magyar, annál igazabban vagyok ember” (Németh László); „egységes a magyarság akkor, ha minden magyar emberebbé lenni igyekszik, hogy ezáltal magyarabbá váljon” (Wass Albert); „a magyarság az én szememben, de a múlt magyarjai szemében is: a nemes gondolkozás és a nemes magatartás” (Veres Péter); „EMBERNEK MAGYART, / MAGYARNAK EMBERIT!” (Utassy József). Ilyesképpen szólnak ezerféle patetikus és humoros, gnomikus és magyarázó, költői és filozofikus hangnembváltozatban az értelmezés racionális veretű summázatai. De a közösségi kultúrának és történelmi tradícióknak, a nemzeti identitásnak és a humanitásnak mint a közös ihlet, a vállalkozás, a teljesítmény összességének a folytonosan elsajátítható és elsajátítandó minősége: a magatartás, az erőfeszítés, az elszánás nem pusztán racionális, hanem gyakran szinte hősiesen átszellemített, szakrálisan spiritualizált vagy misztériumszerűségében felfogott erkölcsiségét is megköveteli. A ragaszkodás így: illúziótlan számvetés – a körülményekkel is szembeszegülő dac. Németh László például úgy érezte, hogy az ellenerők nyomása alatt annyi könnyebbsége volt, amennyit ő maga a néphez kötő hűségén lazított. Mert „a hűség bűnhődött, a hűtlenség felmagasztaltott”.

A megmaradásküzdelemben a lét- és a hitküzdelem tehát egybeesik, és egymást erősíti. Az önazonosság létmegtartó harca a hit megőrzésével szakralizálódhat, a hitvallás moralitása pedig valóságos történelmi energiává lényegülhet.

S a magyar történelmi létet évszázadokon keresztül megrendítően kifejező sorsirodalom borzongató jelentésmélységekkel és esztétikai teljesértékűséggel határozta meg a történelmi magyar sorslátást, a kollektív-nemzeti önértelmezés irányait és igazságait, s rázta fel az annyiszor tragikus létharcai, életküzdelsei között is a mindenkori megmaradásáért esengő-hadakozó magyarság lelkiismeretét. A nemzeti közösség legmélyebb-legautentikusabb fájdalmai, vágyai, felismerései, szándékai fakadnak fel ezekben a művekben, s a lehető legváltozatosabb regisztereken hangzanak fel: a keresztény vallási hagyomány transzcendentális öszményeivel töltekező hitvalló imádság, himnusz, óda, segélykérő könyörgés, lamentáció, a tágabb és szorosabb értelemben vett zsoltáros ének, vagy az archaikus-mitologikus folklórtradíciókban is gyökerező sirató, fohász, ballada, liturgikus népének, bűnvalló konfesszió és a többi műforma poétikai-esztétikai gazdagságában. Az önazonosság – a szakrális beszédmód ezernyi árnyalatában, identitás és vallás lényegi funkcionális egységében, összefonódásában. Katartikusan példázva egyúttal azt a törvényszerűséget is, amelyet a kollektív kulturális emlékezet társadalomtörténeti fenomenológiájáról értekező Jan Assmann így fogalmaz meg: „Bizonyos persze, hogy az etnikai identitás folytonossá tételének kiemelkedően a leghatékonyabb eszköze a vallás. A szokatlanul tartós fennmaradás [...] esetei – a samaritánusoktól a baszkokig – egytől-egyig ugyanazt a képet mutatják: az etnikai identitás egy sajátos vallási beállítottsággal fonódik össze.”

A magyarság élete és kultúrája a lehető legmélyebben, legszorosabban fonódott össze a kereszténységgel; az archaikus gyökerű és ősi hitformákat, világmépi elemeket is megőrző keresztény szellemiséggel. A magyarság egzisztenciálisan és kulturálisan is eltérhetetlenül azonosult a kereszténységgel. Nemcsak úgy, hogy legalább évezrede éli a keresztény hitet, éli természetes vallási kultúrájaként, hanem – amire szerencsésebb sorsú népek soha nem kényszerültek – hogy drámai, hatalmas vérveteszéges történelmi harcok során folyvást meg is kellett védenie, s meg is védte azt. Amikor a hitét védelmezve hadakozott, egyúttal létét és identitását is védte; s amikor etnikai, nemzeti megmaradásáért küzdött, azzal a keresztény értékrendet is oltalmazta, óvta, őrizte. A sorsküzdlemben a hitküzdelem egyben mindig létküzdelem is volt – és fordítva. Az azonosságában hordozott kereszténység megőrzésével identitásának alapjait is megtartotta a magyarság; létének megtartásával pedig gyökeresen megélt hitét is fenn tudta tartani. Az identitásküzdelem, az identitásmentő igyekezet így eredendően szakrális jellegűnek bizonyult. Ezért itatódhatott és itatódott át olyannyira erőteljesen a magyar irodalom a folytonosan érvényesülő szakrális-biblikus vonatkoztatásrendszerrel. A magyar sors gyakran a krisztusival látszódot egybeesni, illetve az ahhoz való hasonlatosságában ábrázolódott. Az „imitatio Christi” vagy az „athleta Christi” gon-

dolatától a „Húsvétalan a magyarság” tragikus panaszán át a „Népek Krisztusa, Magyarország” katartikus felismeréséig, régi, törökdúlásos századoktól 1956-ig, Zrínyitől Adyig és Máraiig folytonosan megnyilvánult az érzelmi, értelmi, erkölcsi hozzákötődés a krisztusi üzenethez. A fájdalom a passióhoz, a szenvedéstörténethez, a remény a feltámadás, a megváltás üdvtörténetéhez kapcsolódott: a krisztológiai sorsazonosításban, sorspárhuzamosításban a magyar közösség és képviselője – a magyar lélek megszólaltatója, a magyar írástudó – a saját élményét vetítette ki. A krisztusságélményt mintegy a saját tapasztalataként érezte át. S a válságos idők szünhetetlenségében az isteni üdvterv valóban az utolsó, egyetlen valóságos kapaszkodóként szolgált.

Az életelvű megmaradás természetesen a létezés és a kultúra, a hit folytonosságát egyszerre jelenti – ezért kategóriáisan értékelvű. Egy nemzet a hitét pedig csak nemzeti mivoltában való megmaradásával tudja gyakorolni. A nemzet a hitet, a hit a nemzetet tarthatja meg. Minden népek, nyelvnek, kultúrának így transzcendentáisan igazolható, eredendő és elidegeníthetetlen metafizikai státusa van. Bármely nép elpusztítása metafizikai merénylet – botrány és gyalázat; nyilvánvalóan több, mint egyszerű, pusztá fizikai bűntény. S a transzcendens távlatú nemzetlét pedig a lelki, erkölcsi, spirituális, kulturális-szellemi nemzetfogalom eszmei konstrukcióiban is hitelen fejeződhetett ki oly sokaknál – a huszadik században is lényegében minden klasszikusunknál.

A személyes hitélmény, nemzeti-közösségi sorskérdés és a döntően arra visszavonatközö transzcendentális eszmélkedés, gondolatiság tehát rendre egymástól elkülöníthetetlen szervességgel összegeződik. A hit szubjektivitásának szférája szorosán érintkezik, összekapcsolódik a magyarságnak mint sorsközösségnek az objektív, tényszerű élményvilágával; hit és látomás a konkrét életvilággal. A legégetőbb személyes életgond – élet és halál ontikus problematikája –, a legsúlyosabb egzisztenciális talány vagy alternatíva a szülőhaza, a szülőnemzet legmegrendítőbb közösségi válságtapasztalatával fonódik össze: lét vagy nemlét, kollektív megmaradás vagy pusztulás, nemzethalál vagy túlélés, elnyomatás vagy függetlenség, leigázottság vagy önállóságra való felszabadulás, önelvezítés vagy önfelepítés, folyamatos demográfiai, erkölcsi, anyanyelvi-kulturális, öntudati sorvadás, zsugorodás vagy morális megerősödés, szellemi felemelkedés katartikusan megélt dilemmáival. S a létezés minden szférában bekövetkező krízisélményének reflexiója gyakran pedig mint utolsó mentsvárhoz, menedékhez, segítségforráshoz fordul a Fennvalóhoz, a gondviselő Teremtőhöz – amikor más remény, evilági kapaszkodó már semmi nem mutatkozik.

De válságos időkben a tisztán szellemi premisszákon és konklúziókon nyugvó nemzeteszme kizárólagos erkölcsi idealizmusa is kétségessé, problematikussá válhat. A végső kiszolgáltatottsággal szembeni sorsigazító önvédelem természetes cselekvésmódzataiban a keresztény-etikai szempont primátusa helyébe az ontológiai szempont abszolút létérdekűsége léphet: a létezés elsődleges, vitális alapértékeinek a megóvása.

„Vallom, hogy minden fegyver jogtalan, / a szelíd Isten könnyezett s úgy tanította ezt, / ám annak a kezében, kit fegyver szorongat, / a fegyver megdicsőül és ragyogni kezd. / Ezért nem is hányódom már magamban, / vallom, hogy igazam nincs / és mégis igazam van” – hangzik a huszadik század nagy *Szózat*- vagy *Himnusz*-variációjának is tekinthető Dsida-zsoltárból, a *Psalmus Hungaricus*ból a kettős igazság (e sajátos „veritas duplex”), amelynek a feltétlen ellenállást és életmentést hirdető része (a poétikus és retorikus formából sem kiiktatható-kitagadható értelme) sem idegen egyáltalán a magyar sorsirodalomtól és sorgondolkodástól, Zrínyitől („Fegyvert s vitézt éneklek”) Petőfig („Fényesebb a láncnál a kard”), vagy Széchenyitől (aki arról elmélkedik, hogy olyan kevesen vagyunk, hogy még az apagyilkosnak is meg kellene kegyelmezni) Adyig (aki pedig *Vallomás a patriotizmusról* című cikkében nyilvánítja ki határozottan, hogy végső veszedelemkor a nemzet hibáit félretolná „egy kicsit feledni”, mert „egy fenyegetett fajtát” „bármi áron meg kell védeni”). Egyszerű logikai értelemben természetesen egymást kizáró szemléleti irányként fogható fel a nemzeti azonosság feltétlen erkölcsi értékekre való helyezése, abszolút morális eszményekhez való igazítása, az etikai szempontok és kategóriák értelemadó prioritásának állítása az egyik oldalon, s a másikon viszont az erkölcsiséget is megelőző ontológiai aspektus elsődlegességének, a végső létveszélyben a mindenekeletti megmaradásakarathoz az abszolutizálása. Tamási Áron említett szállóigéje szerint (aki „amíg embernek hitvány, magyarnak nem alkalmas”) a specifikus nemzeti érték éppen az egyetemes, örök emberség igazságaival telítődve nyerheti el jelentését és jelentőségét; az ethnosz csakis az éthosz által valósulhat önmagává, önnön legjobb lehetőségei révén. Kétségbeesett zsolttáros jeremiájában Dsida Jenő ellenben az elpusztulás katasztrófájának elhárítása érdekében, az etikai megfontolások fölé emelkedő pusztító létfolytonosság elsőbbsége mellett hirdeti problematikus, de a helyzetet tekintve szintén meggyőző (és filológiailag tehát Széchenyitől eredő) érvét: „ha bűnös is, magyar / s ha tolvaj is, magyar / s ha gyilkos is, magyar, / itt nincsen alku, nincsen semmi »de«.” – Mármost eldönthető-e az eldönthetetlen? Lehet-e ezek után tisztán racionális erkölcsstani vagy lételméleti igazságot tenni? Maga a probléma azért keletkezett, mert egy nép sorsa problematikusává vált. Így azután a probléma érzékelésével és hordozásával együtt kereshetjük a célravezető utakat lét és morál önértékeinek az egyeztetéséhez és együttes megtartásához.

A legutóbbi időkben a határon túli és az anyaországi magyar irodalom integrációjának felgyorsulása tovább tart; a szellemi értelemben egységesülő egyetemes nemzeti kultúra folyamatai feloldják a szétszóratásból következő elzáródások merevségét. A kapcsolattartás természetes lehetőségeinek felszabadulása a különféle művészi irányzatoknak, törekvéseknek az egyes régióktól független, határokon átívelő eszmei-elvi szerveződését, valamint a gyakorlati – például a publikációs (könyvkiadási, folyóirat-szerkesztési) – együttműködés változatos formáinak megteremtését eredményezi.

Mindazonáltal fennmaradnak a szomszédos országokban élő magyarság (az elszakított nemzetrészek) millióinak léhelyzeti adottságai (a kisebbségiség alapvetően méltatlan politikai-társadalmi körülményei), illetve a közösségi identitásőrzés, a kollektív autonómia szükségletének emberjogi és erkölcsi evidenciái. Továbbra is érvényesülnek a sajátos regionális (táji-természeti, szülőföldi, történelmi, etnikai, folklorisztikus, vallási) értékgyományok, a nyelvi-kulturális örökség meghatározó tényezői, valamint a kisebbségi nemzeti közösségek igényei a mindezt fenntartani és ápolni-építeni kívánó anyanyelvi művelődési intézmények működtetésére. A fenyegető veszélyek közegében folytonosan problematikusnak tekinthető (mert annak bizonyuló) megmaradás érzelmi-lelki és eszmei összetevői, az „ahogy lehet” sorsküzdései és a „sajátosság méltóságának” tudattartalmai így egyszerre mutatkozhatnak az elemi és demokratikus szabadságkövetelés közvetlen közéletiségében, és művészeti alkotások, irodalmi művek élmény- és jelentésvilágának áttételes nyelvi-esztétikai közegében, hangulati és gondolati övezeteiben. Az emberi létezés egyetemes sorsreflexiói tehát magukba szervesíthetik mind a konkrét gondtapasztalat, mind az attól elvonatkoztató létértelmezés szellemi vetületeit.

Az össznemzeti integráció és szellemi korlát nélkülség tehát mindenképpen örvendetes szabadságkiterjedésként értékelhető. De a szabadságjogok érvényesülése odáig már nem jut el, hogy a határon túli magyar nemzeti, kisebbségi közösségek elvi alapjogait, a teljes körű kollektív önrendelkezés, önkormányzás, az identitáskifejező gyakorlati autonómia feltétlenségét is biztosítaná. A minden értelemben vett, jogi-politikai teljességgel értelmezhető szabadság garanciáit és valóságosságát a magyarság egészének továbbra is nélkülöznie kell. A sajtószabadság nem egyenlő az önrendelkezéssel; Sütő András megfogalmazásában: „semmit sem kaptunk a megígért jogokból, csak a lehetőségét annak, hogy a megígért jogokért a sajtóban harcoljunk.”

Az egyetemes magyar kulturális integráció, szerves egységesülés mindazonáltal elősegíti, sőt biztosítja az egységes magyar nemzet és identitástudat önreflexiójának a fenntartását. A megmaradás és a kollektív történelmi emlékezet kölcsönös támaszai egymásnak. Az erkölcsi, lelki és önismereti nemzeteszemély és nemzetegység az egész magyarság közösségi azonosságát és összetartozását tételezi; Makkai Sándor régi megállapításai szerint is az egymástól országhatárokkal elvágtott nemzetestrészek nem szabad, hogy a magyar lélek szétesését jelenítsék meg, s „külön-külön elégtelen, félszeg, egymásra nézve is idegenül vegetáló, halódó szellemi torzok siralmas törpecsaládjává” silányodjanak; „nem nyugodhatunk abba bele soha, hogy az összetört nagy tükör üvegcserepei más napot sugározzanak vissza, s hogy a nemzet Géniuszának arcát akármelyik is torzképpen tükrözze. Minden nehézség dacára, *innen és túl*, azon kell fáradozunk, hogy szellemi egységünk épen maradjon, s ha új vonások tűnnek fel benne, az ne idegenséget és elszakadást, hanem gazdagodást jelentsen mindenik rész számára”. A „haza a magasban” illyési eszméje, ideálképzeete azonban igazán csak az egyes

részek, területek, táji-kulturális régiók, eszményközösségi jellegkörök minőségi összeépülésével és emelkedésével, a „genius loci” sokféleségének megnevesítő és együttes (ön)tudatosításával érvényesülhet. A „mozaik-nemzet” egészséges működésében az összeszövődések nem vezethetnek sajátos és hagyományos szellemi értékdimenziók feloldódásához, elmosódásához, megsemmisüléséhez. A sajátos regionális tradíciók, színek, karakterjegyek nem fakulhatnak meg, nem sorvadhatnak el – nem válhatnak uralkodó, így homogenizáló és uniformizáló ízlésirányok áldozatává. Távlatos az lehet, ha az egyedi, különleges többlettartalmak megfelelő ön- és közmegebecsüléssel járulhatnak hozzá a közös kincshez, a szellemi örökség egészéhez. Ha az integrációban az átvétel és a hozzáadás kiegészíti és megerősíti egymást: az általános és az általánosan szükségletkielégítő kínálat mindenütt jelen van, a pótolhatatlan és a lokális pedig nem vész el. A természetellenes zártság feloldódik, a közforgalom folyományaképpen nem kell mindenütt mindent külön, adottságok nélkül is létrehozni, a jellemzőt és a jellegzetest viszont érdemes önfeladás nélkül életben tartani és ápolni. Nemigen szükséges doktriner globalizációs elvárások szerint mindenütt ugyanazt és ugyanúgy létrehozni vagy kiszolgálni, mert ami tájidegen, ma már az is hozzáférhető, s inkább a sajátosságok védelme a fontosabb. Egy kárpátjai író (Balla D. Károly) például számon kéri: „nem olvastam még egyetlen Kárpátalján született magyar kalandregényt, krimi vagy sci-fi sem.” Holott a hiányzó ilyesfélék a mai Kárpát-medencei vagy összmagyar kulturális integráció segítségével nagyjából mindenütt elérhetőek – viszont vétek lenne akár bagatellizálni is például a csak Kárpátaljára jellemző regionális néprajzi, folklorisztikus örökség (mondjuk a Rákóczihoz köthető történelmi monda-, balladakincs) akár poétikai-atmoszferikus inspiráló jelentőségét. *Interpretáció és integráció* című remek könyvében a felvidéki Alabán Ferenc megvilágosító fejtegetésekkel igazolja a differenciált helyi értékek árnyalatosságainak a jelentőségét. „Az esztétikai, irodalmi, erkölcsi egyediségek, sajátosságok és különlegességek akkor lehetnek távlatosak, ha többlettartalomként – értékként kapcsolódnak a magyar szellemi örökség egészéhez, ha nem elvárásoknak eleget téve adják fel önbecsülésüket és változnak át külső ízlések és esztétikai elképzelések szerint” – írja. A lokális és a globális értékrend szervesen kötődik így egymáshoz, egymást áthatva lélegzik. (S kapcsolatuk – „the mutual reorganization of the local and the global” [S. Hall] – posztkoloniális szituációban is újjászervezhető, ahogyan azt napjainkban oly sokan hangsúlyozzák.) A regionális, a nemzeti, az univerzális így aztán nem korlátozó, hanem finoman összetett, kiteljesítő feltételei egymásnak; „az univerzum felé csak kesztyűs kézzel nyúlhatunk ki, s ez a kesztyű a nemzetünk” („One can only reach out to the universe with a gloved hand – that glove is one's nation”) – ahogy a nagy író költő, a Nobel-díjas W. B. Yeats megfogalmazta. (Ezért is mondhatjuk Illyés nyomán, hogy nemcsak az a provincializmus, ha Párizsban úgy viselkedünk, mintha Bugacon lennénk, hanem az is, ha Bugacon úgy, mint Párizsban. És ezért jó ahhoz tartanunk magunkat, ami Makkai Sándor szavaival így hangzik: „Nem

érette, az ő kedvéért, hanem önmagunkért kell európai nemzetnek lennünk. Ez, éppen ebből kifolyólag, valami egészen mást jelent, mint Európa utánzójának, szolgájának, vagy éppen majmolójának lenni. Nincs szükségünk Európa bűneire, igazságtalanságaira, szeszélyeire, képmutatására, felfuvalkodottságára. Saját magyar jellemünk és szellemiségünk kifejtésére van szükségünk az európai kultúra valódi és örök értékeinek érvényesítése által. A mi európai feladatunk: embernek lenni – magyarul.)

A lényegi választó- vagy törésvonal így tehát nem kicsiség és nagyság, lokális és univerzális között húzódik, mert ezek organikusan összeépülhetnek. A konfliktust az jelenti, ha bizonyos befolyásos társadalmi (politikai, közvéleményformáló) csoportok eleve bizonyos érték-, sőt emberellenességet tanúsítanak. Nemzeti averziót, Fekete Gyula szavával: nemzetundort. Akiknek a legapróbb falu regionális értéktulajdonosságai, népi kultúrája vagy népművészete éppoly ellenszenves és lekezelendő, mint a nagyvilágban szétszóródott magyarság globális önszerveződése. Akik egyetemes lelki-erkölcsi értékek megbecsülése helyett például az összes keresztény kívánatos kiirtásáról vihorászhatnak büntetlenül a tömegmédiában. Akik helyeslik, ha az állam nevében intézkedő rendőrök dühödten tépik és tapossák a nemzet zászlaját. A visszataszító provincializmus nem más, mint 2004. december 5. bekövetkezése: a nagyvilágban eddig ismeretlen fajta nemzet- és emberárulás. A mostohaanya-ország – az erdélyi költők, Ferenczes István, illetve Tompa Gábor verseinek címe szerint: a „banyaország” – szégyenteljes viselkedése nemzettestvéreivel, a kisebbségi magyarokkal szemben. Mintha az autentikus magyar szellem Magyarországon is kisebbségbe szorult volna, a virtuális Kárpát-hazai összefogás keretében is – fájdalmas kísértetiességgel igazolva mindazt az aggodalmat, amelyet Németh László fogalmazott meg az 1938–40-es területi vizszoacsatolások idején: hogy az erdélyi, a felvidéki, a délvidéki, a kárpátaljai magyarok, kisebbségi státusuktól továbbra is elszakíthatatlanul, csak „kisebbségből kisebbségbe” kerülhetnek. Holott egy kulturális nemzeti közösség elidegeníthetetlen alapjoga a feltétel nélküli, teljes önmegvalósítás; ez maga a nemzet „metafizikája” („the metaphysics of nationalism speak of the entry into full self-realization of a unitary subject known as the people” [Terry Eagleton]).

Az alapkérdés, a legfőbb tét tehát folytonosan és minden kollektív egzisztenciális krízis ellenére: a minőségi megmaradás. Régiókban és nemzetben egyaránt.

A megmaradás záloga a helytállás; mindig és mindenütt. Általános érvényű, vagyis jelképes és egyetemes szellemiségében értendő Sütő András költői szépségű és igazságú tézise is mint Erdély „tizenegyedik parancsolata”: „itt maradni kell akkor is, hogyha nem lehet.” A visszhangzó Makkai Sándor-i „nem lehet” és a Reményik Sándor-i „ahogy lehet”, „lehet, mert kell” létparadoxonaival is megbirkózó erkölcsi alaptörvény ez. Rejtélyes, lélek szerinti szülőföldi, nemzeti hűség ez: olyan nem-racionális sorsparadoxon, amely egy egyszerű „A nem egyenlő B-vel” formállogika, általában a nyugati típusú gondolkodásmód számára nehezen felfogható és értelmezhető. Vagy lehet ma-

radni, vagy nem. Hogyan lehetséges ez a logikán túli, a talán a kantianus „kell és van” közötti különbségtételt is felülhaladó transzcendentális imperativus? Mi ez a látszólag illogikus, megfeythetetlen paradoxon vagy apória? Milyen különös magyar titok és misztérium ez? A *kisebbségi élet ajándékairól* értekező László Dezső szerint a „világon – ha sok országba van is szétszakítva és széjjelszórva – csak egy magyarság létezik. Van egy emberfajta, amelyiknek millió és millió egyedét valami megfoghatatlan hatalom arra kényszeríti, hogy akkor is magyarnak vallja magát, ha abból kára származik.” Csoóri Sándor megállapításában szintén: „magyar az, aki az érdekei ellen is magyar akar maradni.” Hol van ez a nemzet, az ilyen nemzet? – kérdezik gúnyosan Németh László *Apáczai*-drámájában, s a válasz is elhangzik: „a csillagokban”. S valóban. Ha már máshol nem is: ott mindenképp. Mint ahogy az egyetemes, világirodalmi modernség végleiteit is bejáró Páskándi Géza kozmikus megerősítését látja a vicinális vidékeknek, az otthonos kistájaknak, a meghitt táj hazáknak, a bensőséges szülőföldeknek az égben. A „mindenségnek sokféle tájvidéke van [...] Nézz fel az égre [...] Mennyi vidék! Ott sűrű a csillag, itt ritka. A ritka csillagok kis tanyák, falvak... a sűrű – *metropol*. [...] Minden csillag tájnyelven beszél! És ez a sárgolyó? És miért hívják sárgolyónak? Mert vidék, falu – ehhez az egészhez képest! [...] Nézd csak a csillagtérképeket! Bika! A földi istállóból felvitték az égre. A földi istálló egy portán állt, a porta a faluban [...] Felvitték a falut, a vidéket, az égre. Kis Kutya, Nagy Kutya! Felvitték a házörzőket is! A vadászebeket! Nagy medve... Az erdőt, a sziklát! Nem tudsz úgy beszélni az égről, hogy közben ne a falut, ne a vidéket emlegetned, ne majort, ne tanyát, ne erdőt és mezőt” – hangzik egyik (Beckettet parafrázáló) abszurd drámájából. S máshol is állítja: „A 'provincia' a megmaradás egyik esélye, mint némely hálnak a holt-ág vagy öböl”; „Földünk is csupán provincia (és provinciális) az egyetemesnek mondott törvények uralma alatt. Nyelveink holmi diaszpórák a végtelenségnek keresztelt tér és idő hangjai közepette. Pánprovincializmusban élünk. Láthatjuk naponta”; „a Mindenséghez, Univerzumhoz, a végtelenhez képest maga a glóbusz is csupán parányi sár-provincia”. Az „egyetemesség és tájiság *egymásban* jelentkeznek”; „az egyetemes gyökerei is anyaföldben, hazaföldben nőnek, és nem a semmiben”; „nem lebegő gyökerek, hisz még azok is csak *helyi* vízben tudnak lebegni, ha élnek.” S így kerekedik ki a ragaszkodó, intim szülőhaza-szeretet szinte szakrális, teológiai-krisztológiai mélységűvé gazdagított himnuszát sugárzó gondolat: „áldassanak a szülőföldek, mert úgy szeretik a nyelvi hazát és úgy szeretik a nemzetek hazáját, a kerek világot, hogy egyszülött zseniális fiaikat adják neki és érte”.

Az emberi minőségnek nincs mérete; nincs központja és perifériája – csak mélysége és magassága. Bárhol születik: köt és emel. Köt és emel a bennünk – s a fölöttünk lévő értékekhez.

Szakolczay Lajos

A Holnap és a „Kicsik”

(Miklós Jutka, Emőd Tamás, Dutka Ákos, Balázs Béla)

A Bodnár György tanulmányából vett idézet talán bevezet a 100 év előtti versantológia – Nagyvárad ekkor élte fénykorát – és az új költők által fölajzott *idő* ünnepnél ünnepebb (mert harcos!) dolgaiba. „... a Nyugat történetének fő eseményei a viták: azok a külső és belső ellentétek, melyek útját kísérték, szükségképpen nyílt összecsapásokhoz vezettek. Az irodalmi háborúskodás első nagy ütközete a Holnap körül robbant ki. Ezt az antológiát a nagyváradi fiatal írók köre, elsősorban Juhász Gyula szervezte meg. Két kötete (1908–1909) a Nyugat szellemét tükrözi, hiszen Ady a vezéralakja, kinek gazdagon illusztrált költészetéhez jól illeszkednek Babits Mihály, Juhász Gyula, Balázs Béla és a helyiek, Dutka Ákos, Emőd Tamás, Miklós Jutka versei. A körülötte kialakult vita jelentősége abban áll, hogy az első kötet megjelenése után ismerte fel igazán az irodalmi reakció Ady és az új irodalom korszakváltó szerepét.”

A lázas időről és az azt költészettel – modern verssel – fölbolygató, ma már klaszszikusoknak nevezhető *nagyokról*, Adyról, Babitsról és Juhász Gyuláról elég sokat tudunk, hiszen a múlt századelő a magyar művelődés – a magára ébredő tudás – legszebb korszakaihoz tartozik. Viszont a „háttér”, minden forradalmi megmozdulás „utcaköve” rejtve maradt. A „kicsik”, vagyis az összehasonlítási pontként elengedhetetlen bázis értékköreinek megmutatása talán megér egy misét, hiszen nélkülük légüres térben árválkodnának a csúcsok.

A magyar költészet – jóllehet most csupán a XX. századi líráról beszélek, de a korábbi korokra is értendő – van annyira gazdag, hogy egy-egy kisebb (mihez viszonyítva kisebb?) mesterének tolla alól is kikerülhet olyan vers (itt elég legyen Zelt Zoltán *Sirályát* említeni), amely géniuszok remekműveivel is fölérhet. Hogy Miklós Jutka, Emőd Tamás, Dutka Ákos és Balázs Béla hozott-e létre olyan darabokat (az utóbbi valószínűleg igen), amelyek a legnagyobbakhoz viszonyítva is kiállják a próbát, nem tudhatni, hiszen a rejtve rejtezés (az utókor feledékeny) megnehezíti az ilyesféle számbavételt. Ám ha életműveik nem mérhetőek is a kétségkívül elismert nagyok, Ady Endre, Babits Mihály és Juhász Gyula *fénylő* oszlopaihoz, fontos szerepet töltenek be „versenyársként” a korszak irodalmában.

A Holnap fiataljai közül, utóéletét tekintve is, Miklós Jutka (1884–1976) a legérdekesebb (legrejtélyesebb?) egyéniség. Nem csupán azért, mert egyedüli nőként ő képviselte a költészetet, és táncolt (hol volt ekkor még az antológia!) *Baal Isten* udvarában, az égi uralkodó szájába adva kívánalmait – „Ma nékem hódolnak, engem

imádnak, / Nékem táncolnak, nékem hozsannáznak, / Ma nékem áldoznak tűzzel és vérrel, / Porba borulva, remegve itten, / Engem illetnek csókkal a királyok. / Ma én vagyok Baál! Én vagyok az Isten!" –, hanem azért is, mert költőként és nem költőként, a versírást „végre” abbagyva és újrakezdve, végigélt csaknem egy évszázadot.

Nyughatatlan szelleme – „Uram, mért teremtettél nőnek, / Minden reggel szárnyaim nőnek” (*Uram, mért teremtettél nőnek?*) – üzte és hajtotta, önfeledten mindig égni akart – örökös lángolása szemnyitogató tűz volt – és sosem bekormozódni. Nőként, magányos szüfraszettként élte az életet, mítoszi és valóságos gyönyörök *jövőváró* bódulatában áldozván a versnek – „Judeai vagy. Leány. És poéta” (*Beszélgetés énnel*) –, mintha az akkoriban divatos, „halálvagyó” élethabzsolás: az égi és földi javak bekebelezése, a személyiség fölszabadításán túl a világ törvényeire is hatna. Ady hamar meglátta az *új csillagot*, és az akkoriban mellette „tevékenykedők”, őt csodálók is ennek az eljövételében bíztak. „Mennyi feledhetetlen, szomorú-víg délutánt beszélgettem át a drága Juhász Gyulával váradi kis házunk kertvégi lugasában erről a »más világról«. Mennyire vártuk a nagy változást, aminek jönnie kell” – írta Miklós Jutka a válogatott verseit tartalmazó *Visszaölel a föld* (1971) előszavában (*Egy élet dióhéjban*).

Csakhogy amíg Ady valóságosan is vérét engedte a *magyar ugarra* – tehetsége és önfeláldozó konoksága is megvolt ehhez a szimbólumokon messze túlnövő *önépítéshez* –, addig kegyeltje (akinek verseskönyvéről – „több mint egy poétai látogatókártya” – már 1905-ben írt a Budapesti Naplóban) csak a följajzott kultúrelmények foglya volt. Antal Sándor a költőt bemutató vignettát írva (1908) úgy látja, hogy „a kötet szerzetesei (Babits, Juhász, Emőd) között ő – mármint Miklós – az egyetlen, aki életet ír, a tapasztalan mindent tudó asszony életét”. De ez az „élet” (hadd tegyem hozzá!) tele van „ithakai éggel” (*Penelope*), „új égi tüzekkel” (*Prometheus*), a „hamletkedéstül” való – áhított – szabadulással (Nirvána). A mitológia bőrébe öltözött szolid sárkány, néha hattyút mímelve, meg akar szabadulni – még forradalmárnak is beállna – a felvilágosult *homály*, az almanachlúra terhétől, ám valahogyan, tegyen bármekkora kacskaringót is (békevágya, szocialista lelkülete ezt segíti: barátnőivel együtt forró teával, süteménnyel várja a váradi állomáson a frontról elcsigázottan hazatérő katonákat), mindig ide tér vissza.

Ha az almanachlúra közheyeit ki is kerüli, a sajátjává egyénített adys bánattól – bár neki nincs fojtogató hercege – nem tud szabadulni. Az első, Antal Sándor-féle antológia hat verséhez képest (közöttük olyanok, mint az aránylag korai *Baál Isten* és *A Szép jegyese*) a Kollányi Boldizsár összeállította 1909-es gyűjtemény már tizenöt (!) versét közli, melyeknek mindegyike, az *Álomlátások éjén* kivételével (igaz, a *Bűbájosok éje* itt *A hét bűbájos* címmel) szerepel kései könyvében. (A lírikus által 1910–1911-re datált *A szívem* című költemény előzménye jelent meg az 1909-es *A Holnapban*.)

Tündéri indulásához viszonyítva – a tizenhat éves lány versét Vészi József, a Budapesti Napló főszerkesztője azon a helyen, a tárcarovatban közli, ahol addig csak

Ady és Erdős Renée költeményei virítottak – Miklós Jutka nem jutott magasra, holott bolyongó lelke – miként bolyongó, sokat utazó teste is – alig nyert megnyugvást. Versabbahagyásai után is kacérkodott a verssel, de költészete 1914 után igencsak megcsappant. Öregkori versei – hadd emlékeztessenek a férje meghalása után íródott *Mérleg* (1961) könnyes leltárára – meg sem közelítik a századelőn írott, s *A Holnap* mindkét kötetében méltán helyet kapott darabokat. Szorgossága és művészetisége talán egy kissé „verspótlék” is volt – 1910 és 1913 között New Yorkban fényképészetet tanult, hazatérve Váradon műtermet nyitott, a Tanácsköztársaság után Berlinben a filmrendezésbe kóstolt bele, Párizsban a fotózást folytatta, a harmincas években férjével Marokkóban telepedett le, 1964-ben visszaköltözött Franciaországba –, ám a régebbi költemények szintjének elérése már csak álom maradt.

Amit örizzünk kell belőle, az az adys lobogás. A varázslatos Czóbel Minka és a lírájában is erős szerelemharcot folytató Erdős Renée jobban bányászta ki a nőben leledző, a szeretve lázadásba torkolló igazságfaktorokat, mint ő. Miklós, látszólag nagy érzelmi viharai ellenére – az önmagához is könyörtelen tehetség szigorúsága hiányzott belőle? –, megmaradt szokványérzések-szokványképek lantosának „Fekete ciprusok”, fehér obeliszk”, „sötétlő szárnyú, lomha madarak”, „didergő sötét”, „zsibbasztó csönd”, „élet-erdő csöndje”, és még hosszan sorolhatnám eme líra patent-jait, Adyt ezerszer idéző szókapcsolataival egyetemben („A déli verőn hiába járok” – *Nemtudom-ország*).

Büszkén mondja, hogy amit köszönhet, önmagának köszönheti: „Kibomlott hajam gálya lobogója, / A kormányrudat erős kézzel tartom, / S a sirámokat küldő part felé / Fordítom arcom. // Az én életem – az én életem. / Kormányrúdját más kézbe nem eresztem. / Örvénybe kerül? Az én gályám roppan. / Rosszul eveztem. Magamnak eveztem” (*Ez az én gályám*). Ebből a dacos büszkeséggel viselt konokságból néha kikitört – *A hét bűbájoson* belüli *Bűbájosok dala* valamicskét megmutat a sámanvarázslat szürreális kicsapongásaiból (ezt jóval később majd Weöres Sándor – Pásztor Béla *Holdaskönyve* fogja tökélyre vinni), ám sosem annyira, hogy „holnapos” tüze érdemben megváltozott volna.

Miklós Jutkához hasonlóan furcsa alak volt, bár életműve sokkal szerteágazóbb, mint költőtársáé, Emőd Tamás (1888–1938) is. Az antológia (antológiák) Benjáminka, egy kissé elkényeztetve, még Juhász Gyula „költő avató” figyelmét is magán érezhette, hiszen 1911-es nagyváradi kötete a bús költő neki ajánlott, az evangélium apostolat mottóval megidézve *Jánosával* indul: „Ne sírj, tied az élet titka még, / Ne félj, ha holnap a kárpit hasad, / Az ajkadon az élet csókja ég / És ifjúságtól szőke még hajad”. Ekkor már több mint száz vers van mögötte – Indig Ottótól tudjuk, hogy Emőd „legtöbb pályakezdő versét a Nagyváradi Napló publikálta (83-at), de a Szabadság (14), a Nagyváradi (10), sőt még a Tiszántúl, a katolikus egyház helyi lapja, s a rövid életű Új Nagyváradi is közölte néhány költeményét” (A legfiatalabb holnapos) –, s az említett

Emőd Tamás Versei (Sonnenfeld Adolf grafikai műintézete) a két *A Holnap* legjobb verseit is magába ölelte.

Nem a címével is sokat mondó *Rab prédikátorokat* idézem, és nem is a költő „bűn-megvalló” tisztaságát – „Ó milyen furcsa pávaság (A befejező versszakban: „ó milyen furcsa, régi gyász”) / Az én rossz magyarságom” (*Az én rossz magyarságom*) –, hanem azt a megállapodott, biblikus nyugalmat, melyet a *Krisztus szobra* című költeménye szinte belénk éget. „Krisztus szent szobrát Lázárhegy alatt / Behavazta december és a tél. / Jöttek a hollók... a nagy istenember / Kőmellű testén megfagyott a vér – / Lázárhegy alatt halottat cipeltek, / Krisztus szobrára hóvihar szakadt: / – Öreg bibliák odacövekelték – / December ment és Krisztus ottmaradt.” Ebben a józanul ösztönös versmondásban – nem úgy, mint *A magyar ítéletben* („Ha megdördülnek az ős hunn egék”, stb.) – Ady csak távolról van jelen, s nemsokára egy párizsi karnevális mesét kitalálva rögzítheti magában a költő a szenvedő és nevetető („Ma Krisztus vagy, holnap bús Pierrot” – *Pierrot*) fájdalmas egységét.

Jóllehet a Nagyváradról indult, s meghalni ugyancsak oda visszatért lírikus költészete szonokkával és kuplékkal föllicimózva később az irodalmi kabaré – nem akármilyen szint – felé fordult (a magyar líratörténet alighanem ezért nem vesz róla tudomást), de a korai (készülődés!) és a későbbi (beérkezés!) hangban is ott a megfelelőbbhezvetetlen költő. Hogy a magyar sorsot harlekini bátorsággal cipelő és megénekelő író mivel alapozott, azt – hangváltásaival – a *Dicséret, dicsőség* második kiadása (*Emőd Tamás énekeskönyve az 1914–18. esztendőkből*) meggyőzően mutatja. Az ódon hang méltó komolysággal vezeti be a végső soron a világegés borzalmaira épült, s megannyi fura helyzetet kifigurázó *kabarét* – „Dicséret, dicsőség légyen az Atyának, / Fiúnak és véle az Szentháromságnak, / Hogy ótalmazói jó Magyarországnak, / Légyenek tovább is romlott hazánknak” (*Sziget megvételéről szerzett ének*) –, hogy minél döbbenetesebb legyen a fokozatosan profánná váló – sírást-nevetést egyként kicsikaró – hang szentsége.

Láss csudát, a „csillagból font karosszékben” ülő Vak Bottyán és Bem apó, a mennyeországi csárda összes borát fölhörpintve, elindult egy messziről fölhangzó dallam nyomába (*Magyar legenda*); a kozák altiszt, a novgorodi szent színódus és a cár által megfenyegetett, szeges ostorral holtra vert muszka gyalogost a hozzá fehérben leszálló Angyal emeli föl, hogy meglássa Budapestet (*Petrovics Petruska*); a felvidéki városkában pesztraként szolgáló *Anca*, akit a városkertben egy közvitéz „körülseretkezett”, a katonától kapott gyereket az állomáson veszteglő egyik kozáknak furfanggal odaajándékozza. Ha a verseskönyv egyik ciklusának a címe – *Kabaré a csont-kertben* – jobban figyelünk, a valóságosnál is valóságosabban előttünk Emőd harci költészetének, a bizakodó (*Ha visszajönnek*), de a halált nem veronikakendővel, hanem csomagolópapírral beborító sanzonnak édes-érdes palástja is. Amelyet a költő halála utáni évben megjelent kötet (*Emőd Tamás versei, 1939*) *Könnyű múzsa nehéz időkből*

című ciklusának egyik frappáns verse mindennél jobban szimbolizál. „Búza, búza, de szép tábla búza, / gödör, golyó, gránát töri-nyúzta, / ki se látszik a szára a vérből, / ki fog enni abból a kenyérből?” (*Egy régi népdalra*).

Az említett, nem időrend szerint szerkesztett kötetben „komoly” és „ledér” vers egymást erősíti. Egyik fontos vonulata eme költészetnek az emlékezés. A kisebb és nagyobb verset egybefogó *Otthon, 1910-ben* című ciklusból egyetlen szonettet ide-emelve is megüt az a régvolt nagyváradi hangulat, amelyben *A Holnap* jövővárása érlelődött. „A Brémer-téren három banda húzta, / s fölé a nyár füllelt-kék ege dült, / a Kálváriát szőlő koszorúzta, / a Bazár-kertben Dankó hegedült. // A Körös-uccán ócska kis szobában / szerkesztett négy-öt nyurga ifiúr, / örök tubarózsával gomblyukában, / ott pengette a lantot Ady úr. // Ott, ott forrongott négy-öt borzas üstök, / rótták a rigmust és fűtték a füstöt, / s a szemük néha tágan elmeredt. // Sikító nyár volt. Három banda húzta, / Csak az a pár szem látta, víziózta / a lángírást a vén világ felett” (*A régi redakció*). A fönti versciklussal azonos értékű *A Holnap ünnepei* (1907 – 1914) is a maga jellegzetes portréival (Juhász Gyula, Dutka Ákos).

Lángírás? A folygújtani akart világ fölötti ítélet? Az emődi megnevezés pontosan magában fogja a lázadó fiatalok mindazon törekvését – az *A Holnap* forrongását, részben azonos szereplőkkel, a Nyugat folytatja majd –, amelyben a művészeti és világnézeti csata azonos intenzitással dül. Ennek fontos mozzanata, Ady a zászló, egy új magyarságkép kimunkálása. A későbbiekben (pár évtized múltán) nehéz nem észrevenni Emőd Tamás fájának kirekesztése miatti mérhetlen fájalmát, hiszen dédapja Damjanich dobosa volt, és a többi fölmenője is valamilyen módon a hazát szolgálta. Ez már nem kupléhang, noha az *Emőd Tamás Verseiben* ilyen vonulat is van, hanem a vérig sértett – pedig hol volt még akkor a zsidóöldöklés –, emberségében megalázott író *jajkiáltásszerű* büszkesége, magyarságának ilyen körülmények között is *elő* vállalása. „Hát ha ottvan Uram, ottvan / és ha ezerszer is ottvan, / Te tudod: nem köt, nem old – / magyar vagyok még akkor is, / hogyha ezerszer ottvan is / hátamon a sárga folt” (*A sárga folt*).

A gyűjteményes (bőséggel válogatott) verseskönyv megannyi rétegéről szólhatnék, amelyben a lírikus és a színház felé törekvő szellemi ember – Emőd sikeres színpa-di szerző is lesz, megbecsült igazgató is – a maga teljében mutatkozik meg. Mint-hogy örök hálával tartozik Adynak, ciklusnyi vers hódol a versefjedelem előtt (*Levél Adynak; Ady árnyának; Hajnal Adyval; A lehurrogott Ady; Itt nyugszik*). S az utókor ugyancsak megkapja a magáét: „Írják rólad a memoárt, / de te odakint fekszel, / marékkkal szórják a gloárt, / de te már nem verekszel. // Harsog a hívek kardala, / hogy rád dicsfényt derítsen, / ma már mind feltámasztana, / hogy újra megfeszítsen” (*Ady-memoárok*).

Dutka Ákosnak (1881–1972) a holnaposok között is megvolt a *szelídséggel* kivívott tekintélye. Emőd Tamás rajongott érte. „Itt ahol a kőcevík legalja / egymást síppal és

dobbal magasztalja / és rímet kotyvaszt minden kis vajákos: // Olyan fent hordod már a koronádat, / hogy a pesti vásárból meg se látnak, csöndes nagy magyar költő, Dutka Ákos” (*A Holnap költője*). Emőd tévedett, Dutkát igencsak meglátták a fővárosban, sőt – jogosan? igaztalanul? – mikroszkóp alá is helyezték. Komlós Aladár miniatűr portréja (*A magyar irodalom története*, 5. kötet), elismervén az életmű értékeit, hitelesen összegzi a költő körüli bonyodalmakat. „Dutka a Holnap révén vált ismertté s kezdetben meglehetősen népszerűvé, de Ady, Tóth Árpád, Kosztolányi, majd a második nemzedék kritikusa, Hevesi András elutasítóan, sőt olykor ingerülten bírálták, olcsónak, üresnek, Ady-utánzóknak találták. Kosztolányi és Tóth, igaztalanul, pongyolának is ítélték, nem fogadva el Adyból kiindult verselésének elringató melódiáját. Pedig az igazság az, hogy bizonyos finom, sejtelmes hangulatoknak kifejezést tudott adni, s műve a 'modernség' stílustörténeti dokumentuma.”

A modernség alatt itt természetesen impresszionista és szimbolista beütéseket kell értenünk, a színérzékű *sejtelem* „orgonás magyar szóval” való megjelenítését, a „titkos messzeséggel” is érintkező megnyilatkozását. Más ez, mint a francia szimbolizmus, s karakterében az Ady-verset átjáró Titoktól is elütő. Szinte elaluszik a nagyváradi kertek alatt, hiszen csaknem mindig ködszerű álom – a pasztellszín is befelé van fordítva – ringatja hajóját. Kosztolányi és Tóth Árpád „emlékező” színei – mert tehetségük is nagyobb volt, mint Dutkaé – gyöngédségükben is harsányabbak, elevenebbek, ám a remek korrajzként ismert *A Holnap városa* írójától sem kell megtagadnunk az elismerést. Ahogyan a magyar líra klassziszához közelít – az ajánlás sokat elárul az *arany* verset író lírikus lelkületéről: „A költő születésének száz éves, szalontai ünnepére írta s Arany János művészetének örök templomában alázatos áhítattal zengi, szörnyű korának véres szívű szegény költője” –, abban benne van az egész személyisége. „Szavak csendülnek, mint a bronz harangok, / Magyar szavakban Shakespeare lelke ég – / Magyar kaszákkal lendül így a jó kar, / Oly biztos ívvel – mint e szárnyaló dal / és vele zeng a titkos messzeség. // – Repits szárnyaddal orgonás magyar szó / Csüggedt szívemnek végső menedék, / Népek sorsával játszó zivatarban / Ha partot kémlel szemünk e zavarban, / Te vagy hitünknek boldog szárnya még. // Te vagy korsója lelkünk olajának / Piros tüzekre lánggal lobbanó, / Színes vagy mint a szürre varrt virágok, / Mély titku, mint a messzi délibábok; – / Nemes bánattal telt arany hajó. // Szavunk a bánat ringató hajója, / Szavunk a lélek lobbanó heve, / S e szóval bánni, aki megtanított / És benne milljó szint új lángra szított / Kelet ős lelkén: Arany szelleme” (*Arany*).

Kétségtől nem modern vers, holott az ég tintájába mártott toll – Dutkától nem idegen az impresszionista árnyrajz – képes volna valaminő „szálkásabb” megfogalmazásra. Csakhogy ő az *ecsetet* mártotta lelke tengerébe. S ebben a lelkesültségben ott szunnyad a pár év előtt megénekelte, tizenkét halottat vivő gyászos gondola – „Csodát játszott a Halál és a tenger” – *bánat-képe* is (*A halál Velencében*). A háború az ő szívé-

ből is kiharapott egy darabot – „Mi célből küldöd bús cselédeid / Egymásra roppant, gyilkos fegyverekkel, / Hogy tengertől messze másik tengerig / Vérbe fürössze önmagát az Ember?” (*Ez volna sorsunk örök malma hát?*) –, az ő szelíd arcát is, a töprengő, lelkesülten gondolkodó, s érzéseit mosollyá formáló Krisztus-arcot barázdákkal szabdalta.

De a naiv hit – Dutka sosem esett olyan tántorgó mélységekbe, mint Ady – és az „igazságosztó” iránti, szinte gyermeki ámulat kivette minden sötétből. „Véres saruval áll”, a Megváltó, az „égi gyermek” születésére várva, a „titkos terem pitvarában” – a szavak megválasztása szerint fennkölt és profán, az isteni és az égiekben úszó népies találkozik ebben a *helykijelölő* kapcsolatban –, mintha a „jóságos szelíd Máriától” kikönyöröghető volna létünk jobbra fordulása (1916). A *Két húsvéti versben* azonban már bizodalom van. Aki fújja, az Isten harsonása – a jövő váró, dacos szeretet meg fogja hozni a gyümölcsét –, ugyanakkor eltökéltségét *láz*zal kinyilvánító ember. „Hozsanna néked Élet és Igazság, / kit keresztre vert a gög és hatalom, / sziklasirodából égi trónra ültél / a sugaras első Húsvét-hajnalon. // Azóta mind kik latrok közt keresztlen / megváltást váró koldusok vagyunk, / emlékezve a Te öt sebedre / megesküszünk, hogy feltámadunk.”

Ha a kétrészes költemény utolsó előtti szakaszában a jóságos hit naiv kérleléssel párosul is – „próbáljátok egymást tünni és szeretni / keresztre hajszolt szegény emberek” –, ennek a kissé érzelmesre sikerült zsolozsmának megvan a sodrása. Viszont „száz boldog, száz csókos életem át” írott szerelmes versei – például a *Kallódó dallamokban* (1970) olvasható *Magda*-ciklus, amely a hites elvesztése utáni, 1964-es *Magdám emlékezetével* zárul – elolvadnak a könny tengerében. (Pedig a korai *Az erdő beszél* című szonett ismeretében volt remény a nem modern, de szimbólumba zártságával, régi-új általánosításaival sokat mondó szerelem legalább ilyen szintű megidézésére.)

A *vénség balladáját* író költő sem tud kivetközni magából (ha Füst Milánra vagy Áprily Lajosra gondolunk – velük a város és a természet is megöregedett –, Dutka időskori versei könnyű érzelmefutamoknak hatnak), ami líraérték benne, az az emlékezés. „Nagy út „A Holnap”-tól Remetéig, / könnyben, közönyben taposni végig, / kaján kortársak sorfalán keresztül / töretlen hittel – bár sajgott vesztül – / meg nem hajolni, csakazért is, / a Sors parancsát végezni mégis” (*Hol volt, hol nem volt...*). A sors parancsa itt – nem is annyira a versekre gondolok – egy korszerű, hiteles emlékezés. Aki *A Holnap városa* című regényes korrajzot olvassa – ami a versekben könnyes-bús, jóllehet őszinte melódia volt, itt egy modern város szellemét modern *szellemekkel* megpezsdítő igaz történet: jellemjatek –, az tanúja lesz, minthogy Várad világitó lámpás, a modern magyar irodalom megszületésének.

A Holnap másodvonalában a legjelentősebb író, aki végül is a filmesztétika tudora lett, Balázs Béla (1884–1949). Nevét, operát írva *A kékszakállú herceg vára* című misztériumjátékából, Bartók Béla tette az egész világon ismertté. Fiatalon is izgal-

mas, mi több, sikeres egyéniség volt. Rész vett a Thália Társaság összejövetelén – itt ismerkedett meg Lukács Györggyel, aki később könyvet is írt róla (*Balázs Béla és akiknek nem kell* – 1918) –, Kodály Zoltánt és Bartókot elkísérte első népdalgyűjtő útjaira (1905–1906), berlini és párizsi tanulmányutak után, huszonöt éves korában *Doktor Szélpát Margit* című drámájával a Nemzeti Színházban debütált, rá egy évre, 1911-ben megjelent első verseskötete (*A vándor énekel*), miután a nagyváradi antológia (1908 – három vers, 1909 – tizenöt vers) és a Nyugat is közölte. A vándorlás filozófiájában, az örökös keresésben találta meg (vélte megtalálni) titokzatos – mert minden titok keresése közben fölhevült – énjét. Kalandos életútját is, szellemének világra nyitottságát is ez magyarázza.

Megismerte a háború borzalmait – katolizálása után röviddel önként jelentkezik frontszolgálatra (1914), ám súlyos megbetegedése miatt hamar leszerelik –, rész vett az őszirózsás forradalomban (a Tanácsköztársaság idején az Írói Direktórium tagja), szökése után 1919 novemberétől Bécsben, 1926-tól Berlinben, 1931-től Moszkvában, 1941-től Alma-Atában – innen 1944-ben visszatért Moszkvába –, 1945-től nemsokára bekövetkező halálig Budapesten élt. Keserősége írathatta le vele az alábbi sorokat – a naplóbejegyzés fölötti dátum: 1918. február 21. –, amelyek énkereső lélekállapotáról tanúskodnak: „Megint egyszer idegenben lenni! Én csak idegenben vagyok *igazán én*magamban otthon, mint Ibsen. Mert még ami magyar bennem, az is csak itt jó ki ressentiment nélkül [...] Egyre élesebben és tisztábban alakul ki bennem a biztonság, hogy külföldre kell mennem. Ebben az országban nem maradhatok. Nem vagyok egy országhoz és nemzethez tartozó sem. Európai vagyok. És itt hamis beállításban élnék és dolgoznék, még akkor is, ha sikerem volna.”

Hogy Balázs Béla „európaisága” és „magyarsága” miként hullámozott pályafutása évtizedeiben – melyik került fölültre, és melyik alulra –, csak bonyolultabb, minden részletre kiterjedő elemzés nyomán állapítható meg, viszont az minden kétség nélkül leszögezhető, hogy magyarul írott, tehát az egyetemes magyar irodalmat gazdagító életműve a miénk. Versét, jóllehet megemlítve a mélypontot, a marxizmus révén bekövetkezett változást (1918 vége) – „lírája kezdeti forrása, a titok-érzés kiapadt... retorikus lett” – Komlós Aladár elég magasra értékelt, miszerint Balázs „költészete önálló tartomány az új magyar líra birodalmában”.

Értéke? „Hogy az érzéki világ mögött ott van a lélek világa, csodás és titokzatos törvényeivel.” Az elemző úgy véli, bár az időszak nem kedvezett az igazmondásnak – tanulmánya a válogatott versek, az 1958-as *Az én utam* című kötet élén olvasható –, hogy Balázs a politikába való bekerülése után valóban elvesztette igazi líraarcát, amely korábban „a szimbolikus költészet egy sajátos változataként” volt izgalmas. Méghozzá azáltal – „a szimbolizmus nem jelképek sűrű használatából áll” –, hogy eme versbeszéd arra tanúbizonyság, hogy (megismételve a korábban elhangzottakat) „a világ titokzatos és lényege a jelenségek mögött rejlik”. Ha érezzük a *Tavi nocturno*

lírahősének (szerelmes *énjének*) fátyol mögül is előbukkanó finomságait – a költemény az érett vers előzményeként is a második *A Holnap* Balázs-ciklusának egyik reprezentáns darabja –, akkor fölöttébb szemünkbe tűnik a „haza kereső asszony” (szépségének, vonzalmának intenzitása szerint az egyik Judit-előkép) férfit megbabonázó, mágnesként vonzó *hatalma*. „Most elhallgattatok: / Te és a tó és a nagy éjszaka. / Most hárman összefogtatok / és köztetek most egyedül maga / Van a szívem. // A szemeid rámfeketéllenek. / És tudom, hogy az éj néz rajtuk át. / Nem értelek. / Te asszony, mondd, hol van a te hazád? / Mit akartok? // Nézd, nézd, a tó hogy szívja fel / Az egész bomló éjszakát magába. / A kemény hegyek árnya oly puhán / És feketén borul az árba. / Beléhajol a karcsú fűzfaág / Bús megadással. És a nyárfa / Fáradtan ejti lombját le a tóba. / És nézd, hogy ezüst leveleket hullajt / A hold, a hold! És elhalóba / Ezüstleveleket ringat minden hullám. / Ringatja bágyadt, titokzatos mámor / S a néma sötét vizen végigborzong / A violaszín, csendes csillagzár. // Nézd, nézd, hogy szívja fel az éjszakát a tó. / És szív és hív sötét szemed. / És tudom, most a tó néz rajta át / És rám mered. / Te asszony, mondd, hol van a te hazád?! / Mit akartok? // Oldd el a csónakot. / Fázik a szívem egyedül-maga. / Az örvény megfogott. / Szédül szívem. Szédül az éjszaka. / Megyek, megyek már. // Vigyél magaddal el. / Bágyadtan fekszem. Szívem védtelen. / Nézz rám, nézz rám, míg halkan evezel. / Süllyedjek mindig csendesen / A szemed után.”

Komlós még arra is föl hívja a figyelmünket, hogy eme líra „tömör és dísztelen” stílusa attól eleven – látni fogjuk, hogy Balázs, a Kodály és Bartók mellett segédkező, miként lelt rá saját körein belül a „szimbolikus népdalra” –, „mintha azt akarná szuggerálni, hogy e legmodernebb érzéskultúra voltaképpen a legősibbet hozza elénk”. „*Kilencet ütött az óra. Este van. / Meghajlik a lelkem kelyhe fáradtan. / Szín és fény töltötte váltig, / Napkeltétől napnyugtáig / Tele van*” – így regél a *Kilencet ütött az óra* című líradarab. Ezeknek az érzékeny, Ady zseniális szimbólumvilágától – nemkülönben nyelvtől – azért távol álló szövegeknek (hát még ha az ugyancsak népdalkötődésű *Énekszövegeket* is idevesszük – fölfedezhető ugyan a „helyi” értékük, s a sötétség is megszeli általuk, ha a titokra váró, mert felkészített olvasó ráérez a szimbólumvilág mélyén hullámzó rejtélyre („Folyó az éj, folyó / A lelkem jó hajó / Ringatózva indul rajta” – *Énekszó*), ám nem nagyon van súlyuk.

Legsikerültebb egyfelvonásosában, a Bartók Bélának és Kodály Zoltánnak ajánlott *A kékszakállú herceg várában* sem a *Regős prologusa* érdekes – a „színpad” kinti vagy benti voltán töprengő, ősnaióságában is didaktikus vers –, hanem az eme hangot teljesen elhagyó, a szimbolikus érzésvilágot a Férfi és a Nő (egyik sem meghódítható a másik által) összezsapásában létigazsággá emelő modern dialógus. Noha Balázs költészete – talán a *Tristan hajóján* (1916) című könyvét követően, de még inkább az emigrációs évek sokszerű élményeinek a hatására – valamennyire megváltozik, de a korai korszak *lélek húrjain* játszó üde titokkeresését már sohasem éri el. (Különö-

sen a mély önvizsgálatról tanúskodó *Kegyelem!* tisztasága jellemezhetné a halál előtti líraszakaszt, ha nem sározódnék be a *Hű csillagod, hordjam a fényedet* című vers didaktikus hódolatával – „Mert én is a te gyermeked vagyok / Dicső orosz nép, Lenin, Sztálin népe” – és a hozzá hasonló emlékekkel.)

Jóllehet *Az én utam* című kötetben csak nyomokban fedezhető fel az igazi líra, Balázs Bélától mégsem tagadható el a költészet. Bölcsélettel párosulva olyan furcsa műfajú („füves”) könyvben is föltűnik, mint a *Lélek a háborúban – Balázs Béla honvédtizedes naplója* (1916) –, hajtószíja lesz nem egy színpadi játéknak – Tui mondja az óegyiptomi sziluettekre írott árnyjátékban, *A fekete korsóban*: „A halál fekete mezején nincs út és nincs irány már, / Mert otthon vannak lelkek, minden utak kikötőjén / Sötét anyaméhe a létnek: úttalan otthon. / És nincs alakja a testnek, mert jaj, fájnak a formák” –, és mindvégig ott bujkál, Lőcse és Szeged kövezetére a mennyei tündérvilág, a képzelet rózsáit hintve önéletrajzi fogantatású regényének, az *Álmodó ifjúságnak* (1946) a lapjain. Bár *Naplója* (1982) – I. kötet: 1903–1914; II. kötet: 1914–1922 – nem megvetendő olvasmány (rejtélyes lényét, nem egy hőst ugyancsak jellemezvén, aforisztikus „kiszólásai” magyarázzák; például: „Miért több a barátság a szerelemnél? Mert a barátság *magány*. És a magány a legtöbb.”), és meséi is érdekesek, széprózájának csúcsát az *Álmodó ifjúság* jelenti.

Balázs Béla, aki a filmesztétikát a húszas évek közepétől rendszeresen művelte (német, orosz és magyar nyelvű könyvek), már fiatal korában jeles gondolkodó volt. *A Halálesztétikájáról* (1907) írja a filozófus Fehér Ferenc: „Ritka érdekes mű, kettős szempontból is. Egyrészt: ugyan a művész művészet-elmélete, tehát eleve kizárja a tudós rendszerességet, mégis teljes művészetelmélettel szolgál, nem csupán Balázs privát ars poeticá-ja, hanem az impresszionizmust és szimbolizmust felváltani akaró új konstruktivista avantgarde egyik európai fontos dokumentuma. Másrészt: ritkán lehetünk tanúi annak, miképp vázolja fel egy művész, gyakorlatilag a pálya kezdetén, lényeges műveinek megszületése előtt, mindazokat az utakat, amelyeket be fog járni, mindazokat a kísérleteket, amelyeket végig fog kísérletezni, mindazokat a megoldásokat, amelyeket – elveiből szigorúan következően – kerülni fog.”

Láthatni, tudatosan megtervezett pályáról van szó, s ennek fényében is nehéz eldönteni, hogy mely műfajnak milyenek az értékei. „A metadráma hőse csak Nácisszusz lehet” – olvassuk megint csak Fehérnél –, aki *Az utolsó napot, A kékszakállú herceg várát* és *A szent szűz vére* című színpadi játékokat „a metadráma megvalósult mintadarabjaiként” ünnepli. S ezzel kapcsolatban az egzisztenciális parabolaszínpad – „nem százszázalékos balázi újítás, előtte pl. Maeterlinck is gyakran ezzel dolgozott” – kitűnő megvalósulási formáiról értekeznek. Végül a Nácisszuszra való gyakori utalás szándéka is megvilágosodik: „Kritika, csakugyan, rejlett ismétlődő hivatkozásunkban, a diffamálás szándéka soha. Mert Balázs-Nácisszusz ugyan mindenekelőtt saját arcát akarta a víztükörben látni, de nem a pocsolja tükrében: csak tiszta forrásban.”

Utassy József

Mikor nekivágtam

Már őrségváltásra sorakoztak lassan
az ötvenes évek,
mikor nekivágtam fényes tollammal a
szavak sűrűjének.

Augusztus fáradt-szép testére rátapadt
izzadt zubbonyzöldje,
s a zsendülő gondok az éveim ágát
lehúzták a földre.

És micsoda vágta volt, micsoda vágta!
Elnéztem, hogy rohan:
sisakos tollam, s a sörényes gondolat
boldogan, boldogan.

Akit Losonczy Anna áhít

Költőt belőlem te neveltél,
kicsit magad is költő lettél,
mert szerettél,
nagyon szerettél.

Eger városnak szépe voltál,
derekad karcsú aranyoltár,
rámhajoltál,
zsoltárra zsoltár.

Fakadt a fű, ahova néztél,
dagadt a szívem, ha becéztél:
sebes idő,
lassulj meg, késsél!

Tizenhét éves vagyok, suhanc,
hagyj itt örökre, hová suhansz
idő, idő,
te nagyárnyú arc!

Én vagyok itt Balassi Bálint,
akit Losonczy Anna áhít - - -
szerelmünk helyén
ősz fűszál ing.

Osztálykirándulás

Zengett,
kicsattanó jókedvüinktől
zengett a Kékes.

A ropogó tábortűz
odacsalogatott egy lányosztályt is.

Körülültök hát a tüzet,
s ahogy „Lobogott a rőzseláng mellettünk”,
rázendített valaki,
mi meg fújtuk vele,
harsogtuk:

„A krokodilus a Gangesz partján . . .”

Éjfél felé
már mindenki párjára lelt.

Én is kigomboltam a blúzát,
és megcsókoltam egy miskolci lány
meleg, megadó mellét.

Föltört belőlünk mélyről,
nagyon mélyről,
szívünk zezugaiból az ének:

„De szeretnék hajnalcsillag lenni!”

Irány a Líceum!

Tízéves ha voltam talán,
mikor először vitt Egerbe
apám helyett a mostohám.

Nem foghattam meg a kezét:
annyira sántított szegény,
mint egy jámbikus költemény.

Ballagtunk hát a restibe,
hol állva ittak, ettek.
Ő két felest hörpintett föl,
míg én egy fél kevertet.

Haraphatnánk is valamit!

Húzkodtam a kabátját:
vegyen nekem egy szendvicset,
s hozzá piros pogácsát.

Aztán: irány a Líceum!

Ha kíváncsi vagy, Olvasóm,
hogymimindent láttunk:
kerekedj föl, szegődj nyomunkba,
gyere utánunk!

Hegymászók

Havat tonnáival
zúdult ránk a vihar.

Mint egy repedt fazék,
úgy meredt ránk az ég.

Eltűnt az út, eltűnt,
amin meneteltünk.

No, most merre, fiúk?!
Van-e innen kiút?

Irány a hegygerinc!
Megmásszuk! Mese nincs!

Főnt fénylett a szélcsend,
hallatszott, a jég peng.

Zászlónk ím, a csúcson!
Hadd suhogjon, zúgjon!

Piros tüzet raktunk,
kék dalra fakadtunk.

Tetszett ám az ének
a Hegy szellemének!

Ígértük százszor is,
eljövünk máskor is.

És a virradatban
leballagtunk lassan.

Eger város főutcáján

Fúj,
fúj a szél,
első szeretőm ablakát fürkészem,
hogy látnám meg,
hogy villantaná elém egy pillanat,
mielőtt az óriás nap leszentül,
és bevérik Isten homloka.

Fúj,
fúj a szél,
szikrásodik hajamtól,
itt állok Eger város főutcáján
egy kollégium ablakkeresztjére meredve,
és magam sem tudom,
hogy tekintetem kígyója
avagy a szél sziszeg rám.

Fúj,
fúj a szél,
az elmúlás szele dúdol,
de nekem nincs kedvem dalolni,
egy hajdani gimnazistát keresek,
de nem lelem sehol,
sehol nem lelem őt.

Fújj,
fújj csak, szél:
ama hölgy immár hatvanéves,
rám sem ismerne,
itthagyna faképnél,
égetné orcámat a szégyen,
míg a nap ostyája leszentül,
s Isten homloka bevérik.

A remélt csók

Zsóka
csókja
oly csalóka!
Tánc ha kering,
lázálmot hint,
s vágyódva kint
ránk vár az éj.

Zsenge
Teste
langy melegje
kedvre derít,
vonz, bátorít,
s úgy mámorít
a sötét éj.

Szedte-
vette
teremtette!
Zsóka csak néz,
Ajka mint méz,
Majd' megigéz - - -
S nevet az éj!

*Eger, Széchenyi út 17., Kollégium
1958.*

Öregek évődése

– Asszony, mutasd azt a
ballagási képed!
Hadd lám, hogy néztem ki
Tizennyolc évesen!

– Apjok, te kihagytad,
ki ám azt az évet!
Nem voltál te soha
tizennyolc, édesem!

Én mindig öregnek
ismertelek téged.
Már az oltár előtt
remegett a térded!

– Mérget mernék venni,
lassan ölő mérget
arra, hogy már megint
tévedsz, asszony, tévedsz!

– Mérget? Lassan ölőt?!
Az kéne még nekem!
Akkor inkább itt a
Cavington, életem!

Petrezselyem Judit

„... egy kazincbarcikai Párizsban”

Beszélgetés Hegedűs Mária költő, vizuális művésszel

...reggel óracsörgésre kelünk, álmosan felszállunk egy tömegközlekedési eszközre, majd a munkahelyünkön tesszük a dolgunkat, hazafelé esetleg megejtünk egy bevásárlást, elrendezzük a háztartást, hogy este, amikor már bennünk és rajtunk kívül minden elcsendesült, elővegyünk egy könyvet, hogy belesüppedjünk egy másik világba... s talán a könyv, egy kortárs kötetet... Hiszen a költők köztünk vannak. Szembejöhhetnek velünk az úton, leülhetnek mellénk a buszon, taníthatják gyermekeinket. Ők is beleolvadhatnak a hétköznapokba, hogy majd egyszer, valamilyen esemény kapcsán kiemelkedjenek, láttassák magukat. Így történt ez Hegedűs Máriával is, akit arról faggattam, hogy milyen életút vezetett a pályáján fordulópontot jelentő párizsi úthoz.

Hegedűs Mária költő, vizuális művész, pedagógus, 1951-ben született Hajdúnánáson. 1969-ben érettségizett, ugyanitt, majd segédmunkás volt Csepelen. 1970–74-ig a hajdúnánási Városi Művelődési Házban dolgozott népművelőként. 1974-ben népművelés–könyvtár szakon végzett a debreceni Liszt Ferenc Tanárképző Főiskolán. 1974–1980-ig Kazincbarcikán az Egressy Béni Művelődési Központban dolgozott. 1980–1984-ig népművelési felügyelő volt Kazincbarcikán a Városi Tanács Művelődési Osztályán. 1982-ben magyar–népművelés szakon diplomázott az ELTE Bölcsészettudományi Karán. 1984-től az Irinyi János Szakközépiskolában dolgozik mint könyvtáros és magyar szakos tanár. 1985-ben részt vett az első magyarországi Magyar Műhely találkozón Kalocsán (kollektív tárlat).

Petrezselyem Judit: – *Beszélgetéseid során kiemelt jelentőséget tulajdonítasz az első magyarországi Magyar Műhely találkozónak. Ez idő tájt kezdtlél versírással foglalkozni, vagy már korábban is jelentek meg műveid?*

Hegedűs Mária: – *Bármilyen különös is lesz a válaszom, én úgy gondolom, hogy az írói, költői tevékenységgel kapcsolatos első élményem nem az írás, hanem az olvasás volt. A családi anekdota szerint négyéves koromban véletlenül derült ki rólam, hogy tudok olvasni. Az ötvenes évek elején, gyermekkorom színhelyén, a hajdúdorogi Lókert- és Csontoskert-tanyák keresztveződésében a Biblia és a Szabad Föld című hetilap volt az egyedüli olvasnivaló. Egy napon, amikor a nagynéném vigyázott rám, arra lett figyelmes, hogy hangosan olvasom a Bibliát. Rémulten szaladt anyámékhoz, hogy tudják-e, hogy tudok olvasni? Nem tudták. De ettől kezdve monomániás olvasó voltam. Az énekés, – kórusban*

kötelező karének – a zenélés – tangóharmonikán – és a versmondás iskoláskoromban társult ehhez a szenvedélyhez. Kamaszkoromban aztán verseket és naplókat is írtam, magamnak, az önkifejezés új vágya és szenvedélye sarkallt ezekre a tevékenységekre.

1985-ben Kalocsán, a Magyar Műhely Találkozón négy-öt képversem került kiállításra. De sorsfordító élmény nem elsősorban ez a lehetőség volt, hanem az ott tapasztalt szellemi légkör, az előadások és a TALÁLKOZÁSOK. Találkozás Erdély Miklóssal, Kassák második feleségével Kárpáti Klárával, Shöffner Miklóssal, Hegyi Lóránddal és a „műhelyesekkel”, Nagy Pállal, Papp Tiborral, Bujdosó Alpárral.

1986. Hadersdorf: Magyar Műhely Találkozó (kollektív tárlat)

1978. Lyon: Magyar avantgárd (kollektív tárlat)

1988. Leuven: Európai Költőfesztivál (kollektív tárlat, ezen a kiállításon a Mintazonett album teljes egészében kiállításra került)

1988-ban Eötvös József ösztöndíjat kapott

1989. Szombathely: Magyar Műhely Találkozó (kollektív tárlat)

– *Mi ösztönzött arra, hogy megmutasd munkáidat?*

– Megmutatni vagy megjelentetni? Az önkifejezés vágya az én esetemben úgy működik, hogy: „alkotok, tehát vagyok”. Éppen ezért az már helyzet, szerencse dolga, hogy mikor és hogyan válik közölhetővé, olvashatóvá a mű. A hatvanas hetvenes évek pártállamában, tudjuk, az irodalmi közlés is zárt rendszerként működött. Ha el is küldtem verseimet közlésre újságokhoz, többnyire egymásnak szögesen ellentmondó szakzsargon kíséretében utasították el a szerkesztők – őrzöm ezen dokumentumok némelyikét. Az „ösztönzés” ama egyszerű okban rejlik, hogy a művek élni akarnak.

– *Miért pont a vizuális költészet műfajában lettél önmagadra?*

– Miért vizuális költemények? Miért próza? Miért szonett? Miért hosszúénekek vagy négysoros? Nem tudom. Azt gondolom erről, amit Weöres Sándor írt a Vers születése című dolgozatában: nem csupán én alkotom a műveket, a művek is alkotnak/alakítanak engem. De elmesélek egy történetet, amely arról szól, hogyan született az első képversem. (Az *Agria* előző számában volt látható. A szerk. megjegyzése!). Akkor éppen a hegymászás iránti szenvedély uralta képzeletemet Zermattból a Shtokchorn 3500 méteres csúcsáról jöttem vissza több száz színes képpel és Kurt Diemberger *Titokzatos nagy csúcsokon* című könyvét olvastam a hegymászó kalandok, a világcsavargók gyönyörűséges életéről. Ez a könyv úgy kezdődik, hogy van egy nulladik lapja, amelyen két nulla/kör fonódik egybe, a világegyetem teljességét jelképezi, és arról szól, hogy néhány szalmaszálon is ott rejlik a világegyetem teljessége. Rögtön magát a tárgyat is elkészítettem, s egy cérnaszálon ott keringett – a FÖLD élő képe – a szobám természetes légáramlatában. Akkor már régóta volt a fiókomban egy versszöveg, amely teljes összhangban volt azzal a vízióval, amely a vers születése közben foglalkoztatott/fölmerült.

Innentől visszafelé nyert új értelmet a középiskolában tanult Apollinaire, Kassák és a Magyar Műhely köré szerveződő vizuális/avantgárd költőkkel való találkozásom.

– *Az irodalom ún. szekértáborai Magyarországon különösen zártak voltak, és jelentőséggel bírtak az elmúlt 40-50 évben. Milyen irányzat képviselőjének tartod magad?*

– Azt látom és tapasztalom a természetben is, magamban is, hogy minden változik: állandó mozgásban van. Hogyan is tarthatnám irányzathoz tartozónak magam? Magamhoz tartozom és a szeretteimhez. Egyébként avantgárd költőnek vallom magam, ha ez azt jelenti, hogy modern utakon járok, és ha ez nem irányzat, hanem alkotói attitűd, életmód, magatartás.

Műveimet, könyveimet a Magyar Műhely folyóirat és kiadó jelentette meg. Erre büszke vagyok: ez szakmai minőség. A "műhely"-hez való kötődésem ugyanakkor több mint szakmai, és ez a kettő szét is válik. Szakmailag a legkeményebb elfogulatlanabb kritikát nyújtják, de barátságuk messze túlmutat ezen. Példa értékű műhely ez számomra ma is.

– *Az írói munkásságodban van-e elődöd/példaképed?*

– Az előző válaszokból már kiderül, hogy példaképekben is hasonlóan viszonyulok: VÁLTOZNAK. Tekintélytiszteltre neveltek, de ezt tiltja nekem a természetem. Az irodalomban és a művészetben alkotói folyamatok zajlanak, ezeket az utakat kutatom és figyelem. Hogy mégis kik hatottak rám? A névsor olyan terjedelmes lenne, hogy erre itt nincsen hely. Miként Hamvas Béla tette *Európai műhely* című könyvében, én is legfeljebb egy művekből fölépülő útvonalat rajzolhatnék, de ez is csak a jéghegy csúcsát jelentené. S ebben volnának bőven tudományos, természettudományos, olykor még matematikai tanulmányok is.

– *Alkalmatlannak tartod-e a nyelvet, a hagyományos versformát önmagad kifejezésére? Miért?*

– Nem: a nyelv végtelen lehetőség és végtelenül alkalmas, Wittgenstein nyelvfilozófiája kellő érveket szolgáltat erre. Ahány ember, annyi nyelv. Ahány korszak, annyi nyelvszemlélet. De az szintén végtelenül igaz, hogy a nyelv állandóan változik, és folyton felfedezhető meglepetéseket okoz. A LÁTHATÓ NYELV (első leírója Zolnai Béla) - talán az a határeset, mely szerint : a kép is mond és a nyelv is jelképez, az *arkánisták* szerint : „a költő úgy lát, hogy hall”.

– *Hagyományos versformában szándékozol-e írni, vagy teljesen kizárod az életedből?*

– Utam során, amint mondtam, sokat változtam. Így semmi nincsen kizárva: sem technika, sem műfaj nem korlátoz abban, hogy kifejezzem magam. Az alkotásban szabad vagyok.

1987. Kazincbarcika: Vendég voltam apám kertjében (színes szitaalbum)

– *Az első albumod: Vendég voltam apám kertjében. Van-e előzménye?*

– Közvetlenül a mű tervezése előtt két szonettkoszorút írtam, ezzel volt tele a fejem. Nem tudtam szabadulni a zsongó ritmusoktól. De nem tetszett az, amit csináltam: kife-

jezetten kudarcnak tartottam. Talán a hiába való kemény munka morzsáját szerettem volna átmenteni, mert amikor az első lapok elkészültek, az a gondolatom támadt, hogy ebből most tizenégyet készítek, amely majd a szonett illúziója/allúziója lesz, s ezért a MINTASZONETT címet kapja. A szitasokszorosítású albumok 50 példányban készültek el. Amikor a kötetet szerkesztettem, megváltoztattam a ciklus címét és a lapok számát.

1992. Kazincbarcika: Karnevál (színes szitaalbum)

– *Mi ihletett a Karnevál című album megírására?*

– A KARNEVÁL két ihletforrásból táplálkozik, A hetvenes évek elején a barátságvonattal jártam Moszkvában, Kurszkban, Zseleznogorszkban. Kevéske pénzemen a Tretyakov Képtár aulájában ráakadtam egy egyedülálló szibériai maszkgyűjteményre, amely a sámánizmust hozta átélhető közelségbe. Ekkortájt többször is láttam a miskolci Manézs színház *Sámánének* című előadását Lengyel Pál kivételes tehetségű rendezőtől. Ezt Szentkuthy Prae regénye, majd Hamvas Béla *Karnevál* című regénye követte. Olyan ez, mint egy élő szervezet: élni kezd és művé terebélyesedik. A *Karnevál*, a vizuális szerepköltészet: a születéstől a halálig.

1995. Kazincbarcika: önálló kiállítás

1995. Keszthely: Magyar avantgárd 1985–1995 (kollektív kiállítás, performansz)

1996. Az én karneválom, Párizs–Bécs–Budapest, Magyar Műhely Kiadó

1996. Kazincbarcika: Az én karneválom (könyvbemutató, performansz)

– *1996-ban megjelenik Az én karneválom című köteted. A könyvbemutatód egyben performansz is volt. Hogyan zajlott? Mi volt a szerepe?*

– 1995-ben, még a könyvem megjelenése előtt volt az első önálló kiállításom Kazincbarcikán, amelynek megnyitóját valóban egy emlékezetes performansz jelentette. Az előadó Szkárosi Endre performer, hangköltő volt. Leírása: teljes sötétben egy fénymásoló működött végtelenített üzemmódban. Szkárosi hófehér öltözékben, két kolomppal a nyakában érkezett, amelyek a járás ritmusát kiemelték. A fénymásolóból – egy hajfonatos kisleány sematikus rajzát ábrázolta – lapokat vett magához, és egy, a művekből választott vers szótagjainak kíséretében szétosztotta a képet és a szótörmeléket a nézők között: „vegyétek és vigyétek és alkossátok újra!” – gondoltam én.

– *A kötet Macska című ciklusában az alakzatokat egy végtelenített egymásból/egymásba fonódó szavakkal töltöd meg. Hogyan készül egy ilyen vers?*

– Szentkuthy Miklóstól tanultam valami olyasmit, hogy méltó alkotói vállalkozás volna elkészíteni a világ katalógusát: catalogus rerum – mondta ő mániákusan.

Eljátszottam a gondolattal, mi történik, ha kiválasztok egy kulcsszót, amelyet a szótár összes többi szavával társítok. Így készültek a mitologikus macskák. Ez a mániám nem múlt el, csak felfüggesztettem.

– *Az intertextualitásnak mi a szerepe, jelentősége a verseidben?*

– Ez ismét egy könyv tárgya lehetne, de minimálisan egy tanulmányé. Jobban szeretem az először Papp Tibor által használt vendégszöveg kifejezést – mert ez pontosabban fedi a folyamatot, amelyet olyankor végzünk, amikor már egy közismert szövegrészletet idézőjel nélkül emelünk be saját alkotásunkba. Vagyis elsajátítunk. Azért izgalmas, mert itt tetten érhető az elsajátítás folyamata: nyilvánvaló az eredet. Ráadásul a szöveg felhasználásának módja kifejezi hozzá való viszonyunkat is, amely nagyon sokféle lehet.

1996. Miskolc: Az én karneválom (önálló kiállítás könyvbemutató performansz)

1996. Miskolc: Többlet (kollektív kiállítás)

1998. Miskolc: Marcelland (mail-art kiállítás)

1999. Kazincbarcika: önálló kiállítás

1999. Budapest, Ernst Múzeum: Dick Higgins emlékkiállítás

1999. Miskolc: Ajánlott irodalom (mail-art kiállítás)

2000. Kazincbarcika: Összeszött mezők (könyvbemutató, performansz)

– *1999-ben adtad ki az Összenőtt mezők című kötetet. Újabb könyvbemutató, performansz követte. Kinek a segítségét kérted ebben?*

– 1999-ben datált, de a könyvnek a 2000. év elején volt a könyvbemutatója. Nem volt performansz. Tanítványaim mutatták be a művek olvasatait, és írtak róla elemzést. Majd a Magyar Műhely szerkesztői beszélgettek a könyvről.

– *Műveid közül először az Összeszött mezők verseivel ismerkedtem meg. Aki végiglapozza a kötetet, azt rögtön megragadja belőle sugárzó végtelen nyugalom, a harmónia és a nőiesség. Mi ösztönzött arra, hogy elhagyd a kétdimenziós papírt, és tárgyverseket írj?*

– Utazásaim során fényképezek, rajzolok, írok. 1994-ben Krétán voltam. Vázlatfüzettel, tollakkal jártam a tengerpartot, köveket gyűjtöttem, szavak is motoszkáltak a fejemben. Egyik napon otthon felejtettem a füzetem, nem volt nálam semmi, amire írhattam volna. Végül az aznap talált szép kövekre írtam rá a szöveget. Másnap megszáradt gyökerekre, ördögsekerekre találtam. Ettől kezdve gyűjtögetés, írás, fotózás következett.

– *A kötetben megjelenő versekhez milyen technikai eljárást alkalmaztál?*

– Letrasszettel dolgoztam mindkét könyvem esetében, minden szöveg betűnként került föl a lapokra-tárgyakra. Az első könyvem lapjai pauszpapíron vannak, amely alkalmas minden sokszorosító eljárásra. A második könyvnél a tárgyakat természetes fényviszonyok között fotóztam. A fényképeket magam szerkesztettem számítógépre, s ez volt a nyomdai munka alapja.

– *Azt látom, hogy a vizuális költészet lehetőségeit, határait keresgéled. Mennyire tudatos ez, illetve mi inspirál erre?*

– Teljesen tudatos. Ez a mániám. Nem tudom. Izgalmas. Inkább maga a tárgy inspirál engem. Izgalmas, hogy egyáltalán valaminek van határa.

– *A műalkotások létrehozásában melyik van hamarabb, a tárgyválasztás vagy a gondolat?*

– Változó: hol ez, hol az.

– *Összekapcsolódnak a tárgyak vagy önálló egységet képeznek?*

– A tárgyak között szoros összefüggés van: erre legszebb bizonyíték a teknősbéka, amikor a talált tárgyakból én építek egy új tárgyat.

– *Gondolkoztál-e már azon, hogy a kötet tárgyait mint szobrokat állítsd ki, hogy mindenki közelebről megfigyelhesse, esetleg kézbe vehesse? Mennyire sérül/sérül-e a befogadás az „egyoldalú” fotókon?*

– A tárgyaknak volt kiállítása: több is. Ennek mottója az volt, hogy minden tárgyat kézbe lehet, sőt kézbe kell venni. A közönség ezt nagyon szereti. Ennél fogva a tárgyakról lekopnak a szövegek, új szövegtörmelékek keletkeznek, és ezt már, ha öntudatlanul is, a közönség alkotja meg.

– *Ha birtokodban lenne egy olyan számítógépes program, amely lehetőséget nyújtana arra, hogy tárgyverseidet szabadon forgassák, élnél-e a lehetőséggel? Miért?*

– Remek ötlet! De nem élnék ezzel a lehetőséggel. Ezzel a technikával új műveket alkotnék. A kész művek élnek a maguk életét, én késznek tekintem őket, a szövegek tördelése térben kitakarása tudatos volt.

– *Az első kötetben lévő verseket személyesebb hangvételőnek érzem, a második kötet verseiből mintha teljesen negligálnád a lírai ént, általánosabb kérdések foglalkoztatnak. Jól látom?*

– Nem tudom. Lehetséges, hogy így van. Nem állt szándékomban így alakítani a szövegeket, de az elképzelhető, hogy a tárgyak kölcsönhatásában alakult ez így – nem lehet bármilyen szöveget felírni egy tárgyra. Talán másképpen kell keresni a személyességet: a lírai alany a tárgyhoz való viszonyban tárulkozik fel. Az én szándékom ez volt.

2000. Budapest Osiris Könyvesház (könyvbemutató)

2000-től Phd hallgató az ELTE Modern Irodalom Tanszéken

2002. Mégse Légyott Bartók–Puccini (e-mail fesztivál)

2004. Kazincbarcika: Nyolcak (kollektív kiállítás)

2005-től tagja a Magyar Írószövetségnek

2005. Gimi Galéria (önálló kiállítás)

– *Lesz-e harmadik kötet? Milyen irányban folytatod alkotói tevékenységedet?*

– A harmadik kötet készen van, de nem szeretnék beszélni róla. Látni kell! Sőt a negyedik könyvem is elkészült, amely bár nem költészet, de szoros összefüggésben van az alkotómunkával. Bakucz József kiemelkedő költői munkáit értelmezem doktori disszertáció keretében, az ELTE Modern Irodalom Tanszék programjában. A munka nagy részével elkészültem. Fordulópontnak tartom az életemben, nagyon nagy tanulságai vannak számomra ennek a munkának.

– *A budapesti kiállításod nem mindennapi sikert hozott. Olivier Bonnin francia üzletember és képzőművész hívott meg a párizsi galériájába. Hogyan találkoztatok?*

– A siker szót nem használnám. Tény, hogy ez év tavaszán, a költészet napja körül több sikeres előadást és kiállítást tartottam, főként szűkebb pátriám körül. Ennek záró eseménye volt egy budapesti kiállítás, a Francesco kávézó galériájában, amelyet Szkárosi Endre nyitott meg. Olivier Bonnin itt találkozott a képekkel, mert ő nagyon-nagyon érdeklődő ember: akkor még Magyarországon dolgozott, magyarul tanult, és ismerkedett a magyarországi művészeti élettel. Mind a megnyitó, mind a képek elnyerték tetszését, és miután a szakmai referenciák is felkeltették érdeklődését, és megfelelték a galériákat működtető szakmai elvárásoknak, többszörös egyeztetés után véglegessé vált: november 8-án valóban bemutathatom a műveimet Párizsban. Ezt én nagy tapasztalatszerzési, tanulási lehetőségnek érzem.

– *Kívánom, hogy szándékaid, terveid szerint méltósággal tudj élni ezzel a lehetőséggel, s majdani munkáidat gazdagítsák ezek az eljövendő események és élmények! Köszönöm az interjút!*

Koncsek József

Renoir: A mezőn átvezető út

Mindig a réten át az út, az út, a lüktető nyárban, a domb alatt,
a vörösréz izzású dél, a csodák forrfoka,
a szöcskevillanású dél, a sárga fény, és amint pattog a
fény, a fény, a sárga fény, az ájult ámulat!

A mondhatatlan titka ez, a szó nem bírja el,
mert közvetlen a lelket érinti e tüzes napsütés,
és onnan indult lendület és dal és szédülés,
s már nem ember, hanem maga az óriás nyár énekel.

Lehet, azért szerettem úgy a keretbe fogott időt,
hogy szétfeszítse léceit? A vásznat is átégeti,
mert a legmélyebb gyerekkorból áramlott elő.

Mögötte zúgnak, tolongnak az évszakok élő emlékei,
a lélegzés heve, parazsa, ez a folyton felidézhető
pillanattömeg, a száraz fű, a rezgő levegő.

Örök tavasz

Holnap már a margaréták virágkerekei pörögnek,
és a kujon kedvű keserűlapu levelei csúfolódnak
a patakparton, ahol a bokrok beöltöztek
puffos nadrágos törököknek,
csak azért, hogy püfölhessem őket fakardommal.

Tavasz van. Apám elkészíti a drótcuklós-vállas fahuszárt,
bodzából puskát sikerít neki, piros madzagot vállszíjnak,
dús hajat ereszt az udvarra leütött fűzhusáng,
s róka se jár, a népes tyúkcsapatnak nincs híjja,

és akkora felhők szállnak a szokolyai rét fölött,
hogy beléjük takarózhat az örült április,
S olyan Utassy Jóska-hangulat van, mint maga az élet.

Hát ki halt meg? Ki merészel meghalni itt?
Nem leszünk mi soha szomorúak, Dzsó, viríts!
Akár a tavaszi virágzás, akár a kökényvirágon habzó méhek.

Zöld tűz

Hideg hullámokat hajt a szél a tó partjáig,
ahol már sötéten lobog az idei fű, mintha zöld tűz égne,
emitt pedig valaki uborkaforma orrú istenke rendezi talicskáit,
utcaseprő mellénye van, takarítgat és fel-felnéz az égre.

Áttelelt levelekkel rakja púposra az egyik talicskát,
áldásnak laposan rácsap a kupac tetejére,
aztán leül a másik talicskára, elővesz egy bicskát,
szalonnázik, villan a kenyér fehére.

De, jaj, hol van a költő, aki úgy szeretett eltűnődni mozdulatokon!
Ki verset írt a pázsitot nyíró nénéről, a pipázó kisparasztokról,
aztán maga is meghalt.

Mint ahogyan elmúlnak az évszakok.

Mégis, a lassan gyarapodó fény játéka alatt most is ott lüktet egy monoton
hang: rúdra kötözött vászon csapkod, a kerítéshez verődik.
Fecskepárt köszönt talán, felcikkanót, fészekrakót?

Félelmet játszani és nevetést

Szerettem volna elnyújtózni hosszan a rét fölött,
mint a fűzfa ága, a friss kérgű, vízillatú ág,
vagy füstként úszni el a dombtetőn, legalább
a nádasba elfutni, játszani: „jönnek a törökök”.

És félelmet játszani és nevetést, hogy nem is igaz.
Körültáncolni a gyenge bokrot, beszélni hozzá,
„ne félj, itt vagyok, vigyázok rád most már,
hiszen a nővéremhez hasonlítasz,

ő reggel vizet visz lavórban az udvarra, süti a nap,
arcát, vállát, s rejtőzködve a mellét is megmossa,
kombinéja vállpántját fények csipkézik aranyosra,
ruganyos melleihez labdarózsáid hasonlítanak –”

De játszani nem lehetett. Törmelék között
a nyíló virág tövén is akna lapult,
s fodros levelekkel rejtegette, mint szégyent, az útilapu,
hogy még mindig hullák feküszek ott. Röpködtek bogarak, szöszök.

Gaia mondja

(rajz egy öreg naptárban)

„Magamra húzlak nyögdösödve-lökve,
akaszd belém – szépen rombolj, temess –
ekéd ünnepet, húsvét, te a hús vétsége, üdve,
szántóvetőm vagy, s évi mindenese!

A vászon, amit a nyakadban hordasz,
szellőzi kettőtök dús testszagát,
búzáat belőle réseimbe szórhatsz,
szusszanok, mint súlyos diófaág.

Ki régi fóliáns megbarnult lapján
lépdelsz nyugodtan, széles karvetéssel,
a Magvető vagy, erős vagy, nagy árral
Áraszd az életet, békén haladjál,

és töltsd be örök asszonyi éhségem,
nagy vászon-lenge-szárnyú földi angyal.”

Elfolyt gyöngysor

Eljött a kecskekörömhegyen lépő július,
A gyilkoló tűzű tavaszt rég maga mögött hagyta,
S ma árvalányhajás domboldalok sajdulnak meg miatta,
És mély az út, az árnyas út, hogy csöndes zöldbe juss.

Ha fonott bőröved leoldtad, a cseresznyeágra dobd,
Barbár szeméremként s dombként a száraz hangyaboly,
Lüktet. Vele a nyár. A folyó sem mozog,
De kecskebéka les az érhálós-húsos levél alól.

Majd bogláros barna iramlás érleli a délutánt.
Rajongva röppen galamb idomú
Madárraj, s az égen villámló kard iránt
Gubancos felhőbódulat tolul.

S lesz boglya, krokodilvörös cipők, egy blúz. A könyv nyitott
Lapjai közt fű zizeg, s a testtel meggyötört por.
De valami áldásos csend. A nem bizonyított
Mozdulat... (Hacsak tán nem az elfolyt gyöngysor.)

Körforgás a gyökerekben

Emlékszem, ahogyan feltúrte az inget,
Vagy bajszát simította, felemelte a pohár bort,
majd megbillentette peremét az árkolt
szőlősorra... persze nem öntötte ki mindet,

Csupán adózott a sorsnak. Mondott is valamit csendesen.
Jól esik emlékezniem apámra, amint ősi szertartások
élednek mozdulatában, egyszerűen leüti az ásót,
vagy a sapkáját keresi zsörtölődve. Én is így keresem.

Egyszóval, szinte ő lettem. Birtokba vett. Van ebben szokatlan,
mint isten áldó említése is, hiszen inkább szidással
jött elő, szinte sohasem köszönettel.

De hát volt, van néha így is. Amikor befűtve lobog a katlan,
vagy a tördelt száraz vesszőtől piros a kiskályha,
és megcsillapodik az esztendő körforgása a gyökerekben.

Tisza-anya

Megsímogattam a Tiszát.
Aztán belégyalogoltam
mellközépig.

Iszapos hullámait
kétoldalról magamra öleltem.
Arcom csobogtattam,

és beléömöltem. Folytam.
Anyám!

Tokaj, 2008. aug. 15.

G. Komoróczy Emőke

„S érzi, öröktől készen állt a forma, betölteni, mit elrendeltetett...”

(Konczek József műveiről)

„Ki az időt kitanulta,
tiszta lapot nyit a múltra.

[...]

Két ikszlábú faasztalon
Kiterítve az ifjúság.

Körülötte gyertyák, habok,
Poharakból kicsap a láng”

(Kiterítve az ifjúság)

Konczek Józsefa *Kilencek* köréből elsőként publikált országos jelentőségű folyóiratokban: a *Kortársban*, majd az *Új Írásban*. *Kőország* című költeménye 1963-ban az *Alföldben* jelent meg, több más verse a *Napjainkban*, az *Örökösök* című veszprémi antológiában (1966); a hatvanas évek derekától pedig rendszeresen közölt különböző – országosan ismert – periodikákban (*Alföld*, *Napjaink*, *Palócföld*, a szombathelyi *Sor* című antológiában, valamint az *Életünkben*, sőt az *ÉS*-ben is). Az *Elérhetetlen Föld* című antológiában (1969) *Konc* néven adta közre verseit. A csoport egész pályafutását végigkísérő jeles irodalomtörténész, Vasy Géza – a sikeres indulás ellenére – így ír róla 1988-ban: „A kilenc sorsból – most főképp a költői sorsra gondolva – a legfurcsább minden bizonnyal Konczek Józsefé. Társai közül leginkább ő az irodalmi élet mostohafia, a jószereccsével neki sikerült a legkevésbé találkoznia. [...] Kezdetben pedig semmi nem mutatta, hogy neki kell majd legtöbbet harcolnia” (lásd: *Kilencek* 2002; 97–105. p.). Első verseskötetét évekig „fektette”, majd korrigált változatait többször is visszautasította a Szépirodalmi Kiadó – annak ellenére, hogy már évtizednyi rendszeres publikálás volt a háta mögött. S mivel vidéken élt (az egyetem befejezése után, 1965 nyarától Szombathelyen újságíróskodott), lassan kirekesztődött a fővárosi irodalmi életből. Bár Juhász Ferenc elismerő figyelemmel kísérte pályáját, ösztöndíjjal is támogatta, s az *Új Írásban* mindvégig teret adott neki, neve a fővárosi berkekben lassanként feledésbe merült. Már nem tekintették „fiatal” költőnek, ugyanakkor a „befutottak” közé sem számították. Majd csak az *Elérhetetlen Föld* II. antológiája (1983) hozott újra ismertséget számára; ekkor már ismét Pesten élt. 1984-ben napvilágot látott egy vékony kötete az *Eötvös Könyvek* sorozatban

(*Galambok, galambok a történelemben*); majd 1987-ben a *Palócföld* gondozásában *Episztola*, valamint *Egy szó* címen versválogatása jelent meg. Írt színi jeleneteket, humoreszkeket, irodalmi riportokat, rendszeresen fordított az orosz költészetből (írásait publikálta is különböző napi-, heti-, illetve havilapokban). Ironikus rajzban festette le a késő Kádár-kor visszásságait (*A Manufaktúra – Kapu*, 1990. szept.). Költői pályája azonban csak a rendszerváltást követő évtizedekben teljesedett ki. Nem véletlen tehát, hogy idegen maradt számára a hagyományos „váteszi” szerepkör, s *Petőfi* Sándor születésnapjára ő *A XIX. század költői* kesernyészhangú ellenars poétikáját írja meg: „Sándor, én nem vagyok lángoszlop. Fáj a hátam. / Gyötrik bujkáló, görcsös bánatok. // Nem tudok mást, mint eldalolni / saját fájdalom s örömem. // Van hát rám szüksége ennek a világnak? / Engem, akár a hangszert, félretesz” (*A XXI. század költői*).

A XX. század derekán voltaképpen nem a költők mondtak le a „profétaságról”, hanem a (kultur)politika fosztotta meg őket társadalmi hatóságuktól (miközben fennhangon a „*Lobogónk: Petőfi!*” szlogent hangoztatta). Konczek József sokáig türelemmel s viszonylag derűsen viselte helyzetét – amint erről a Csontos János – készítette interjúban beszámol (*Együtt és külön – a Kilencek*; 1988; 22–27. p.). Az újságírásban mintegy „kiélte” társadalomalakító szenvedélyét, s hosszú éveken át tengette a kisvárosi értelmiség egyhangú, sok-sok munkával teli napjait. Családot alapított; a köznapi feladatok lekötötték erejét s idejét – de kezdettől fogva tudta: ha *költőként* szeretne szóhoz jutni, nem maradhat vidéken. Életművének valódi arányai csak most, az ezredfordulón kezdenek körvonalazódni (*Damó – kisregény*, 2001; költemények: *A tájjal maradtam – 2006; Ölelhető térség – 2006; Napozik a dongó – 2007, Formáért sóvárgó – 2008; műfordítások: Ahmatova ifjú arca – 2007). Talán most végre – a hányatott életút után – révbe ér, s sikerül kiadatnia több, még kéziratban fekvő munkáját. 1994-ben megkapta a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztjét; majd különböző költői díjakat is elnyert, a balatonfüredi költőversenyen a Quasimodo-díjat két ízben is; s más, kisebb-nagyobb pályázatokon ért el I. helyezést. Ő maga úgy érzi: végre sikerült megteremtenie önmagában az áhított szintézist. „Ki az időt kitanulta, / tiszta lapot nyit a múltra” – írta még korafiatalon; s most, korosodván, úgy tűnik, valóban rálátást kapott egész eddigi életére.*

Konczek József nem vallomások, önfeltáró költő, verseiből mégis kirajzolódna életének főbb állomásai, legmaradandóbb alapélményei. Költészete részint leíró-elbeszélő, másrészt viszont teremtő-mitizáló jellegű. A népdalok formakincse, a népi élet természethez kötöttsége alapvetően meghatározza poétai szemléletét.

1942. február 14-én született Magyaránadorban, Nógrád megyében, ahol apja, a felvidéki magyar parasztszármazék Konczek József – átszökvén 1939-ben Szlovákiából az Ipolyon – vasutas szolgálatát töltötte. Itt nősült, de a család csakhamar Szokolýára költözött (az apa ott lett állomásfőnök s egy személyben forgalmazó, táví-

rász, poggyászfelvevő). Fiuk alig ötesztendős, amikor továbbköltöznek (Tiszalökön, Polgáron laknak), az ötvenes években pedig Tapolcán telepszene meg (ekkor már négy gyermeket nevelnek – nagy szegénységben – a szülők). Leendő költőnk itt jár iskolába egészen érettségiig, de a nyarakat anyai nagyjánál, Szokolyán, illetve rokonoknál, Nógrádon, Berkenyén tölti. Innen fakad mély összeforrottsága a tájjal, a vidéki étellel – a természet nemcsak felnevelő, hanem mindmáig életető közege.

Anyja-apja megismerkedését, egybekelését szeretettel örökíti meg (*Egy régi vasárnapi fénykép apámról*). Szülőfaluját pedig játékosan-kedvesen, „gyermekvers”-ben idézi meg: „Magyarnándor dombja-völgye, / nagy határa, vékony földje / annyi kicsi ösvényt terem, / mint a ránc a tenyeremen. // Magyarnándor völgye-dombja, / akácfa, tölgy lombja / nyugalmamat körülfonja, / 'Jöjj ölembe, jöjj karomba!' // ...// Utacskaím, erdőm-mezőm / körülfognak védelmezőn, / színek, zajok és illatok / mint vérerek a magzatot” (*Csillagos ég*). A számtalan helyet, ahol megfordult, mind-mind versbe foglalja, s mint eleven tájképgyűjteményt fűzi össze később *Napozik a dongó* című népköltészeti ihletésű, formagazdagságú álgyermekverskötetében. Az ezerarcú táj, a Felvidék híres-neves irodalmi emlékhelyei az ő igazi lelki otthona; szinte létformája a „vándorlás” (*Csesztve, a Madách-kúria, Horpács, Városmikola, Szuhafő, Kétebodony, Drégelypalánk, Nagymaros* stb.). Madáchról versciklusa és tanulmánya is jelent meg (*Palócföld*, 2004/5. – illetve a XV. *Madách-Symposium*, 2008.). Számára az egymásba hajló évszakok ritmikus váltakozása az örökkévaló – önmagába mindig visszatérő – idő, amely mégis mintegy spirálisan előrehaladva jelzi a lassú múltást is: „A Duna mellől hirtelen / tavasz, nyár, ősz, tél itt terem, / csalános árkok, vízerek, / virág-vadillat fűszerek, / s a fenyőárnyas temetők, / s a kaszálók, a legelők //...// hol nyíló jázmin suttogás, / virágon dongóbrummogás / hol körte-kerteken varázs / a vaslevélzöld csillogás / és nyári esőzuhogás...” (*Dunazug*). A versek sodró árama, szimultán ritmusa szinte örvényszerűen vonja be a költői világba az olvasót, a természeti körforgás szédületes varázshintájába emelve őt. Színek – illatok – fények kavarnak köröttünk; zsong-zsibong az eleven, elpusztíthatatlan Élet.

Szokolya a hajdani Éden költőnk emlékezetében: „Csupa virág Szokolya, / virág-díszes rokolya, // Királyrét a határa, / királyleány szoknyája //...// Margaréta zöld-fehéren / fény-suhogva zúg a réten // karmazsinnal mezei / törökszekfű színezi”. A gyermekkor legmélyebb élményei kötik ide. Anyai dédanyja, *Karé Magdolna*, aki őt nagyjaként szerette-nevelte (ugyanis lánya, a költő igazi nagyjanya – mint a versekből kiderül – nagyon korán meghalt tüdőgyulladásban, 1946-ban); életre szóló útravalóval látta el: népi bölcsességgel, a föld szeretetének, tiszteletének fontosságára okítva őt. *Karé Magdolna* még az ősi hagyományokhoz ragaszkodó, azokból táplálkozó öregasszony volt: „ha szükség volt rá, minden állatot – tehenet – kutyát – lovat – tyúkot meggyógyított. S embert is. [...] Rendszeresen járt virágot,

bogyót, gyökeret gyűjteni, engem vitt magával. Gyermekkoromnak ezek az alapozó élményei” – emlékezik a /déd/unoka (vö: *Csontos-interjú*), gyönyörű verset szentelve emlékének: „Gyerekkorom boszorkánya, / vadludaknak királynája. // Húzza a harang a delet, / húzta az ág életedet. //...// De ez a föld, ami kicsi / élet terem, visszaveszi. // Új időt kezd, tejes búzát, / talán nem is emlékszik rád. //...// Csak a hajad nő ki onnan / fésült fűben, fűsorokban” (*Karé Magdolna*). S ahogy a költő maga is idősödik, úgy válik egyre fontosabbá számára az egyszerű „paraszt-nagyasszony” emléke; már-már mitikus fénybe vonja alakját (*Karé Magdolna és a Czeizel-képlet, Karé Magdolna stilizált halála*). A *Nagyanyám lakodalma* című versben siratja el. Hiánya az évek múlásával egyre fájóbb (*Búcsúztató*).

Viszonylag korán távozott apjára – „aki eget hordott erős vállán” – ugyancsak megrendülten s megrendítően emlékezik Konczek: „Szólítják őt a hajnalok / és az én nevemet mondják. // A sínekre én tévedek, / belőlem a jaj kiszakad, / hoznak, apám, hoznak téged / zászló sötét füstje alatt” (*Apám*). Nem volt könnyű élete a családnak, az apa ivott is, de igyekezett mindig gondoskodni betevő falatjukról. Fiának hegedűt vett kéz alatt, s védte-oltalmazta mindnyájukat (*Majd az éjszaka*). Özvegyen maradt anyjuk támasza a két fia lett, akikre azonban már kevésbé számíthatott (*Anyám, arany liliomszál*).

A költészet iránti fogékonyság Konczek Józsefben korán ébredezett. Négyéves korában Szokolyán hallotta unokanővérétől, aki Vácra járt iskolába, a *Körmives Kelemen* balladáját, amit – érzékeny kisgyerek lévén – azonnal felfogott. „Napokig sirtam-zokogtam, remegtem. Akkor kínozott meg először műalkotás. Addig is hallottam verseket, dalocskákat, de azt, hogy miért van így? miért kellett vér a falhoz, hogy a kövek össze-tapadjanak?” – ekkor még nem tudta felfogni (vö: *Csontos-interjú*). Mégis, lehet, hogy éppen ennek hatására talán már ekkor megfogamzott benne öntudatlanul a mitizáló hajlam s a népköltészet iránti nyitottság, ami egész későbbi látás- és alkotásmódjára rányomta bélyegét. Éppúgy, mint a tájjal való egylényegűsége. 1961-ben megérkezvén Pestre az egyetemre, otthonossá vált számára az urbánus táj (is), hiszen kedvelt fáira ott is rátalált. A Ménesi úti kollégiumban azonban kissé idegenül érezte magát, de csakhamar megismerkedett „költő-palánta” társaival, s 1961/62-ben már meg is jelentek versei a *Tiszta szívvel* című egyetemi antológiában. Példaképének Juhász Ferencet tartotta – de nem követte az ő sokirányú asszociációkra épülő költészetburjánzását.

Versei nem (ön)életrajzi vonulat mentén kapcsolódnak össze; számára a kronológiai folytonosságnak nincs jelentősége. Szinte egybemosódnak s egymásra vetülnek fiatalabb és idősebb kori alkotásai; az évek múlásával alig-alig változik ön- és tájszemlélete. Bár minden róla és a természetről szól, mégsem mondható „alanyi” költőnek – a világ mint objektív valóság érdekli őt, s általános élethelyzeteket formál verssé. Szívesen építkezik ciklusokban, kedveli a nagyobb formátumot: élmé-

nyeit szerves spirálvonalban fűzi egymáshoz (ismétlődő témák, mind magasabb, elvontabb szinten). Köteteit – mellőzve az időrendet – mozaikszerűen állítja össze a mellérendelő viszonyban álló egységek homogén életérzést sugallnak, s nem eseménytörténetet rajzolnak ki. Bizonyára a késleltetett megjelenés alakította ki ezt a fajta építkezési módot: érvényét veszítette a versek keletkezési ideje, s a tematikus kapcsolódási pontok váltak fontosabbá. „Egy múlt-modellel és egy jelenmodellel dolgoztam – jellemzi alkotásmódját a fentebb idézett *Csontos-interjúban* – annak tudatával, hogy a jelen a jövő felé mozog.” E tézis-antitézis jellegű kettősségből létrejövő szintézis - „egyfajta újraösszegzés, sorsszemlélet, elrendezés”: a kettő dinamikus harmóniájába belesimul a valóság sokszínűsége.

Tandori Dezső így jellemzi nemzedéktársa első (negyvenéves korában megjelent!) kötetét: „Konczek Józsefnek az egyik legnagyobb költői ereje a *látszólagos* dokumentum-szerűségben rejlik; de aztán – mint alaphelyzetet szívósan őrizve – messze túllendül a tárgyyszerűségen, s ezek igen magas költészeti pillanatok.” Számára a továbbiakban is a legtermékenyebb út /lenne/ ez a „részben belülről figyelés, részben külvilág-rögzítés – felmérés.” „A megfoghatatlannak és a megfoghatónak, valamint a nem-körvonalazhatónak” ilyen triója „csak ritka pillanatokban jöhet létre” (*Mozgó Világ*, 1987. 3. sz.).

Konczek számára a legmaradandóbb és legmélyebb élmény a táj: „Felnőtt / éveim mint legelésző csikók úgy széledtek széjjel az őszben. / Köves utcákon járok, Láb-dobbanásom tüzet csihol / Fürjek is röppennek, a szem erre-arra kaszál / bokros fények alatt mint ott az a krumplibokor / megköt bennem haragtalan izzással egy emberi táj (*Táj* című korai költeménye). Ő maga is a táj része: erről a szilárd alapról indul el, felszárnyal, s ide tér vissza mindig, mint *Ady* „fel-feldobott köve”. Nem véletlen, hogy válogatott kötete is ezt a címet kapja: *A tájjal maradtam*. S most már nyilván végérvényesen vele marad: benne leli meg végső nyugalmat...

Indulásakor Konczek József némileg „majakovszkijos” gesztusokkal, a fiatal József Attila lázadó hangján, a közösségért, a közösség nevében szól (*Kőország, Fáradság, Indultok-e már?*). Jogaiért perel: „Én úgy értelmezem, hogy a visszaütés joga nélkül szabad nem vagyok” – *Szieszta*). Részvétellel, együttérzéssel tekint az Élet kárvallottjaira (*Küldjétek haza, Bányászasszonyok, Mérsékelt égöv, Bauxitosok* stb.). Nyaranta maga sem restelli nehéz testi munkával megkeresni a tanulásra-valót (*Koromreggel, Túskefogú*). Az *Elérhetetlen Föld* fülszövegében így vall erről: „Szeretem a fizikai munkát. [...] A két kézzel keresett kenyér becsületéhez máig sem ér fel semmi a szememben.” S azóta is úgy érzi, „magasabb” sorsáért, diplomá-jáért felelősséggel tartozik azoknak, akik a két kezük munkájával dolgoztak érte.

Csodálja az erős, termékeny, az Életet továbbvivő s önfeláldozásban nem lankadó asszonyokat (*Asszony, Asszonyok, Bányászasszonyok, Kenyérnagy csipőjű asszonyok*

stb.). Rendkívüli szuggesztivitással jeleníti meg az Élet továbbadásának rítusát (*Hősi ének egy ménről*). Ugyancsak kirobbanó, expresszív képekkel idézi meg a falusi életet: „Felrobbantak a kazlak / mikor a dombon megálltunk lihegve, / mellünkre csorgott az arcunk, / Krisztuskendő volt az izzadságunk, / s nyerített a nyírfaerdő, / sóhajtott a táj” (*Erre futottunk*). Érzelmi-hangulati változásai is a tájjal összhangban vannak, onnan meríti plasztikus képeihez az ihletet. *Gyászbeszéd egy fűzfa fölött* című versében elsiratja eleven játszópajtását, gyermekkori próbálkozásainak tanuját és társát („Fűzéres lombodba fogódzva tanultam meg én itt úszni”), amelyet most kívágnak, elpusztítanak (kell a hely az építkezéshez!). Máskor allegorikus költeményben örökíti meg a vízparton „üldögélő” ifjú nyarat: „haján virág, / margaréta, nőszirm, / vadrózsa meg szarkaláb, / koszorú meg nyírfalomb...” Bukolikus hangon, némi erotikával átszínezve utal az „áldott” eső termékenyítő hatására: „Harmatban fürösztik arcukat a rózsák. [...] Jófajta / májusi / eső / esik” (*Reggel*). Szerelmes versei is erősen a tájhoz kötődnek; abból merítik hamvas tisztaságukat (mint pl. a „*Hűvös vize nyárnak, ősznek, / jártam hozzá, mint az őzek, / vadvirágként hajladoztam, / ráhajoltam, hírbe hoztam. / A hangja is melegített, / hordtam mint a bársonyinet. //...// Ez a hűvös víz, az élet / hol megvolt, hol semmivé lett...*”).

Első asszonyélménye egy lelkileg végtelenül mély kapcsolat, barátság, amelyből az ifjú költő sokat tanul. Az egyértelműséget, őszinteséget keresi-látja benne: „Az én világomba a *tiszták* férték. / S bár volt ott még hely, addig fel se nőttek. / Hess innen! zöngő - zöld - arany legyenek!” (*Hess innen!*).

Csakhamar – egyetemi évei zenitjén – találkozik az életét felforgató szerelemmel. Választottja mintha nem bírná (nem is akarná?) vállára venni, elhordozni társa szerzteágazó, sokkomponensű életét. Költőnk harmatos-gyönyörű versek sorában udvarolja körül Kedvesét, szerelmük izzik és lángol, aztán mégis elhamvad (*A tündér, Dicsérő, Almafák, Fénykép, Reszkető arca türelmes tűzben, Vigyáznám arcod* stb.). Mintha a Természet ritmusában élnének – kettejük búcsújába a nyarat sirató szomorúság vegyül: „Nézd, én becsukom a tündérboltot, / iramodom tág nyarak iránt. / Ki reményekből nem lehettem boldog, / meg sem írom ezt a krónikát. //...// Én megmondtam, hogy ne légy ellenemre, / nézd, füvek, fák, lovak a társaim, / s néha tisztáson megáll az ember, / és csapkodnak az erdő szárnyai. // Látlak, ahogy szemedet kitárod, / gömbje kúszik föl, a csúcsockig, / van, aki ilyet még sose látott, / nézésedtől az ég jóllakik” (*Napló, 1965*).

A költő később – már jóval szakításuk után – számvetést készít kapcsolatukról (*Galambhangú turbinák*). A Fiú–Lány párbeszédére épülő szövegben a lét kettős aspektusa tárul fel: a kettő elválaszthatatlanul összetartozik, egymást feltételezi és kiegészíti. „Létezésünk törvénye egy másik létezés. //...// Úgy kell, hogy megéljük egymást, olyan irgalommal, / ahogyan új arcát éli az örök anyag. // Búg a felkavart Idő, mely időt és időt szül...” A Lány sorsa háttérében történelmi titkok sejlenek.

Övéi – még nem is olyan rég! – zuhanyrózsák alatt várták a rájuk leselkedő végzetet; ő nem tud bízni egy „győztes” sajátéletben. „Hajam gyász-színe egy rettenetben / őszülhet. Fehér lesz, mint a hó...” (*Galambok, galambok a történelemben*). A Fiú érzi: e gyásztitok feloldhatatlan; de ő nem a Múltban akar élni: a Jelentől kéri a Lány kezét: „Meggyfák hívnak menyegzőre [...] Rétek hívnak beszélgetni”. Csakhogy a Lány az Idő mélyébe rejtezik – a távolság köztük áthidalhatatlan: „Galambbá kell átváltoznom...” (béke-galambbá? áldozati galambbá? netán /Szent/lélek-galambbá?). Szótlatlan búcsúznak – hiszen a szakítás után még mi mondanivalójuk lehetne egymás számára? (*Egy látogatás első percei*). A költő évtizedek múltán is fájdalom-gyöngéd szeretettel idézi meg Kedvese tovatűnt alakját (*Idéző* című ciklus a *Formáért sóvárgó* című kötetben): „Szerelmesem az erdei manók nővére volt. / És mind hozzá beszélt, / a fű, a gally, a gyík, a felhőmoccanás / és mindben társakat talált, / s mint búzatarlón száz sugárban szertefutó – / (...tán egy apró Máriácska csipkeláng-szobor...?) / Hozzám akár egy korom-hunyt-szempilla-pille halkan hullt alá” (*Dalocska*). Meghitt pillanatok emlékét eleveníti fel (*A vártemplomban, Az első szakítás, A második szakítás*). Majd – évtizedek múltán – a végzetes és végleges lezártság tudata rádöbbsenti: az irreverzibilis idő törbe csalta, immáron semmin nem lehet változtatni. „Ígérte hófehér haját / és én lélekben, s jóban, rosszban... / S mághoz hívta a halált, / míg verstárgyakban várakoztam. // Mondják, hogy mosolygó halott... / azt mondják, mosolygott a szája. / Már soha többé nem fogok / belehalni a mosolyába” (*A kedvesem sötétbe járt...*).

Első nagy csalódásán túljutván, lezárja ezt az életszakaszát: az egyetem befejeztével, 1965 nyarán Szombathelyre megy, a *Vas népe* megyei lapnál helyezkedik el, és beleveti magát az újságírói munkába. Ekkor még úgy érzi: lesz ereje-ideje házat-házat emelni gondjai fölé, s ez a ház „egyszer majd maga is megszólal / magyarul, tisztán, / akár egy népdal” (*A ház*). Istentől – kinek léte felől bizonytalan – csupán annyit kér: „Istenem, engedd meg, hogy legyünk / törődj, vagy ha úgy kívánod, ne törődj velünk... [...] Legszebb erőd, érts meg, az Istenre, / hogy ne legyek a teremtés ösismeretlenje. [...] Magyaráznak téged úgy is, én uram / mint lélek nyugalmát, mikor gondtalan. / De nekem az nem létezés, amely hontalan, / annak van hazája, kinek gondja van” (*Imádság*).

Még azon az őszön megismerkedik a kiváló ifjúsági gátfutó-bajnoknővel, akit szinte rögtön feleségül is vesz. „Isteni alakkal, asszonyi vonzerővel, bátorsággal, önbizalommal” büszkélkedő szerelme sok versének hősnője lesz (*Erika, Üzenetek, Rendezgetés, E könnyű rózsá, A hangszer-asszony* stb.). Ez a szerelem maga is mint-ha a Természet része lenne, a meghittséget sugalló táj adna keretet neki: „Te, kibem oldódom, megejtő szemű, / tüzem őrzője vagy, lassú léptű csillag, / komolyságom mellé szelidült / szökellni való vágy, fény, eltáncolatlan / indulatom titka, / engem kicserélő, / dobbanásaimat visszahangzó ház //...// Eltakar minket a múltó-hulló

erdő” (*Október* – Erikának). Boldogan alakítják ki közös otthonukat: „Szoba. / A mi szobánk. / Kisebb egy szerelmes ölelésnél. / Ágaskodik az ágy, / levegőt akar. / Sugárút fölött lebeg az arcod” (*Forgatlak, forgatlak*). Megtartó erőt jelentenek egymás számára az élet nehézségei közepette (*Nézlek, te vagy hát a béke?*). Az újságírás fegyelmezett munkája, a vidékre, falvakba kijárás mindennapos fáradalma nem sok időt hagy a versírásra! Irodalmi kapcsolatait is nehezen tudja építeni – a helyi adottságok viszont szűkösek a számára. Mégis boldogok, mikor az *Angyali üdvözlét* megérinti őket: „gyengéd öklökkel dörömböl” az Idő kapuján leendő gyermekük. „Áldottak mélységeid, / áldottak érintéseink / Tekinteted tudott szelíd nyugalma. Elfogadj megint” – fordul feleségéhez, a létezés csodájával tekintetében (*Lesz idő*). 1972-ben megszületik lányuk, akit féltő-óvó gonddal fogadnak. Költőnk ujjongva megáldja őt: „Tetőtől talpig fusson be folyondár, / hajnalvirágok trombitáljanak / a szád sarkán, tűnődj a nagy folyónál / s a lábadozó sirályok szálljanak //...// Itt langyos Duna-táji záporok / májustól őszig szárnyukkal takarnak, / arcod megnő, nagy szemed párolog. / S beszélni lesz kedved, pedig magad vagy. / Beszélj csak hozzám. Ez a te hatalmad” (*Májustól őszig* – lányomnak). A „kislány” később maga is a Táj szerelme lett.

Koncsek József még ugyanez évben feljön Pestre egzisztenciát teremteni – magának és családjának. Éveken át „ingázik” a főváros és Szombathely között; az APN (Agensztvo Pecsatyí Novosztjy) szerkesztője lesz, majd 1990-ig a *Pallas Lapkiadó* a munkáltatója (a *Fáklya* című lap olvasószerkesztője, valamint a *Szovjet Irodalom* című folyóiratban publikálja műfordításait. Családjával láthatatlan sugárszálak kötik össze: „A férfi néha asszonyától / időben, térben elkerül. / Micsoda fény sugarányi távol! / ...amint az égen átfeszül... // S a nő így lép egy léleksávra, / az egyensúlyá végtelen //...// Vele szemben lebeg a férfi, / a két lélegzés és örök // két tekintet egymást igéri / a bizonyosságok fölött” (*Egymáshoz*). Néhány év múlva sikerül Pesten lakáshoz jutniuk; a kis család újra egyesül. 1979-ben mégis elválnak; a költő Pomázra költözik.

A tájból merít vigaszt s erőt. Újra szorosabbá válik kapcsolata egykori társaival, a *Kilencekkel*: „Az évek is, mint vasalt szánkok, csúsznak / a lejtőn lefelé, korai télben. //...// Valahogy minden elhalkul, elborul, / pedig most nyár van, kemény, erős nyár van, / simulj talpam alá, betonút, //...// míg társaimmal éles villanyfényben, / pályvás mosollyal, / szombatokkal áldva, / tündöklő éjszakában ballagunk” (*Pányvás mosollyal*). 1983-ban újránősül. A Mártához írt szerelmes versek jóval érzékibbek, szókimondóbbak. Ez a viszony a hódoló és hódoltató erotikára épül; ugyanakkor a csendes megértés és nyugodt boldogság pillanatai is jellemzik. Az *anyatermészet* valamiképp összefügg a nőiséggel. E viszonylag kései, érett testi szerelem mindkettejük számára a „termékeny” ősz hozza el: „Lopva kaptam el tekintetét. Ő már nem az. / Rám sugaraz. Tarkóját a tenyerem alá takarom. / Szívemen fektetem sokáig /

Hogy élünk is, az semmiség" (*Tenyerem alá*). E kapcsolat – túl minden testiségen – két lélek találkozása is: keretet kínál mindkettejük számára. „E tinta ég alatt az ősz gyertyafény / gömböt remeg körém és lassú, rebbegő világot //...// Mit rajzol még? Talán elveszett willendorfi asszonyt? / Rejtekező ősi testmosolyt? / Amint figyel a formáért sóvárgó képzetek / szenvedő alázatát. / Arctalan. Lélek-mély, komoly” (*Formáért sóvárgó* – Mártának).

A *latin szeretők* nyolc szonettből álló ciklusa nyíltan – mégsem obszcén módon! – fedi fel a test, a primér, olykor nyers férfi-nő viszony titkait, a szerelmi párbaj játékos incselkedéseit, az érzékek találkozásának feloldó hatalmát. A férfi-nő viszony összekötő-megtartó ereje mégis – túl a testek összhangján – a metafizikai síkon megélt élmény (*Áldott legyen, Szerelmem, te, halálom, te*). Konczek számára a test birtoklása iránti vágy egyszersmind a lélek utáni sóvárgást is jelenti. A beteljesülés a test és a lélek békéjét kínálja – s ez az Élet legfontosabb megtartó ereje. Nagylélegzetű, filozofikus hosszúversben énekl meg az egyetemes természeti összefüggések „tisza rendjét”, amelyben mindennek (a madárdalnak, a pataknak, a mezőnek-rétnek, a tölgyerdőnek, a virágoknak) – s így két ember kapcsolatának is – magától értetődő helye van. Hiszen ki-ki csakis *a másik* által válhat egészsé, élheti meg a teljes boldogságot (*Hallgass rám, szerelem*). Ez a szerelem voltaképpen a Mindenség szerelmével egylényegű: „Tudod-e a madárnyelvet? / Üres most a táj, / tél jön. Majd én leszek szigorú, / s majd az emlék tömbje áll / a bronzreves hidegben, hóporhímporú, / tiszta szagban. Gyökerek fölött. / S feldobogok, szebben mint a vas- / lépcsőházak, s emlékszem rád, mint a rög. / Föld leszek, Föld. Nehéz és havas” (*Föld voltam még*).

Hosszú évek múltán ez a szoros kötelék is meglazul. A költő az egyre mélyülő árokkal érzékelteti ezt szimbolikusan: „A brutálisan betakaratlan árok / amit a kérésedre ástam, / az a két méter mély árok / még összetartott minket a kertben. //...// Szerelmetlenem! Soha / éjszakákkal miért nem érlelődtél, soha? / Álmodlak én a kertedben: / meztelen világítasz, ruha / nem is kell, / sírgödör a meggyvirág-szirnos csatorna” (*Árok*).

S ha az árok szakadékká mélyül? – mi más marad, mint a táj, amellyel Konczek egész életére összeforrt. Újra kiköltözik Pomázra, bár nem válnak el. „Hazám lett a város?” – kérdezte huszonöt évesen önmagától, s rögtön válaszolt is rá: „Nem, igazán soha! [...] Zajos utcákról / az emlék oda tántorul, / hol fák / meg őzek / nyugalma / el sem kerül” (*Fák meg őzek*). Ott, a *kőverte tisztásokon* érzi most is otthonosan magát, ahol az elvadult lovak szabadon, szilajon legelnek, „nem csillog a lábukon béklyó, se lánc [...] úgy lépdelnek a lovak, / nyakukat emelik néha, / fejükkel viszszavágnak hátukra, / orrukból bársonyos levegő tör elő” (*A villámok lovai*). Hiszen *természeti* mivoltunkból fakad az élet folytonossága: „Omlott földből, éltető-szerelmes / széles létezésnek / kavargásából kiragyogó / ükők, dédek szeme néz” – ím,

„ez az embermegmaradás elve” (*Idéző*). S mivel természeti törvény maga az elmúlás is, szinte megnyugvással tölti el, hogy az Élet „túléli” őt: „Arcom ha majd esők nem verik, / a harmat akkor is megszületik reggelig / s levelek élén fut végig a víz... //...// Erdő mögül villan a vihar, / köves országúton, krumpliföldeken rohan, / és az eső alatt föld-sötéten / érez, fölszaglik a hant” (*Erdő széle*).

A *Kilencek* közül talán ő a legfilozofikusabb. Számára a táj nem pusztán érzéki, hanem érzelmi, sőt intellektuális élmény is. Szókinccse, szóhasználati módja is a természeti világból táplálkozik. Életképek sorában örökíti meg a hajdani paraszti élet lényegi 'tartozékait', amelyek ősidők óta kísérik életünket (*Otthon* – vogul motívum). „A táj nem embertelen, / a táj ember nélküli” – objektív valóság (*Kattog a fény*), amelyhez mélyen személyesen viszonyul; olykor ontológiai asszociációkat kapcsol hozzá. *A vetkőző nyárfa* mintha élet / halál egymásba való áttünését jelenítené meg számára: „Egy nyárfa decemberben is / arany levelekkel áll a fenyőfák között. // Nem volt ideje elveszíteni / díszét, amelybe nyáron öltözött.” Vonat érkezik – egy hirtelen kis fuvallat, s a fa pillanatok alatt ledobja „brokátarany díszét”. A leszállók észre sem veszik. Talán csak a képzelet játszott költőnkkel? Az aranyló fa ott se volt? Vagy csak most eszmélt „múló idejére”? Bárhogy is volt, a költő az úgynevezett „termékeny pillanatot” (Lessing kifejezése az ábrázoló művészetekre vonatkozóan) ragadja meg, amelybe egyszerre sűrűsödik múlt és jövő - „virány, kopárság és gyász”.

A szarvasok könyve című versciklusa (1987–1991) „a szarvassá változott fiú” motívumkörére asszociál (azaz a Természettel egylényegű, abban feloldódó tisztaságra, ártatlanságra). Az égő színekben tobzódó táj (a *zöld* különböző árnyalatai, illetve az *égek*től a *kökény* színig, a cseresznye- és barackszirom *fehér*, illetve *rózsaszín* pompájáig, a *sárga* virágú, *búzaszínű* fénysugárig a spektrum teljes skálája felvonul itt!) szelíd varázsa otthonosan veszi körül. A *tavaszi* illatozó rét, a vidáman csobogó patak, a homokban napozó gyíkok, az akác- és nyárfák meghitt, barátságos közegében felszabadultan érzi magát. A *nyári* fényözön, a szélborzolta mező s „a dióbarna délutánnak földutat rejtő mélyein”, a „ragacos-hús vadcsapásokon” közelítő őzek, amint „az erdőalji rozsvetésben” csendesleg legelésznek – számára maga az ős-nyugalom. S „az augusztusi hársfalombok” mézes fénye máris egy új tavasz ígérete; miközben „az iramló szarvasok csordája” még a *késő-nyár* derűjét élvezi. Az *ősz* aztán mindent elront: „Kifakult szelek zörögtek. / Füstöltek a fák. // A patakpart, a rét - sár, rom, szilánk, / vérző látvány a fák alatt”. S a *tél*? „A kocsma hátsó-udvaron” egy kicsavart nyakú, kihűlt szőrű szarvas-tetem vár dermedten feldolgozásra. Majd újra kezdődik minden előlről: „Az üreges vadalmafának / villám sújtotta katlanát / beszövi rikkantó virághad, / s zöldell megint az almaág”. Itt az új tavasz (*A dióbarna délutánnak, Az augusztusi hársfalombok, Fű vagy virág, A szarvas ott feküdt a deszkán...* stb.).

Koncsek egy ideális, képzeletbeli tájat teremt magának, amelyben „paradicsomi”

az ösztön-ént? – sőt nem is akar megválni tőle? Bizonyos értelemben igen. Mindenesetre Konczek magas fokú intellektualitással dolgozza fel legbenső (s nyilván legfontosabb) dilemmáját. Jól tudja: ha valaki kirí viselkedésével a környezetéből, s nem lehet őt alkalmazkodásra kényszeríteni, deviánsnak minősül a konformista többség szemében. Ő mint gazda, együttérez kutyájával, s semmiképp sem akarja „karámba” kényszeríteni; ugyanakkor tisztában van vele, hogy a „társadalomban élés” nem lehet zökkenőmentes ilyen „kutyával” (ösztönstruktúrával), így hát megválnak tőle: boldoguljon most már saját felelősségére (ami, természetesen, az életben lehetetlen). Ugyanakkor okvetlen felvetődik bennünk a kérdés: miféle „közösség” az, amely nem tűri el az elevenséget, a szabadságvágyat, s csakis a pórázon tartott „kutyát” fogadja el?

A kilencvenes évek Konczek életében – nemzedéktársaihoz hasonlóan – a számvetés időszaka. A *Tél elé révedő* ciklusban már huszonhárom éves korában szembenézett mind az egyéni, mind a nemzeti történelem csapdahelyzeteivel, amelyekből nem látott kiutat. „Az égen / olyan derűsek megint a felhők, / mint a gyermekkori álmom. / Már régen / gondolkodom a halálon. // A földön / minden növényi élet / vagy börtön, / vagy semmivé lett. // A parton / cipők állnak, mint a szállodai folyosókon. / Arcom föltartom. / Az időből kopogva hull az ólom” (*Égen, földön, parton*). A part, ahonnan 1944-ben annyi embert belőttek a Dunába, történelmi szimbólum lett – az emberi kegyetlenség, a gyilkos indulatok szimbóluma. Ezt a felismerést erősíti meg a *Radnóti* áldozati halálára írt vers, amely téren-időn kívül helyezi a mindenkori ártatlan meghurcoltak mártíromságát. A gyászmenetben mindannyian együtt vonulunk – mégis egyedül („Arcokba tekintet nem mélyed, / önmagát vizslatja csendes indulattal / az ember”). A költő is beáll az áldozatok sorába: „Elhagynak engem az emlékek. / Megyek utánuk a csendes menetben. / Fedetlen fővel lépdelek, / mint aki mindent megértett, / mondja mégis a történetet” (*Mégis*).

Az emberi lélek kettősségét rendkívüli módon jeleníti meg az ugyancsak a szereplőre körébe tartozó „korjag-versekben” (*Rénszarvas fia versei* ciklus). A Gergely Ágnesnek ajánlott költemény-füzér egy Fellini-utalással kezdődik: „A fehér bohóc arisztokratizmusát / kigúnyolja a színes bohóc, / a színes bohócot pedig lenézi / a fehér bohóc. / Valójában ők ketten egy ember. / Egy művész.”

A korjag-versek valamiféle primér östisztaságot, egyértelműséget, az *eredeti* emberi őszinteséget, természetességet képviselik az elhazugult modern étellel szemben. Szerzőjük voltaképpen tréfából „feltalálja” a korjag nyelvet, amely – hangzásában – az ősi magyar kifejezőmód és a finn–örmény–török–csukcs–kamcsatkai stb. nyelv elemeinek keveréke. Egy Franciaországban élő korjag nyelvtudós, *Soulagin* (amint azt az *Előzetes szemügyre vételezés* című részben a szerző felfedi) éjszakánként párizsi dolgozószobájában fel-alá járva magnóra mondja e szövegeket, amelyeket rajta

kívül senki sem ért, még közép-európai származású felesége, Agathe asszony sem. A verseket aztán Soulagin lefordítja franciára, a „fordító” pedig magyarra (így azok Konczek ciklusában háromnyelvűek). Laza szövésű szonettek, inkább csak a szonett alaksejtelve tűnik át rajtuk. A magyar szövegváltozat sok mindent elárul a költő és fordító belső világáról: témája elsősorban a hűség, a hazaszeretet, visszavágyás az ősi honba stb.

„*Csillant a bokron eső őszi méze, / és lenn az úton, lágy, korai fagyban / a lányomokat magam mögött hagytam*” – indul az első szonett a távozás örömeivel; ugyanakkor a távozó bizton tudja: az elszakadás az ősi földtől nem végleges („hozzád, e helyhez visszaérkezünk”). „*A messzi-messzi erdők ködfelhőbe bújnak*” – s mintha a régi fény sem tündökölné már a táj fölött. „*Lagon szerette* zölddel éledett / mezőinket és lombossá fakadt” erdeinket, „hisz elmondhatta: itt volt otthon, / hol idegen-szajú új énekek / hírelnék most már: nincs ismert hazád.” De ő meghalt - így Soulagin énekel helyette: „Lagon arcát az arcom fölött hordom”, aki „madármezőt és tóval friss határt” teremtett verseiben, hogy mindenki megismerhesse hazája természeti gazdagságát, szépségét. Egy korjag asszony szerelmes éneke (*Amikor ősszel*), s *A korjag menyasszony dala* az itt élők egyszerű és őszinte érzelmeiről, a takaratlan féltékenységről és a primér összetartozásról, az egymás iránti vágyakozásról árulkoznak. Az utolsó, a hatodik költemény a legmegrendítőbb: a szülőföldjét elhagyó ifjú korjag a vadludak nyomán indul útnak: „S ha tugla-szárnyakon az égig úsztam, / jobbkézről látom, vergődő madár / a nap, vérzik, a domb mögé bukott” (*Megyek, megyek a tugla lányomában*). A vers francia fordítása félbeszakadt: a honvágy sújtotta Soulagin váratlan halála lezárta a ciklust.

Konczek önmagát „a fordító”-ként aposztrofálja, aki nem a korjag verset, hanem annak francia fonetikus átírását ültette magyarra, s közben figyelt fel rá: „ezek a korjag szövegek afféle ’tündér-beszédek’, önmagukban értelmetlen nyelvi imitációk, hangzatok”. Talán nem is több és más ez, mint a korjag nyelvtudós tréfája, aki esetleg „honvágy és szorongás” uralta éjszakáin a gyermekkori játékokat játszotta magában. „Vigasztalásul? Nosztalgiából?” S mégis: e látszólag értelmetlen halandzsaszövegek valami lényegeset árulnak el magáról a költészetről. „Soulagin két irányban építkezett. ’Lefelé’, a tudattalanba, az ellenőrizetlenül előtörő szavak világába, a tündérvilágba, a természeti öntörvényűségek közé, és ugyanakkor mindezt ’felfelé’, a szonett tudatos fegyelmébe integrálva”. Mondhatnánk úgy is: Kelet és Nyugat között próbált hidat építeni.

A korjag-versek természetesen Konczek József fantáziájának s nyelvi játékoságának szülöttei. *Huizinga* szerint (*Homo ludens*) a költészet a játék körében fogantott, „a szellem játszótere”, egy sajátos külön világ, melyben egészen más a dolgok arca, mint a való életben. Konczek visszanyúl az archaikus kultúrák mélyrétegeihez, ahol még az „apa-cuka-funda-luka” stb. típusú játékok érvényben voltak, s a közös-

ségi mondókák humoros világa mindenkinek természetes közege volt. A varázsolás, a gyermekjátékok, gyermekdalok mind-mind a játékelvűből eredeztethetők.

Koncsek ilyen jellegű kísérletező kedvét mutatja az *Ölelhető térség* című kötetének három utolsó „térkép-verse” is: *Térkép halottainknak* (városneveket helyez el az ország térképén tükörírással, mintha a holtak alulról szemlélnék a városokat); az *Alapszavaink égi portája* című hatalmas tablón ősi szavainkat helyezi el, játékos pároztatással (*hó – hó, jó – jó, tó – tő, ma – mi – mű, ük – ül – ür* stb.); a *Békés távcső* pedig egy telt női alak idomaiba beírt szöveg.

*

Ugyancsak a játékösztön munkál Konczek Józsefben *Damó* című kisregénye írásakor (Masszi Kiadó, 2000), amelyben saját lényé legrejtettebb rétegei tárulnak fel, belevetítve hősei (a Hadnagy s Damó) figurájába. Az elbeszélés zömmel egyes szám harmadik személyben pereg, olykor első személyre vált, s mindig más-más szereplő szemével látjuk a történéseket. A központi hős mégis Damó, bizonyos értelemben a szerző alakmása; a téma (bakonyi végvári harcok a XVI. század derekán) inkább csak keret és alkalom ahhoz, hogy az író szembenézzen az őt feszítő benső problémákkal. Ő maga „kulcsregény”-nek tartja könyvét: a török időkbe vetíti vissza az orosz megszállás több évtizedes időszakát, s hősei sorsában a megmaradás, a túlélés esélyeit, lehetőségeit latolgatja. A kisregény alcíme: „Irritációk és alakoskodások”. *Juhász Ferenc* „mitosz-prózájának” nevezi ajánlásában a művet: „Ezekben a történetekben a lírai én középkori alakká varázsolódva él, szeret, játszik, bukdácsol, táltos-szemekkel nézve az időt a török hódoltság magyarországi korában. Történeteiben irónia, humor, vadméz, vadvirág, vér, harc, szenvedély, izgalom örvénylik, halhatatlanul a maga módján.”

Minden fejezetet *Damó balladájának* egy-egy versszaka vezet be; a regényt a ballada egésze zárja. „Damó, az átkozott zsvány” „réten-erdőn” bolyong, „nadasokban bujdokol”, „ábrándokban él”, végiggyalogol a történelem eme vad korszakán mint alakítója és elszenvedője. Bár részben az író alteregója, valójában mégis tőle független, a saját autonóm sorsát élő végvári vitéz, ki kétes származása ellenére nagy tudású „deák” lett; sikerült a korszak magasabb műveltségében némi tájékozottságra szert tennie, miközben az élet alacsonyabb régióiban is otthonosan mozgott. Felnevelő közegéhez, a cigánykaraván vidám, természetes, természeti életmódjához, szabados életszemléletéhez mindvégig hű maradt.

A szerző „trükkje”, hogy kettős alakban jelenik meg. Damó, a púpos deák, Istvánffy Pál úr bizalmi embere, akinek fölöttese – s talán természetes apja – a Hadnagy; bizonyos helyzetekben, jelenetekben alakjuk egymáson áttűnik (személycse-re!). A Hadnagy saját képzeletbeli teremtményének tekinti Damót („akit púposnak mondanak, s én, a Hadnagy, elképzeltem és megírtam őt”). Úgy is felfoghatjuk tehát: egyugyanazon személy ifjonti s érettebb alakmásai ők ketten. Az író előhívja

az Időből hajdani énjét, s rávetíti saját idősebb kori önmagát, hol egyik, hol másik hősébe bújva bele. Gyakori szópárbajaikból, vitáikból, egymást hol segítő, hol taszító viszonyukból kétpólusú látásmód bontakozik ki, ezért kettős fénytörésben látjuk az eseményeket. A nézőpontok, idősíkok váltogatásával többdimenziós valóságképet sikerül az írónak kialakítania, miközben a drámai dialógusokból, lírai monológokból kirajzolódik a szereplők belvilága is. Damó büszke a nevére („dóm, domb, kenyér domója”). A „púpos” állandó jelzőt akkor kapta, amikor a Hadnagy – talán féltékenységből? – egy nyílvesztőt lövetett a hátába, s attól kissé meggörcbült. „Atyja” tehát nem mindig akarta a javát, olykor inkább a veszére tört. Kettejük viszonyából mégis egyfajta „bölc” életszemlélet kerekedik ki; felismerjük: egymásra utaltságunkban mindannyian testvérek vagyunk.

KonczeK megkísérli rekonstruálni a végvári harcok nyelvezetét; s ha olykor némi- leg túlzásba is viszi az archaizálást, mégis hiteles: kifejezésmódja a hamisítatlan *népnyelvben* gyökerezik, az élőbeszéd plasztikus szemléletessége, képi gazdagsága, humora, derűje hatja át. Hősei beszédmódja a népi észjárását őrzi. „Komoly beszédjéből kiragyog szép szavainknak ízes fűzése, érzem rajtok, az én gyermekkorom nyelvit mondják, szemem is könnyezik.” Az írásmód (a helyesírás is!) a beszélt – olykor „fésületlen” – régies magyar nyelvhez igazodik; így valóságosan megelevenedik a múlt, s a könyv lapjai sugárzó étellel telítődnek. A cselekmény a természeti ritmushoz igazodik: nyár elején, *májusi* „pásztoridőben” indul, s *októberben*, gyümölcszüretelő őszen ér véget. Valami lezárul – de majd újrakezdődik minden. Damó derűsen gyönyörködik a Természet soha nem szűnő munkálkodásában: „Minden rögcskében, valamint rajta nyött minden növényekben érzem azt a lassú, pontos mozgást, mely nem áll meg sohasem, mint maga törvényt teljesítő összesség.” A kisregény kivételesen szép leírásai – mind szuggesztivitás, metafizikai érzékenység, mind nyelvi megformálás tekintetében – a szerelmi találkozások. Az író rendkívüli biopszichikai empátiával és érzéki hitelességgel örökíti meg Damó szerelmeit, akikkel – mint neki rendelt társakkal – önfeledten kapcsolódik össze, testileg-lelkileg magáénak érezve őket... A hat fejezet címe a hónapok pergését jelzi; voltaképpen színes-eleven életképek sora bomlik ki előttünk. A szereplők egy-egy típust jelenítenek meg, a különböző társadalmi rétegek életteli képviselői. Beszédmódjuk saját rétegükhöz igazodik; a biblikus nyelvezethez is erősen kötődik – a felidézett kor szellemének megfelelően. *Gyimesi László* a kisregényről írt kritikájában (*ezredvég*, 2008. január) épp e nyelvi szöveget tartja rendkívülinek: az író „a világ újrateremtése mellett mintegy felfedezi újra az annak leképezésére alkalmas, hiteles eszközkészletet”.

A *Május* a toborzás időszaka: a Katona harcba hívogatja a Parasztot, aki vonakodik, mert nem fogja fel (Brecht *Kurázsi mamájához* hasonlóan), hogy a háború őt magát, családját, házat-földjét is fenyegeti. A Pásztorok elfogják s megvádolják

a lenézett Damót, majd kínzóí faggatják („beszélj, mondj el mindent lelked könnyebbülésére”). Már itt megismerjük a főbb szereplőket: Damóhoz a cölöpvárból „egy hollóhajú lány”, Idus tartozik, aki gondját viseli, étellel-itallal, szerelemmel jól tartja. De ő csak a „terek lyán” (aki valójában örmény) után sóvárog, kit megmentett elrablótól, majd a fűzesben megszeretgetett. Az Úrasszony azonban a vár tornyába záratta őt: „jó lesz váltságdíjnak, cserébe a nagyságos Úrért.” No de természetesen Istvánffy úr kiváltásához ez nem elegendő. Később tudja meg Damó: a lány tőle viselős. A gyereket majd Idus veszi magához, s sajátjaként felneveli.

A *Június* és a *Július* izzó hónapjai úti portyázással, viszontagságos csavargással telnek. Istvánffy úr Damót Sárvárra küldi: hozná el neki „az új Bibliját”. A Púpos sikeresen el is végzi a küldetést, de egyik hajnalon váratlan kalandba keveredik egy „terekkel”, aki álmában le akarja őt szűrni. Szerencsésen megmenekül, de Bibliáját elhagyja futó sietségében. Sopronon áthaladva, a Fő téren megpillantja pellengérré állítva gyermekkorra „veres rózsáját”, egy varázslatos szépségű cigánylányt, akivel együtt játszogattak-bolondoztak a cigánykaraván édes-zűrzaros útjain. Később újra találkozik a Kedvessel, mikor a „terek” rajtaütésszerűen megtámadják a cigánykordét. Próbálná menteni a Szépséget, de az eltaszítja őt. Damó végül hazatér, s beszámol kalandos útjáról Idusnak, aki látszatharaggal korholja: „országunk kóborolója, te! Mikor köll már hazagyüni?” Elképed, mikor megtudja, hogy „félnotás” párja elvesztette a Bibliát, melyben „titkos levél volt elrejtve Peréni fijának ügyiben”; de már nincs mit tenni. Végül is – egymást vigasztalva – összebújnak: e zűrzaros időben legalább ők ketten tartozzanak össze.

Az *Augusztus* aztán mégis visszahozza Damónak a cigánylányt, a gyönyörű Kálmosvirágot, aki a „terek” Ibragimot, sőt Pál urat is büvkörében tartja. Damónak varázslatot s jóslatot ígér, mikor – immár beteljesült szerelmük nyomán – a nádasban összebújva felidézik közös élményeiket. Ibragim féltékenyen meg akarja lesni őket, de a Hadnagy hátulról leszúrja a leselkedőt. Később a törökök Damót gyanúsítják a gyilkossággal. A két szerelmes boldogan hiszi: egyesülésüket áldás kíséri („lészen gyermek-gyümölcsünk”, „lélekkel övezve születik majd meg egy-testünkől gyermekünk”). E részt a *Földisten-apánkhoz* szóló himnusz zárja, amit Damó mint „biblikus verset szerzett”: „Magyar földnek népeji – magyarok, szlávok, szászok, svábok, sidóuk, cigánok, olájok és muzsikásak” – egymás testvérei „az Élet imádatában”. Damó a himnusz végén hálát ad a „Mindenvalonak”, hogy a föld virul, s táplálja fiait, s hogy mindenek örvendnek („ollan nagyon éreztem rajtok az életnek a kimondhatatlanságát”).

Az író e részbe kódolja (játékosan) mindazon költőtársak nevét, akiket elődként / rokonként becsül és szeret. *Földistenapánkban* Juhász Ferencet tiszteli; az *ág-bozontok* szó Ágh Istvánra utal; *Buda* zamatai, jóízű szőlőborai háttérében Buda Ferenc áll; a „szél arat kóbolló fölhököt” szókapcsolatban Ratkó neve van elrejtve; a *belladonna*, *kalász*, *serfőzés*, „szöllőköt kötöző *raffija*” szavak Bella István – Kalász

Márton – Serfőző Simon – Raffai Sarolta nevét rejtik. A *Hetek* után a *Kilencek* következnek: „Isten szép *mezeji*” s az olajok Mezei Katira, Oláh Jánosra vonatkoznak; az asszonnak *rózsát* (Rózsa Endre), *utasnak* (Utassy József), *mónárnak* (Molnár [Péntek] Imre), *kisbencének*, (Kiss Benedek) *kovácsnak* (Kovács István), *zsigának* (Győri László beceneve) pedig sok örömet s minden szépet-jót kíván: „Völgyekben búzát, laposokon árpát, napos dombokon céklát (itt rejt el saját – Konczek – nevét), cukros répát, kolompért.” E névrejti játék is a mű „kulcsregény”-voltát látszik igazolni; voltaképpen a közös ifjúkor íze-zamata, emlékei örökítődnek meg benne.

A *Szeptember* című részben tárulnak fel a sorstítkok, s itt ismerjük meg a végvári élet rejtett értelmét: kard és kereszt mitikus kapcsolatát. Az ember maga is keresztet formáz, ha karját széttárja; a kardmarkolat íve kereszt alakú; de aki lecsap vele az ellenségére, annak már „nem lézön többé kereszt” a kardja, „mert vért ivott vala”. A bölcs leereszti kardját, se jobbra, se balra nem suhint vele. De a vitézek többsége nem bölcs: ha foglyot ejtenek, tüstént lenyakazzák. „Főd a vért béissza, testit dombba elkaparják kardval”. Mindezt azonban életükkel fizetnek ők is, ha gyilkosan támad a török! A Hadnagy egy csata előestéjén elárulja „lelki fiának”, hogy annak idején éveken át egy szép cigánylány volt a szeretője, tőle való Kálmoska. „Légy hállával, mert megmentettem az életedet Ibragimtól, s adtam neked az életet lányommal, Kálmoskával.” Azzal egy talizmánt nyújt át Damónak, amit Ibragimtól vett el. Szerencsét hoz majd neki. A török hajnalban támad, a Hadnagy megsebesül; „fia” hátán cipeli haza Idushoz, aki gondjaiba veszi mindkettejüket.

Október folyamán aztán elcsitulnak a harcok; a végvárba visszahúzódva a Hadnagy s Damó színdarabot ír, társulatot szervez. A veszprémi vásáron elő is adják a Púpos történetét egy szekérszínpadon, ezzel is éltetvén a már holtakat („a lelki valóságban mégis élnek a régiek”). A vásári játékban Damó játssza a Hadnagyot, az ő ruhájában („Így hiába keres engem a török az Ibragim megölése vádjával. Ha én a Hadnagy vagyok, akkor nem vagyok a Damó”). A népi farce-okra emlékeztető jelenetek sora pereg előttünk személycserék, szerepcserék eleven forgatagában; a végén Kálmoska vidáman javasolja: „Építsünk egy várat! Igaz, a török mindig bontja, de mi mégis újra építjük!” Felugranak a kordéra s továbbhajtanak. Damóra még egy nagy feladat vár: az oltári szentséget, amit Istvánffy „naccságos úr” rábízott, Esztergomba kell vinnie, nehogy „terek kézre kerüljön”. Oda is a Hadnagy képében indul; de előbb Istenhez fohászkodik, hogy sikerüljön elvégeznie feladatát. Valóságos Hiszekegyet küld az Úrhoz: „Hiszek az Életben, / hiszek igazában, // hiszek a Szeretet megmaradásában, / hiszek magunkban, szerelmes hazámban, / meggyötört szavaink felvirágzásában [...] ránk hazudott rossznak elmúlásában / és legjobb mimagunk feltámadásában” (*Damó imája*).

A zárórész (*Hazafelé*) két síkon értelmezhető. A *köznapi* valóságban a török elől menekülők tízezrei lelnek átmeneti menedékre a palánkvárban. Damó kenyérrel-

borral ellátja őket, s közben Kálmoskára és születendő gyermekükre gondol, no meg a Hadnagyra. Részvétellel hallgatja az otthonukból elűzöttek panaszát, s mikor hónapok múltán továbbvonulnak, útravalóul adja nekik: „bárhová mész, mindig magadban keressed az irányt.” De mikor a tábor elcsendesül, Damó a palánk mellett elmerül a táj élvezetében, gyönyörködik a természet csendjében, a „betakarításban” – s úgy érzi: annyi viszontagság után *hazaérkezett*, élete révbe ért.

Damó tehát az író alakmása, ugyanakkor képzeletbeli fia. Aki nem lett. S mégis úgy érzi: él, és a természet lélegzetében, hullámmásában, ragyogásában ott van ő is. „Volt, hogy lehetett volna, hogy volt is; volt, hogy nem lett, de azért kell tudnom. Ez az én fájdalmam. Enyém, mint minden életé, aki nem élhette meg a neki ígért, ajándékozott időt.” Így válik érthetővé a Hadnagy és Damó kettősének többszöri szerepcseréje. Voltaképpen az Apa – Fiú – Apa hármassága testesül meg bennük. Az író a maga fájdalmát-gyászát és sóvárgását vetíti bele hősei lelkébe. „Gyötrődő férfszívével” megidézi meg nem született fia árnyát: „Ideérzem a fiamat. Közéltetem, aztán eltolom magamtól. Koromsötét iszapmélyben motozó halak közül néz vissza rám az arca. Onnan akart megszületni, oda merül vissza, érzékenyen játszik velem, s mozduló szájával mondja: 'nem vagyok, apám, csak képzelsz engem...' Így vagyunk együtt. Tiszta az ég. Koromsötét a patak mély, patak, gyász-patak...” A zár-szóban tehát leplezetlenül megvallja: „Így gondolkodtam Damóról, akit púposnak mondanak, én, a hadnagy, aki elképzelttem és megírtam őt...”

Koncsek József életműve e kisregénnyel lett teljes, vagy „majdnem-teljes”. Szemlélődő alkata, a tájjal harmóniában élő egyénisége, az elpergett évek élménygazdagsága arra predesztinálja, hogy a korábbiaknál szélesebb spektrumban is feldolgozza élettapasztalatait. Az ezredfordulón immár világosan kirajzolódott alkotói egyéniségének karaktervonásai. Életműve jóval nagyobb formátumú, többretegű, mint azt korábban gondoltuk. Társaival, a *Kilencek*kel együtt ő is beérkezett az irodalmi élet első vonalába.

Bozók Ferenc

Egy mai „szimbolista”

Baudelaire-i pózokat, angyali démont,
ópium ihletet Múzsza, nem adtál.
Merre kalandozik el ma poétád?
Merre a tengeri szél, ami hívja,
gyöngyhabú víz, ami várja hajóját?

Nemzeti Sport, cigi, reggeli kávé,
este piros bor az ihletadó.
És noha rongy a zsebében az ökle,
s „eszmeszakadt” a kabátja is éppen,
mégse lehet soha Rimbaud.

Pince

Habpuha rémeket őriz a pince,
nem meri senki kinyitni,
s bár sose jöttek elő, sose látta
senkise őket idáig,
nem meri senki kinyitni.

Nincs odalenn ugye senki? Ne tréfálj!
Senkise látta, tehát nincs!
Nincs ugye senkise ott, sose láttuk,
mégse nyugodsz ugye tőlük?
Senkise látta, tehát nincs.

Betegség blues

Nincs keserűbb megalázás
mint ez a reggeli jókedv.
Játszi fuvallata fázás.
Nincs keserűbb megalázás.

Vén, szomorú iszap alszik
lenn, ülepedve a mélyben,
s terjed a méreg a vérben.
Vén, szomorú iszap alszik.

Egy régi iskola falára

Megvan az iskola udvara, és nézd:
ott van az utca, a ház, ahogy egykor,
ám hol az én, hol a te, s hol a mi?
És hol az ők, akik ott, akik akkor?
Mondd, van-e visszafelé oda, honnan
eltaszígtál lineáris idő?

Ciklikusabb ha lehetne az élet,
visszatalálni ha volna esély?
Nézd: robogó patakokba van írva
régí nevünk, s ami volt, ami voltunk.

Tüskés Gábor

A felvilágosodás változatai*

*Kiállítás az Egri Főegyházmegyei Könyvtárban
2008. október 9–31.*

Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár Klimó György pécsi püspök 1774-ben nyilvánossá tett könyvtára mellett az egyetlen olyan egyházi alapítású, máig egyházi kézben lévő, eredeti helyén található könyvgyűjtemény Magyarországon, melyet azzal a szándékkal hoztak létre a 18. század utolsó negyedében, hogy egy létesítendő egyetem könyvtáraként működjön. A gyűjtemény európai viszonylatban is különlegességnek számít, mivel ebben az időszakban Európa nyugati felében már nem az illetékes megyéspüspök, hanem az állam alapította az egyetemeket és a hozzájuk tartozó könyvtárakat. Az egri háromfakultásos egyetem gondolatát Barkóczy Ferenc egri püspök (1745–1761) vetette föl először 1754-ben. Neki köszönhető többek között az első állandó egri nyomda létesítése, a teológiai oktatás megreformálása, a katolikus hitvédelem és a keresztény sztoicizmus több művének, valamint néhány laicizálódó erkölcsstan, történeti és más tudományos munka kiadásának támogatása. Sokoldalú mecénatúrájában megjelent a világias mentalitás, melyben – Bitskey István szavaival – „a késő-barokk főúr öntudata európai látókörrrel párosult”.

Barkóczy Ferenc utóda, Eszterházy Károly püspök (1761–1799) az országban elsőként már négyfakultásos egyetemen gondolkodott, s 1762–1782 között megépíttette a majdani könyvtárat is magában foglaló, tervezett egyetem épületét. A hetvenes évektől kezdve módszeresen gyűjtötte és vásároltatta a könyveket, kéziratokat a könyvtár számára. Ebben Giuseppe Garampi bécsi pápai nuncius, Büky József könyvtáros, Batthyány Ignác prépost-kanonok, később gyulafehérvári püspök, valamint a pesti és bécsi egyetem tanárai segítettek elsősorban. Eszterházy tervezete alapján a könyvtár dísztermében 1778-ban elkészült a tridenti zsinat résztvevőit és főbb rendelkezéseit szimbolikusan ábrázoló mennyezetfreskó, rajta az egyházi könyvtáralom által károsnak

* A kiállítás a „Fortunatus, Melusine, Genofeva: Internationale Erzählstoffe in der deutschen und ungarischen Literatur der Frühen Neuzeit” című, az Eszterházy Károly Főiskolán 2008. október 8–12. között megrendezett nemzetközi komparatiztikai tanácskozás keretében jött létre. Az előkészítésben nyújtott segítségért hálás köszönettel tartozom dr. Löffler Erzsébetnek, az Egri Főegyházmegyei Könyvtár igazgatójának, dr. Bitskey István egyetemi tanárnak és dr. Surányi Imre ny. főiskolai tanárnak, a könyvtár volt munkatársának. A kiállítás és a katalógus technikai előkészítésében nyújtott szíves segítségért Szász Zoltánné és Pap Péter könyvtárosoknak mondok köszönetet. A kiállítás megtekinthető a könyvtár nyitvatartási idejében.

minősített könyvek villámmal történő elpusztítását ábrázoló, ikonográfiai különlegességnek számító, allegorikus jelenettel. 1781-ben készen állt a monumentális könyvállványzat, melyet Eszterházy eszményképeinek – köztük Boethius, Lipsius, Kolumbusz, Kopernikusz és Galilei – huszonnégy aranyozott domborművű mellképével díszítettek.

Ettől az évtől kezdve Garampi Európa-szerte figyeltette ügynökeivel a beszerzési forrásokat, s öt év alatt közel tízezer kötetet vásároltatott meg és juttatott el Eszterházyhoz. Eközben az állomány folyamatosan bővült az egri kanonokok, plébánosok és teológiai tanárok ajándékaival, hagyatékaival. Az egyetem kultúrpolitikai okokból, Mária Terézia és II. József ellenállása miatt nem jöhetett létre, a könyvtár azonban 1793-ban megnyílt a nyilvánosság számára, s a püspök halála évében közel 14 000 művet foglalt magában, több mint 20 000 kötetben. Ezzel az állomány nagysága jóval meghaladta a 15 000 kötetes Klimó-gyűjteményt. A könyvtár megnyitása jelzi, hogy Eszterházy tudatában volt a nyilvános könyvtár jelentőségének a város életében; az új létesítmény kulturális hatása a tudós értelmiség mellett kiterjedt a városi polgárságra, s ösztönző szerepe volt Batthyány Ignác gyulafehérvári könyvtárának létrehozásában.

Eszterházy gyűjteménye, mely 1900-ig az eredetinek mintegy a háromszorosára nőtt, a nagyobb főúri, főpapi könyvtárakhoz hasonlóan enciklopédikus jellegű. A könyvek gyűjtését a püspök – ugyanúgy, mint Klimó – tervszerűen, a leendő egyetem fakultásainak igényeire gondolva, racionális elvek szerint, módszeresen végezte, s minden szakterületről igyekezett beszerezni a legfontosabb műveket. Ebből fakad a gyűjtemény egyik megkülönböztető sajátossága: a korabeli tudományok alpműveinek csaknem hiánytalan megléte; a természettudományok, valamint a 18. századi filozófiai és teológiai áramlatok, reformtörekvések képviselőinek nagyarányú jelenléte. Nem mellékes körülmény az sem, hogy a könyvtár keletkezése lényegében egybeesett a felvilágosodás magyarországi áttörésével, legintenzívebb szakaszával és a 18. század végének magyar irodalmában végbement laicizálódással.

„A felvilágosodás változatai” című időszaki kamarakiállítás egyik kiindulópontja az volt, hogy a könyvek adott gyűjteményhez tartozása ugyanolyan fontos tulajdonságuk lehet, mint a műfaji, tematikus és tudományterületi besorolás. Másfelől a 18. század második felében létesített főúri és főpapi könyvtárak állománya az alapítók törekvései mellett bizonyos mértékig szemlélteti az adott régió szellemi, intellektuális állapotát, a különböző fejlettségű régiók között végbemenő kulturális közvetítés és kiegyenlítő-dés folyamatait. Ehhez járult a felismerés, hogy a műveltség terjesztése, színvonalának emelése a könyvtárak révén nélkülözhetetlen feltétele volt a felvilágosult eszmék szélesebb körű befogadásának.

A kiállítás fő célja, hogy az újabb kutatási eredményeket tükröző, reprezentatív példákra korlátozott, tematikus válogatás révén bepillantást nyújtson az egri könyvállomány néhány szeletébe, elsősegítse a kulturális kommunikáció kevésbé ismert terei-

nek, feltételeinek, formáinak és csatornáinak feltérképezését, s bemutassa a különböző 18. századi európai eszmeáramlatok helyi recepcióját és kontextusát. További cél, hogy hozzájáruljon a magyarországi felvilágosodás topográfiájának és kronológiájának árnyaltabbá tételéhez, felhívja a figyelmet erre a csupán részben kiaknázott és feldolgozott, a különleges adottságok miatt optimális feltételek mellett kutatható forrásanyagra, s ösztönözze a gyűjtemény történeti rétegeinek feltárását és a további szakszerű értékelést.

A kiállítás előkészítését megkönnyítette, hogy a felvilágosodás egri jelenlétével kapcsolatos kutatások jelentős múltra tekintenek vissza. 1893-ban megjelent a Főegyházmegyei Könyvtár nyomtatott katalógusa, s több mint száz éve folyamatosan vizsgálják a 18. század második felében működő két egri főpap egyházszervezői, mecénási és kulturális tevékenységét. Iványi Sándor, Antalóczy Lajos, Lőkös István, Bitskey István és mások kutatásai meggyőzően tanúsítják, hogy a két, Rómában tanult püspök intézményesen támogatta a tudományokat, a képzőművészetet, a magyar nyelv és irodalom tanítását. Ezáltal szélesítették a műveltséget, hatással voltak az irodalom és a tudományok gyakorlására, s nagymértékben hozzájárultak a város szellemi életének fejlődéséhez.

A kiállítás hat tematikus részre tagolódik, melyeken belül többnyire időrendben rendeztük el a nyomtatványokat. A második részben országonként, a harmadikban tudományterületenként csoportosítottuk a műveket, s az időrend e csoportokon belül érvényesül. Eredetileg önálló egységként szerettük volna bemutatni az antikvitás felvilágosodás kori recepcióját tanúsító kiadványokat, helyhiány miatt azonban erről le kellett mondanunk. Ugyancsak a rendelkezésre álló kiállítási felület szűkössége az oka annak, hogy egy szerzőtől többnyire csupán egyetlen munkát állítottunk ki; ezek gyakran az adott életmű egészének vagy jelentős részének könyvtárbeli jelenlétét reprezentálják.

A „Humanisták, reformátorok, a felvilágosodás előkészítői” című első részben bemutatott művek azt tanúsítják, hogy Eszterházyt nem vezették felekezeti, ideológiai elfogultságok a gyűjtésben, s a tudományos célkitűzésnek megfelelően törekedett beszerezni a neves humanista szerzők, a reformáció elindítóinak és a racionális, kritikai gondolkodás 17. századi képviselőinek alpműveit. A 16. századból olyan nevek találhatók itt, mint Luther, Servét, Melanchthon, Kálvin, Béza, Erasmus és Lipsius, míg a 17. századból Montaigne, Hobbes, Grotius, Descartes, Spinoza, Malebranche, Pascal, Bayle és Bacon neve érdemel említést. Itt és a további egységekben is a bibliofil hajlam jelenlétére utal az első kiadások viszonylag gyakori előfordulása. Helyi vonatkozása miatt Lipsius összes művei 1675-ös kiadásának második kötetét ott nyitottuk ki, ahol egyik levelében Eger 1596-os török általi elfoglalását említi meg a szerző.

A második részt „Az európai felvilágosodás klasszikusai”-nak szenteltük. A német felvilágosodás alakjai közül egyaránt megtalálhatók itt Pufendorf, Leibniz, Thomasius, Wolff, Johann Christoph Gottsched, Mendelssohn, Lessing, Nicolai, Herder és Kant

művei. Az angol felvilágosodást Locke, Pope és Hume, a franciát Voltaire, d'Alembert, Montesquieu, Rousseau és Helvetius egy-két műve képviseli. Külön említést érdemel a francia filozofikus világtörténetek jelenléte: Prévost abbé, Millot és Raynal munkái tartoznak ide. Több művet itt is első vagy viszonylag korai kiadásban állíthattunk ki, s itt kapott helyet Voltaire két szépirodalmi munkájának magyar, Rousseau *Émile*-jének német fordítása. Figyelmet érdemel, hogy a gyűjtemény csaknem kivétel nélkül tartalmazza az európai felvilágosodás vezető ideológusainak fontosabb alkotásait. S Eszterházy beszerzett olyan kiadványokat is, amelyek a felvilágosodás radikális felfogását képviselik a vallás, az egyház és az állam kérdéseiben.

Azt, hogy a gyűjtemény lényegében lefedi a korabeli tudományosság szinte minden területét, „A természettudományos irodalom” című harmadik részben szerettük volna érzékelteni. Klasszikusnak számító munkák képviselik a műszaki (Besson) és az orvosi tudományokat (Vesalius, Cowper, Plenc), a földrajzot (Blaeu, Marinoni), a botanikát (Van Rhede, Oeder, Bonelli, Knorr), a zoológiát (Seligmann), a matematikát (Doppelmayer) és a fizikát (Scherffer, La Caille). A csillagászattal kapcsolatos szakirodalomból Eszterházy különgyűjteményt hozott létre az épületben felállított csillagvizsgáló részére; ennek rendkívül gazdag anyagát Cellarius, Bayer, Blaeu, La Lande és Séjour művei szemléltetik. A számos gazdagon illusztrált kötet miatt ez egyben a kiállítás leglátványosabb része.

A „Janzenisták, filojanzenisták, katolikus felvilágosodás” című negyedik rész a katolikus egyházon belüli fontosabb 17–18. századi reformtörekvésekhez kapcsolódó művekből mutat be néhányat. A janzenizmus klasszikusainak, így Jansenius, Arnauld, Dupin, Pouget, Calmet és Fleury könyvei mellett megtaláljuk itt a janzenistákkal szimpatizáló vagy janzenizmussal vádolt, gyakran jezsuitaellenes, többségében olasz szerzők – Noris, Serry, Concina, Orsi, Mamachi – munkáit, éppugy, mint a piarista felvilágosodás kiemelkedő alakjaként ismert Corsininek, a felvilágosult katolicizmus vezéralakjainak számító XIV. Benedek pápának és Muratorinak, továbbá a karteziánus Bernard Lamy-nak és az egyházszervezet gyökeres reformját hirdető Febroniusnak a műveit. Itt kapott helyet két, a janzenizmussal rokonszenvező szerző, Gazzaniga és Bertieri egy-egy munkájának egri kiadása is. Mindez mutatja, hogy a hagyományos szemléletet képviselő teológusok mellett Eszterházy figyelemre méltó helyet biztosított a könyvtárban a korszerű, felvilágosult és reformista egyházpolitikai, teológiai, erkölcs-tani törekvéseket reprezentáló kiadványoknak. Az itt kiállított művek túlnyomó többsége – az első és második részben látható munkák nagy részével együtt – megtalálható a katolikus egyház által „tiltott könyvek”-nek a 18. század második felében is többször kiadott jegyzékén.

Az ötödik és hatodik részben végül a két püspök tudomány- és irodalompártolását tanúsító művekből, valamint az egri nyomdák, köztük a püspöki iskola nyomdájának kiadványaiból látható válogatás. Az itt kiállított művek többsége közvetlenül kapcsoló-

dik a püspökök mecénási tevékenységéhez, tág tematikát ölel fel, s ezeket a könyveket nagyjából a papság és a szélesebb rétegek használatára szánták. Több nyomtatvány képviseli a sztoikus és a sztoikus hagyományra visszanyúló humanista erkölcsstani irodalmat (Cato, Boethius, Petrarca), a szépirodalom különböző műfajait (Fénelon, Granelli/Kunits, Pancsatantra/Patay, Orczy, Barclay/Fejér), az aszketikus, elmélkedő irodalom történeti rétegeit (Aranyszájú Szent János, Kempis Tamás, Drexel, Inchino/Lépes, Bona, Szalézi Szent Ferenc) és a katolikus teológia szakterületeit (Gusztinyi, Pázmány, Muratori, Gotti, Bellarmino, Gervasio, Bossuet). A püspökök által támogatott, illetőleg Egerben kiadott művek között egyaránt vannak történeti (Dezsericzky, Ambrosovszky), filozófiai (Bacon, Sartori), nyelv- és irodalomtudományi (Pápay, Grammatica Germanica), retorikai (Kaprinai) és jogi (Huszty, Molnár) szakmunkák, tankönyvek, s nem hiányoznak a gazdálkodás részterületeivel, így a méhészettel és az állattartással kapcsolatos írások sem (Szattmáry, Gedde). A nyomtatványok egy része *liber gradualis*ként látott napvilágot, s az egri nyomdák kiadványai mellett megtalálható néhány további magyarországi nyomda terméke is. A két utolsó részben megfigyelhető az is, hogy egyik püspök sem támogatott kifejezetten protestánsellenes vagy intoleráns műveket.

Az Egri Főegyházmezei Könyvtár állományának itt bemutatott szelete szemlélteti a folyamatot, melynek során a 18. század második felében Magyarországon is végbement az egyházi műveltség fokozatos elvilágiasodása, s megkezdődött a különböző felekezeti kultúrák kiegyenlítődése a fejlettebb területek irányába. Szembetűnő az állomány viszonylagos modernsége, tartalmi változatossága és egy-egy tudomány szak anyagának különféle irányzatokat képviselő összetétele. Eszterházy figyelme kiterjedt olyan területekre is, amelyek előterében álltak a felvilágosodás kori törekvéseknek. A 18. századi állomány itt kiállított része a század második felében létesített magyarországi főúri, főpapi könyvtárak közül modernség tekintetében közel áll Klimó György azonos indítékából létrejött, valamivel kisebb pécsi, illetőleg gróf Teleki József jóval kisebb, de gondosan megválogatott, elsősorban a gyűjtő személyes érdeklődését tükröző marosvásárhelyi és pesti gyűjteményének megfelelő részéhez.

Az antikvitás, a katolikus egyház, a humanizmus és a reformáció korábbi művelődési és tudós hagyományainak őrzése mellett az egri könyvállomány világosan jelzi a 17. századi kritikai gondolkodás és a felvilágosodás különböző áramlatainak recepcióját, s mutatja az érdeklődés kezdődő áthelyeződését a teológia részterületeiről a világi tudományok irányába. Megfigyelhető a latin nyelvű szakirodalom lassú háttérbe szorulása az anyanyelvű művekkel szemben, s jól kitapintható a kísérlet a kinyilatkoztatásba vetett hit és a természettudományos gondolkodás összeegyeztetésére. A válogatás jelzi azt is, hogy a két egri püspök tevékenységének korábbi egyoldalú megítélése a történettudomány részéről az újabb irodalomtörténeti kutatások fényében joggal minősült túlhaladott álláspontnak.

Magolcsay Nagy Gábor

vőlegény

porig ég

a hajnal oldalán
nem áldozat
az áldozat

öledben
a távolság
sopronban is

a vőlegény

izzad
az ösztön
hűtlen

egerben is
férfitorzó
hever

ágyadon

fátum

sosem látott

anyaságban

műtőasztalon

az egyetlen bűn a magzat

szíved alatt

kihült

a póz

halott

Posta Marianna

Kincsem

Pár hét, és
nem ismerem már az életed,
most, ha reggel felkelek,
még tudom,
hogy hajlik munkába a nap,
hogy vonszolnak estétől reggelig
és viszont a percek...
Hogy milyen volt
tegnap a fél életed:
fél volt-e vagy egész veled.
A tű fokán át, lehet más a világ,
nem fér át egy idegsejt sem,
ahogy rezdül a szappanhártya
mielőtt buborékként világra fújom
szavaim a légüres térben
átvándorolnak, elcsúsznak,
tollad mentén felbuk'nak újra,
mintha fátylat a múltra...
nem is én, hanem te,
hogy veled se és velem se,
mégis szivárvány.

Aki...aki nem

Tízíg számolok-hallom,
ahogy a falnak dőlve mondom,
hangosan, hogy mindenki hallja.
Még csak kilenc vagyok,
és az ott balra a házunk,
ahol felnőttem később,
majd váltunk, de ezt most
kihagyom, szóval számolom
a tizedet...aki bújt, aki nem, megyek!
Hallom, ahogy mondom,
persze magamban, és titokban
elrontom a nyolcnál,
de akkor mindenki jól jár:
Nem találok sehol,
aki bújt, és én is azóta
a versbe, majd alakot váltok,
lírai énként messze tőlem
ismét keresgélem, aki bújt
de most annyival könnyebb,
hogy tudom, én vagyok az.

Végkép

Az, hogy a kádban,
ahol ült volt-e víz:
lényegtelen részlet csupán,
bár fontos lehet annak,
aki elképzeli,
ahogy teste alatt a habnak
újabb testek vannak.
Nem is az a része az érdekes,
hogy ki mit, miért fényképezett...
Csak ült, és hagyta, hogy nézzék,
hogy képeit felidézzék a tévék
odabent, idekint.
Víz alatt, víz felett
szivárgott egy szív,
majd visszament.
Azt, hogy ezt most
miért, kinek, szintén
lényegtelen,
csak az a hangulat,
hogy a lélek a szívben
hogy mutat
immár végképp víz alatt
tátong.

Siska Péter

Szürkület

Szirénázva
távolodik
egy mentőautó,

és az alkony
lassan bemászik
a nyitva hagyott
ablakokon.

Az ember,
akinek nincsen
igazi arca,
már kacagva
szedi össze
a valóság szétszórt
alkatrészeit.

Az óra megállt

Egy kialvatlan
tárgy arcán
végigcsorog a csend.

Az óra megállt,

valami
hallucinálni kezd,
és tovább terjed
a falakban
a nyugtalanság.

Állomás

Az utasok zilált
sorokban várakoznak,
kioltott kép

az égbolt.

Esik,
és egy csapzott mosoly
villan át

a vagonok között,

míg a holnap
koldusként továbbsiet
a sínek mentén.

Kórház

Elfeledett
mondat tátog a padlón.

Hunyorgó folyosók -

hazafelé
támolyognak
a felriadt beteg
emlékei.

Este,
tíz óra után
kék arc
ébred a neoncsőben.

Alföldy Jenő

Az Eger-motívum Kálnoky László költészetében*

Kínálkozok az alkalom, hogy új nézetben is megvizsgáljam Kálnoky László költői életművét, mert nemrégiben minden eddiginél teljesebb kiadás jelent meg munkáiból az Osiris Klasszikusok sorozatában. A könyvet Ferencz Győző szerkesztette, példásan lelkiismeretes munkával, jelentősen megkönnyítve egy majdani kritikai kiadás előkészítését.

Megemlíteném, hogy ez a kötet meglepetéseket is tartogat.

A költőnek az volt a végakarata, hogy a halála utáni kiadások csupán azokat a verseit vonultassák föl törzsanyagukban, amelyeket ő maga fölvelt az 1980-as *Összegyűjtött versek* gyűjteményébe, majd az azt követő köteteibe (életműve a *Hőstettek az ülőkádban* című verseskönyvével zárult le). A sajtóból, munkafüzeteiből előkerült versek, a barátai által megőrzött rögtönzések és minden további műve a posztumusz kiadásoknak csupán a függelékében jelenhet meg a költő rendelkezése szerint.

Így is történt az új életműkiadásban. Ám a *Függelékben* számos érdekességre bukkan az olvasó. Elsőül említeném gyerekverseinek bájos ciklusát, amelyet Svédországban élő, feleségének első házasságából származó unokájának írt Kálnoky. Bizonyára sokakat érdekel a költő *Shakespeare: XIX. Henrik* című paródiájának „folytatása” is; ez Várady Szabolcsnak köszönhetően került elő. Kálnoky legnépszerűbb versének eleddig ismeretlen változata ez, a pazar nyelvi petárdák arzenáljából való halandzsaszavakkal, amelyekről joggal írta Vas István, hogy „jó magyar szavak” – mintha a kétszáz évvel ezelőtti nyelvújítási harcok okozta tetszhalálukból támadtak volna föl.

Folytathatnám gondolataimat az újdonság varázsával ható régi versekről, ha nem intene a költő szelleme: ne zsengeit és ne műhelymunkájának melléktermékeit böngésszük. Azokkal a műveivel foglalkozunk, amelyeket azzal a szilárd meggyőződéssel hagyott ránk, hogy másképpen nem lehetett volna megírni őket, s érvényük többé kétségbe nem vonható.

*

Most abból a szempontból tekintem át költészetét, hogy miként vonul benne végig az Eger-motívum. Az ugyanis az első könyvtől, *Az árnyak kertjétől* az utolsó ismételten fel-felbukkan az életműben – hol konkrét személy- és helynevekkel, hol rejtjeles utalásokkal.

Minden költészet jórészt gyermekkori emlékekre épül. Kálnoky László Egerben élte le első huszonnyolc évét, és férfikorában kiteljesedő művészete innen me-

* Elhangzott 2008. július 11-én, a KITÁSZ vándorgyűlésén Egerben, a Városháza Dísztermében

rítette képi és tárgyi világának elemeit. Sok versében fölismerhetők a történelmi hangulatú, katolikus város jellegzetes részletei. Megjelenik az Érsekkert, a Rókus temető, a Kioszk, a strand, a korzó, a völgygyorost, a kisvasút, a segédpüspöki palotában berendezett megyei könyvtár – és így tovább. A helyszínek hol realiztikusan jelennek meg, hol kísérteties formában derengnek föl.

Szép lenne, ha csupa kellemes emlékképet sorolhatnánk a költő műveiből, amely őt szülővárosához láncolta, de nem volna igaz. Kálnoky nem a környezete, nem a valóság megszépítésére használta mesterségbeli tudását, amelyet hat évvel idősebb költőtársa, Apor Elemér pallérozott diákkorában. Látásmódját a vele született borúlátás, a dolgok elemzésére való hajlam és a társadalmi tilalmak által táplált szorongások befolyásolták, s ehhez járultak hozzá az ízlésének megfelelő olvasmányok is. Kosztolányi szabadkai versei, Heine filiszterbosszantó szatírái, Dosztojevszkij és mások jellemzése a polgárosodás alsó rétegeiben elakadt kisnemesekről, Thomas Mann mélyre tekintő lélekbúvársága – mind olaj a tűzre. Kedvencei egybehangzón fokozták vágyát a kitörésre, a hivatali taposómalomból a szabadságba, a magányból a szerelembe, a valóságból az eszmények világába, mindenféle középszerűségből a művészetbe – és a kisvárosból a fővárosba. Budapesttől sokat várt, de még nem tudta, mi mindent zúdít rá. Ismerte Babits mondasát: a magyar író vidékről jön, és a fővárosba tart. Ő akkor is ennek felelt volna meg, ha sosem olvassa, vagy hallja. De nem pesti, hanem európai akart lenni, s ez nem Pestet, Párizst vagy Rómát jelentette neki, hanem az alkotó szellemet: Goethét és Baudelaire-t, Füst Milánt és Swiftet. Környezetét mindig és mindenütt a sötétebb oldaláról mérte föl. Szempontjai nem topográfiai, hanem lelki és kulturális természetűek voltak. Egy időskori versében okkal beszélt „megrögzötten európai” gondolkodásáról.

Különös látásmódját nemcsak romantikus képzelgésre és sci-fibe illő, merész ötletekre, hanem éles szemű megfigyelésekre is alapozta. Korai verseiben a templomtornyokkal, minarettel és barokk palotákkal ékes Eger mint felravatalozott holttest terül el a „völgykoporsóban”. A polgárok idejét nem elmélyült szemlélődés, hanem értelmetlen tengés-lengés tölti ki az iroda, a mozi, a cukrászda, a futballpálya és a kertvendéglő megszokott világában. A főutcán és környékén kinyalt dandyk, barnára sült stranddémonok és fanyar vénleányok kerülgetik egymást, s unatkozó urak szürsölgetik az álmosító sört. A bálokon vagy a lampionos kerti ünnepélyeken a pletykálkodók cseppenként adagolják egymásnak a mérget, s ha éppen temetésre gyűlnek össze, azt is mintha az unaloműzés alkalmának vennék. Jellegzetesek az áltevékenységet folytató figurák, a napon olvadozó kövérek a fürdőben, az otthonában bélyegkatalógust böngésző vagy légyecsapóval hadonászó agglegény, az idényzárás utáni strand gebinése és az őszi kertvendéglő szundikáló pincére. Legjobban a kallódó semmittevés riasztotta a szellem kalandjaira vágyó,

tudásszomjas fiatalembert. Weöres Sándor főként azért tartotta kritikájában ki-tűnőnek első kötetét, mert izgalmasan idézte föl – és győzte le a költészet hatal-mával – az unalmat. Hozzá tenném: Kálnoky azt is szörnyűnek találta, hogy ósdi szokások és álerkölcsök választják el egymástól a meztelenül teremtett Ádám és Éva utódait. Szerelmes verseinek kacér hősnői mindent megtesznek azért, hogy az ifjú férfiak vágyait fölkeltsék, de keveset vállalnak azért, hogy boldoggá tegyék őket. Ostoba konvenciók és kiábrándító számítások választják el őket, így lesznek magányosak és szerencsétlenek. Igaz, ezt inkább a fiatalkori versek öregkorban át-javított változataiból tudjuk. De már ifjan hajlamos lett arra, hogy ne a társadalom tökéletlenségeit, hanem magát a teremtést okolja az élet kisszerűségeiért. A ked-venc szerzőiből kiérzett dekadencia olykor világfájdalmas szenvedésre csábította, és polgári védettségében nem vette észre, milyen valódi bajokkal s veszélyekkel terhes a vége felé járó harmincas évtized.

1940-ben a fővárosba költözött. Irodalmi elszigeteltsége megszűnt, barátokat szerzett, és otthonossá vált az irodalom központjaiban. Tekintete kinyílt az egész Európát érintő és fenyegető közügyekre. Világképe a magánélet és a történelem csapásai alatt formálódott, tágult és szilárdult, mint üllőn a vaslemez. Először a tüdőbetegség támadta meg. *Szanatóriumi elégia* című, 1942-ben írt nagy költe-ménye nemcsak a súlyos műtéte miatt átélt életveszélyt vetíti ki, hanem a társa-dalom ragályát is érzékelteti. „... a sötét erők, szüntelen szertejárván, / a halál magvait vetik; [...] A láthatatlanul kicsik hadteste hódít / e földön, és talán kiirtja majd lakóit / a legutolsó emberig.” A költemény értő olvasói felfogták, hogy nem csupán a tuberkulózisról van szó. Előzőleg már megírta a kor egyik legfontosabb Hitler-ellenes versét is, *Egy modern zsarnokra* címmel. Méltán említhetjük együtt egy másik korszak nagy művével, Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* című költeményével.

A háború hónapjait átvészelve, amint tehetette, hazasielt Egerbe szüleihez. A város ekkor így fest az ő szemével *Időszerűtlen vallomás* című versében: „Szelid vidék, de nemrég még a harctér. / Emlékét őrzi néhány csorba arcél / a szobrokon. A vakolat lehullt / a házakról. Tört ablakok. Szenes folt / a háztetőkön. Mars elég kegyes volt: / határáról gyorsan továbbvonult.” Különös módon váltakoznak ebben a versben a jelen és a múlt képei akárcsak a pátosz és az ironia hangjai. A vallomás kifejezi Kálnoky *kulturális magyarságát* csakúgy, mint ironikus természetét. Az egri környezet megkínzottan és romosan is a magyarsághoz tartozás vallomására bírja ebben az 1945-ös művében: a magyar nép „vére lüktet versem ütemében, / és nyelvével szólhat csupán a szám. / Sodrába vett a véghetetlen áram. / Egy hang vagyok a nagy harmóniában, / mely megtagadhat, akkor is hazám!” A *Jegyzetek a pokolban* látomásverse tudatja, mekkora csalódások ellenére vallott így hazájáról. Apját, aki 1944 tavaszán azért mondott le polgármesteri rangjáról, mert a fasisz-

ta rendeleteket nem volt hajlandó végrehajtani, 45 után osztályidegensége miatt elhurcolták, és testben-lélekből tönkretették. „... mintha holt apám beszélne / hűdéssel szájjal: »Eltemettek élve!« / Kiásták. Sorvadtt arcán ott a vád”.

Az apa halála után Pestre költöztette édesanyját, ott éltek szerény körülmények között. Egert azonban sosem felejtette el. 1955-ben így mentegetőzött *Város és önarckép* című versében: „Nem maradhattam ott örök rabodnak, / de hogy eszembe sem jutsz, mégse hidd.” Nosztalgikus szeretettel emlegeti a város szívmelengető emlékképeit, majd egy félbemaradt táncmozdulathoz hasonlítja egri vonzalmainak befejezetlenségét – és múlhatatlanságát.

Nehéz évek teltek el, és Kálnoky megpróbáltatásai a hatvanas években sem akartak szünni: betegség, mellőztetés, műfordítói robot, viszonzatlan szerelem, lejárató és följelentő kritikák. Aztán megtört a jég, és a költőpálya gyönyörű versekkel ért a zenit: a *De profundisszal*, *Az elsodortakkal*, a *Szvidrigajlov utolsó éjszakájával* például. Nagy versei közül azért említem ezeket, mert mind kimutathatóan egri vonatkozásúak – még a Dosztojevszij-hőst idéző darab is az Egerből ismerős, koravén urakra emlékeztet. A *De profundis*ban önironikus életrajzi elemekre bukkanunk: itt érthetjük meg igazán, mi mindent jelentett neki valaha az a mélység, ahonnan kiált, de azt is, hogy ez a kiáltás megörökül, mint Csontváry térdre rogyott szarvast formázó, ezeréves cédrusa.

Az elsodortak ismét Egert jeleníti meg: „Újra és újra látom a képet, amely köznapiságával lenyűgöz, (...) / az egri főutcát a század harmincas éveiben, / a nyüzsgő esti korzót a liceumtól a moziig / terjedő kurta útszakaszon” – és felvonulnak a fiatakori versekből már ismert arcok és árnyalakok. Tragikus ez a forgatag, mint Madách *Tragédiájában*, a londoni színben vagy mint Arany *Hidavatásában* – ugyanakkor komikus is, mint a remekül fordított Jacques Prévert *Felvonulásában*. A többiekkel együtt sodródó költő azonban úgy hagyja maga után a sziklafalon csillogó jeleit, ahogy a pisztráng a pikkelyeit – a költő kárpótlása ez az emberi sors gyarlóságáért s a korai mulandóságért.

Ezután következik a költőpálya új, nagy korszaka. Az életmű önéletrajzi prózaversekkel gyarapodott – az *Egy magánzó emlékirataiból* s a *Homálynoky Szaniszló-történetek* humoros költeményeivel. Ezek ismét bővelkednek az egri vonatkozásokban, és szinte fél évszázadot felölelő regénnyé állnak össze. Felbukkannak a város nevezetes helyszínei a főutcai lakásuktól és a cisztercita gimnáziumtól a Káptalan utcáig, a Korona és Park szállótól, a vár kazamatáitól a városi múzeumig, a strandtól a könyvtárig és az egykori csillagdáig. Megelevenednek a társasági élet adomákban elhíresült eseményei. A humoros történetek bestsellerekkel vetekedő sikert hoztak az idős költőnek. Kálnoky élvezte a népszerűséget, amelyben azelőtt csak híressé vált Shakespeare-paródiája részeltette őt. (Megjegyzem, a provincialitást nemcsak az egri környezetben figurázta ki, hanem a fővárosi

társaságban” sem kímélte.) Jókora eufemizmussal „első olvasótermének” nevezi a hajdani árnyékszéket, viszont profán jelenetet idéz föl a tömjénillatú nagytemplomból, ahol egy hóbortos, de Szent Ferenc-i lelkű papnak ministrált. Anekdotát mesél a bálozó urak és hölgyek szalonjaiból és az egri strand első nudista fürdővendégeiről. Ezekből a költeményekből tudom azt is, hogy a város másutt született, ám ide települt nevezetes írója, Gárdonyi Géza milyen oktatási elveket vallott a különös emlékezőtehetségű kisgyermek neveléséről: azt üzenté Kálnoky szüleinek, jobb lenne, ha magánúton tanulna, nehogy az iskolában „kigyógyítsák” irodalmi fogékonyságából.

Mivel nem vagyok idevalósi, az Érsek utca, a Szent János utca és a Kaszinó utca sarkára én nehezen találnék el, de Kálnoky elbeszélő műveiből tudom, hogy az előző századfordulón egy derék egri hentesmester itt árulta téli hajnalokon a bálozó ifjúságnak a mustáros kolbászt és a tormás virslit, nyakában egy dobkályha formájú gyorsforralóval. Az élelmes ember friss, ropogós zsömlét is kínált vásárlóinak, „mivel akkoriban hallgattak még a fegyverek, / viszont a zsömlék még ropogtak”. Ez a ravaszul tálalt nosztalgia persze nem a császárszakállas uralkodó nevével jelzett korszaknak szól, hanem a mulandóságnak, amelyet csak a költészet állíthat meg egy-egy maradandó pillanatra. De szól Egernek is, mert szülővárosa még sok további művében megjelenik, ha másképp nem, akkor a kései *Holtidény* képeiben, amelyekhez az itteni uszoda kelléktárából merítette létfilozófiai érvényű látomását a magányról és az elhagyatottságról.

Mulatságosan megemlékezéséből tudjuk, miként érte nagyrabecsülő felkérés szülővárosa részéről a nyolcvanas évek elején. Azért hívták meg, hogy a Gárdonyi Géza Társaság elnökévé iktassák be ünnepélyesen. Homálynoky Szaniszló, vagyis a költő – idézem – „[...] biztosra vette, / hogy csupán azért érte a megtiszteltetés őt, / a város egykori polgármesterének / fiát, a hajdani aranyifjúság oszlopos tagját, a bálrendezőt, / mivel nem volt más. Őt kellett tehát szeretni, / ha fogcsikorogtatva is.” A vers szerint a rangos összejövetelem nem a fogak csikorogtak, csupán a mikrofon hallatott – technikai okból – leírhatatlan sikolyt. Ez adott alkalmat a költőnek arra, hogy utólag tréfásan elmélkedjen a hírnévről, a késve megkapott irodalmi és társasági rangról s az elmaradt díszvacsoráról. A tragikus költő azt akarta, hogy ne vessünk is történeteink – és minden írói nagyképűségen.

Ha csúfondáros humorát idézve szánk mosolyra mozdul – a legméltóbb megbecsülés jele az.

Bak Zsuzsanna

a hasznos idő másfél hét

másfél hét vagy mondta is egyszer
benne karácsony, ünnepek, gyermekkor
és gyermekkor vége

egy rövid tapasztalás
cigányútra tévedt unalmas élet
bátorság virrasztás
egy távoli de még éppen
hallható altatódal.

igazság-igazságtalanság
hogy a szükség kényszer
hogy lehet önző is ha akarja
vagy puha párna vagy
monoton ima arról ami nincs
de kapható

intenzív vagy ezt is mondta
sűrű mint a vér vagy édes lekvár
anyám polcán a kamrában

mikor a penészgombákat szedegette
a tetejéről elfelejtette, hogy azért vette elő
hogy megegye vagy elajándékozza

otthagyta az asztalon árván

kislányként egy jelentős korban...

kislányként egy jelentős korban
jelentős kukoricaszemekkel
a térde alatt elemiben
most jelentős ráncokkal
a homlokán

ereket is növesztett az anyám
azóta dagasztott láttam
mikor egy vasárnapi ebéd előtt
letört egy foghagymát
az ablakilincsre kötözött
füzerről szívárványszín anyám keze
gondoltam fehér piros lila és sárga
az én anyám férfi gondoltam
koraszülött és vén egy kétlaki
hímnős ösztönyszatyorral
a zsebében

másodosztályú a vonat...

másodosztályú a vonat
ha itt kinyitom magamat
egy néni felsikolt mert nem látott még ilyet
ő se magát én se magamat
egymást kerülgetjük csak
elől-hátul a barackszín nap alatt
kihajnalodik

vadregénytelenül sivár marad
ahogy haladok és ahogy halad
szatyrai mögül még kitekint
fő az önismeret
ő fel mer tekintgetni
gatni-getni na ne bohóckodj
mégsem hajnal van

visszatükröződés csak
éppen elég illúziót nyelek
nénivel vagy néni nélkül
egy picit gondoskodni csak
féláron ha már az apám vagyok
és anyám felesége

Nyilas Atilla

Testvéreimre

Június, június, június.

Tizenkettedike, tizenötödike, huszonkettedike.

Ikrek, ikrek, rák.

Balázs, Krisztián, Olivér.

Anyai és új apai, apai, apai (és új anyai?).

Középső, legfiatalabb, legidősebb.

Még él, már nem, még igen.

Hát így, így, így.

Unokahúgom s -öcsém ha beszélget

(Ny. Zs. R. keresztlőjére)

Ha ti szóltok majd egymással, édestestvérek:

Nyilas cserél eszmét Zsolttal,

Richárd cseveg Orsolyával,

Leila döngicsél Nyilassal.

Ha ti váltotok majd szót, öcsém gyermekei:

Nyilas trécsel Orsolyával,

Leila tereferél Zsolttal,

Richárd társalog Nyilassal.

S ha ti elegyedtek szóba, drága véreim:

Nyilas dörmöget Nyilassal,

Zsolt diskurál Orsolyával,

Leila dumcsizik Richárddal.

Útravaló

Édeslányom, Hermina,
napocska lett a jeled,
emlékeztessen rá,
hogy édesapád szeret,
édesanyád szeret.

Édesfiam, Mátyás,
kicsi hold lesz a jeled,
emlékeztessen rá,
hogy édesanyád szeret,
édesapád szeret.

Édes gyermekeim,
nap-hold lesz a jeletek,
emlékezzetek rá,
hogy Isten szeret titeket,
Isten a teljes szeretet.

P. Vásárhelyi Judit

A Vizsolyi Biblia Indexe

Kevéssé ismeretes, hogy a *Vizsolyi Bibliá*hoz kiadása után három esztendővel *Index is készült. Teljes címe: Index Biblicus, azaz az egész Szentírás könyveinek kéntsére vezérlő, mutató és indító lajstroma, ... Németből magyarrá fordított és nyomtatott Mantskovit Bálint által.* Vizsoly, 1593.¹

A Károlyi-biblia fólióméretével ellentétben nyolcadrét alakú, 182 lapos könyvecskéről van szó, amelynek készítője, fordítója azonos a *Biblia* nyomdászával. Kiadásának támogatói is ugyanazok a személyek voltak, akiknek a *Vizsolyi Bibliát* köszönhetjük. Az *Index* ajánlólevelének címzettje Rákóczi Zsigmond, a későbbi erdélyi fejedelem (1607–1608). Őt *Isten után patrónusaként* szólítja meg Mantskovit, és említi még a *Vizsolyi Biblia* kiadásában ugyancsak fontos szerepet játszó *Magotsiak nemzetének éltig való szolgálatát* is. Rákóczi Zsigmond bőkezű adományáért érzett hálája készítette arra, hogy elméjének erőtlensége és a magyar nyelvben való *nagy és sokféle fogyatkozása* ellenére lefordítsa e lajstromot; *nagy és nehéz könek emeléséhez kezdtem, és netalántán úgy amint nihol-nihol a szükség kívánta volna, helyére nem vihettem, mindazáltal amint lehetett, előbb-előbb hempörgettem azt, míg az célra hozhattam* – írta (2a).

Mantskovit Bálint minden bizonnyal lengyel származású volt. Nevében az első két szótag: a lengyel Macka 'finom minőségű liszt, lángliszt, keményítő' jelentésű szóra utal. Ezért is nevezte magát latinosan Farinola Bálintnak, hiszen a latin *farina* ugyancsak 'liszt'-et jelent. Ezzel a névvel nyomtatta ki 1580-ban Detrekőn a selmecbányai Paul Kyrmezer *Acta concordiae* című munkáját, amelyben a szerző a csehországi valdenseket az evangélikus hitre igyekezett téríteni.² Ekkoriban, 1579 és 1584 között Bornemisza Péter társaként működött, majd annak halála után már önállóan, de továbbra is Bornemisza betűkészletét is felhasználva nyomtatott Galgócon (1584–1588), később pedig Vizsolyban.³ Kitűnően tudott németül, és hamarosan jól elsajátította a magyar nyelvet is. Ezt bizonyítja, hogy 1585-ben Galgócon evangélikus hittant magyarázott németből.⁴ Ennek az erede-

¹ *Régi Magyarországi Nyomtatványok 1473–1600.* Szerk. BORSA GEDEON, Bp., 1971, 738. (A továbbiakban RMNy)

² GULYÁS PÁL: *Mantskovit Bálint, a vizsolyi biblia könyvnyomatója.* In: *Protestáns Szemle*, 1929, 455–465.

³ RMNy 456

⁴ RAUSCHER, Hieronymus, *Az keresztyéni tudománynak fő ágairól való szükséges könyvecske...* Galgóc, MDLXXX, Mantskovit. – RMNy 563.

tijét Hieronymus Rauscher, lutheránus teológus írta, aki először Nürnbergben működött, majd több pfalzi településen volt lelkész, és végül mint udvari prédikátor halt meg 1569-ben Ambergben. Polemikus és satirikus írásokat jelentett meg.⁵ *Loci communes doctrinae Christianae* című művét fordította le Mantskovit, amely bibliai idézetek segítségével mutatja be az evangélikus vallás legfontosabb tanításait. Mantskovit ajánlólevelét, amelyet Galgóc birtokosa leányához, Anna Salmhoz intézett, ugyancsak bibliai idézetekből állította össze, „miért hogy csak az Szent Írás az igaz próbakő, és mérő madzagunk az lelki dolgokban, és mivel hogy csak lelkünk idvösségébe jár a dolog, tehát mindenképpen illik és méltó, hogy csak azokból tudakozzunk az idvösségre való tövises, szoros és igaz útról.”

Mantskovit e fordításával ellentétben az *Index Biblicus* forrását nem árulta el. Öt évvel ezelőtt, amikor e kérdéskörrel foglalkozni kezdtem,⁶ a következő logika szerint próbáltam meg e bibliai mutató forrásának nyomára bukkanni: Minthogy németből fordított, és indexe a teljes *Bibliára* vonatkozik, eredetijét a *Luther-Biblia*-fordítások indexei között kerestem. Az Országos Széchényi Könyvtárban mind az 1569. évi frankfurti,⁷ mind az 1581. évi wittenbergi kiadásokban⁸ van *Register über die ganze Bibel*, amely megfelel Mantskovit lajstromának. Ezek a bibliai személy- és helyneveket nominativusban közlik, míg a fogalmakat *Von*, *Vom* + Dativus-os formában sorolják be a nevek közé. Mantskovit is ugyanígy járt el. (Pl.: *Vom Pfingsten oder Wochenfest* = Az Pünkösdről, avagy az Hetes ünnepről.) Csupán abban különbözik mindkét német regiszter a magyartól, hogy azok a versszámzás bevezetése előtti állapotot tükrözik, tehát a bibliai locusokra való hivatkozás nem teljes, és így nem is egyezik Mantskovitéval, ahol hivatkozásképpen pontos fejezet és versszám áll. Az első, már versszámozást is közlő *Luther-Bibliát* 1568-ban adták ki Heidelbergben. Ez annál is inkább korszakalkotó kiadásnak számít, mivel ebben a németországi kálvinisták Luther *Biblia*-fordítását a saját felfogásuknak megfelelően alakították. Nem annyira a szöveget érintették módosításaik, mint inkább Luthernek a bibliai könyvek elé szerkesztett előszavait és magyarázatait.⁹ Ezt a *Bibliát* 1579-ben Matthias Harnisch változatlan formában

⁵ *Allgemeine Deutsche Biographie*. Leipzig, 1888, Bd. XXVII, 447–448.

⁶ P. VÁSÁRHELYI JUDIT: *Adalék Mantskovit Bálint és Káldi György közös forrásához*. In: *Fata libelli*. A nyolcvanéves Borsa Gedeon köszöntésére írták barátai és tanítványai. Bp., 2003, 233–238.

⁷ Jelzete: Ant 1288.

⁸ Jelzete: Ant 281.

⁹ *Biblia, das ist die gantze heilige Schrift des Alten und Newen Testaments durch D. Martinum LUTHERUM verteutschet. Jetzt ordenlich in gewisse versickel abgetheilet. ...* Heidelberg, MDLXVIII, durch Martinum Agricolam und Johannem Mayer. – Vö. HEINRICH SCHLOSSER: *Die Piscatorbibel*. Heidelberg, 1908, 97–98.

adta ki Neustadtban.¹⁰ Ugyanott jelent meg David Pareus sajtó alá rendezésében a következő kálvinista szemléletű *Biblia* „sampt einem vollkommenen Register” 1588-ban¹¹ és három év múlva, 1591-ben változatlan formában.¹² E neustadti Bibliákból Magyarországon nincsen példány, viszont Stuttgartban 2005-ben alkalamm volt az ottani Württembergische Landes- und Universitätsbibliothek remek Biblia-gyűjteményében kézbe vennem a Pareus szerkesztette 1588. évi kiadást.¹³ A végén található *Register uber die gantze Bibel* teljes egyezést mutat Mantskovit *Index biblicus*ával, ez volt tehát a nyomdász-fordító forrása. Természetesen a bibliai nevek és fogalmak a magyar betűrendnek megfelelően más sorrendben következnek egymás után.

Mantskovit Bálint mint az *Index* összeállítója, tartalmi szempontból is nagyon gondos munkát végzett. *Index*éhez is mutatókat készített. Így könyve elején a tulajdonnevek közé felvett „jelesb dolgokat” külön, betűrendben kiemelte, és itt adta meg a latin nyelven rövidített bibliai könyvek feloldását és magyar nevét is. Jelmagyarázata után a tőle már megszokott módon hívta fel a figyelmet főleg a számjegyek felcserélődéséből adódó nyomdahibákra.

Fordítása remekül igazolja Németh László kijelentését a *Vizsolyi Bibliáról*, hogy az „a magyar nyelv nagy és szerencsés iskolája”.¹⁴ Hiszen a nem magyar anyanyelvű Mantskovit természetszerűen általában a *Vizsolyi Biblia* kifejezéseit veszi át. Ugyanakkor a nevek pontos azonosítására, a bibliai történetek lényegének összefoglalására törekszik, még akkor is, hogyha a német szövegben nem talál megfelelőt. Nézzünk erre néhány példát:

„Lábán szállásra fogadja be az Ábrahám szolgáját, az *Eliézert*. Gen. 24. v. 32.” A német szövegben a szolga neve nem szerepel.

„Lázár, az *koldus* fekvék az kazdagnak ajtaja előtt. Luc. 16. v. 20.

¹⁰ HEINRICH SCHLOSSER: i. m., 98.

¹¹ *Biblia, das ist die gantze heilige Schrift Teutsch. Doct. Martin LUTHER. Jetzund ordentlich in gewisse Versicul abgetheilet und mit darauff gerichtten Summarien und Lehren jedes Capitels, auch Concordantzen, Chronicken, Landtaffeln und andern Figuren sampt einem volkom(m)enem Register mit sonderbarem Fleiss auffs newe zugerichtet.* Newstadt an der Hardt, MDLXXXVIII, durch Matthaëum Harnisch. – V. ö. HEINRICH SCHLOSSER: i. m., 98–99.

¹² *Biblia, das ist die gantze heilige Schrift dess Alten und Newen Testaments, verteutschet durch D. Martinum LUTHERUM. Hiebevordentlich in gewisse Versicul abgetheilet, und mit darauff gerichtten Summarien und Lehren jedes Capitels, auch Concordantzen, Chronicken, Landtaffeln und andern Figuren, und einem volkom(m)enem Register auffs new zugerichtet...* Newstadt an der Hardt, MDXCI, durch Matthaëum Harnisch. – V. ö. HEINRICH SCHLOSSER: i. m., 100–101.

¹³ Jelzete: Ba deutsch 158801.

¹⁴ NÉMETH LÁSZLÓ: *A vizsolyi Biblia.* In: *Az én katedrám.* Tanulmányok, Bp., 1969. 101.

„Lázár, az Márthának atyafia, halottaiból feltámasztatik Ioan. 11, v. 43, ...

Ugyanezek a német szövegben így hangzanak:

„Lazarus ligt vor dess Reichen Thür. ...”

„Lazarus ward aufferweckt von Todt. ...”

Vagyis a két Lázárt Mantskovit értelmezővel különbözteti meg egymástól, a német *Index* nem.

A történéseket is igyekszik pontosítani:

„Lachis városa megvéteték és elrontaték. Ios. 10, v. 32. ...”

„Lachis ward gewonnen, ...”

Ezt a „ward gewonnen” kifejezés hasonlóképpen fordítja Lais városával kapcsolatban is:

„Lais városa meg szállatik az Danitáktól, megverettetik és elrontatik, .. Iudic. 18, v. 27.”

A németben: „Lais ward von Danitern bestritten, gewonnen, ...”

A Lucifer szócikket részletesebbé tette:

„Az Lucifer Angyal kevélységéért alávetettetik menyből. Esa. 14, v. 12.”

„Lucifer fellet vom Himmel. ...”

A Lévitákról szóló összefoglalásban azok egyik cselekedetét, amelyet a német szócikk leegyszerűsít, Mantskovit a következőképpen pontosítja:

„Az Léviták által bünteti az Úr az borjúképnek felemelőit. Exod. 32, v. 26.”

„Die Leviten straffen das übel dess auffgerichte[ten] Kalbs. ...”

Így a magyar szövegben a léviták expressis verbis, hangsúlyozottan az Úr akaratának kivitelezői a *Biblia* eredeti üzenetének megfelelően.

Az Heva (=Éva) szócikkben a német szöveg tiltott gyümölcscről (*verbottene Frucht*) beszél, míg a magyar fordításban az meg tiltott fának gyümölcseről van szó a *Genesis* 3. része hatodik versére való hivatkozással.¹⁵

Heva az férfiu oldal csontjából alkatik meg Gen. 2, v. 21. megharapja az meg tiltott fának gyümölcsét, Gen. 3, v. 6. és nevezetik Hevának 3, v. 20. (71. l.).

Jákóbról a következőket írja: az Isáknak fia, születtetik Gen. 25, v. 23. megveszi az Ésau bátyjától egy lencse pépen az első születtségnek igazságát, 25, v. 31. (76. l.). A német szöveggel¹⁶ való összehasonlításból kiderül, hogy abban egy szó sincs a tál lencséről, amit Mantskovit belefördített a szövegbe a megadott bibliai locus előtti és utáni versek alapján. A *Genesis* 25. részének 34. versében történik utalás a lentséből főzött pépre.

¹⁵ Heva ward gemachet auss dess Mannes Riebe. Gen. 2, 21. Beisset an die verbottene Frucht. 3, 6. Ward genannt Heva, 3, 20.

¹⁶ Jacob der Sohn Isaacs wirdt geboren, Genes. 25,23. Kaufft ab seinem Bruder Esau sein Erstegeburt, 25, 31.

Néhol igen kifejezővé teszi fordítását egy-egy önálló jelző: Pl.: A *Szívéről az embernek* szócikken belül megadja azokat az igehelyeket is, amelyek arra vonatkoznak, hogy: *az Szívet és az kész akaratot nézi, vagy tekinti az Isten, és nem az sok csacsogó szót és hit nélkül való cselekedeteket, Gen. 4, 4/22, v. 11, stb. (145).* A németben itt a következő áll: *Gott sihet an Hertz und Willen, nit blosse Wort und Werck, Gen. 4, 4/22. 11.*

A *Vom Evangelio, das ist von der tröstlichen und gnadenreichen Predigt von Christo* magyar megfelelője pedig így szól: *Az Evangéliumról, azaz édesdeden vigasztaló és kegyelemmel teljes, Christus felől való prédikációról.* (56. l.) vagyis az édesdeden Mantskovit önálló kiegészítése.

A német *Index* összeállítója a lehető legtömörebb kifejezésre törekedett. Tette ezt azért, mivel *Registere* a teljes *Luther-Bibliához* csatlakozó, gazdag függelék részeként jelent meg. Már nyomdai külleme is arra utal, hogy igyekeztek takarékoskodni a hellyel, ezért szedték két hasábra, nagyon apró betűvel. Mantskovit kis kötete viszont nem küzdött ezzel a problémával. Nyomdai kiállítása gyakorlott mesterre vall. A bibliai tulajdonnevek előtt ¶ kiemelőjel áll a sor elején, míg a fogalmakra kis kéz irányítja az olvasó figyelmét. Ezek ismerősek a *Vizsolyi Bibliából*. Hasonló kis kezeket főleg olyan bibliai versek mellett használt – több mint 50 esetben –, amelyek Isten nagyszerű ígéreteit, áldását beszélik el.¹⁷

Sokszor szerepel a némethez képest kiegészítésképpen Mantskovit szócikkei végén az „olvass”, „erről olvass többet” felszólítás bibliai locusokkal együtt.¹⁸

Mantskovit *Indexével* vált tulajdonképpen teljessé a *Vizsolyi Biblia*. Nem tudjuk, hogy Károlyi és fordítótársai terveztek-e hasonlót, mindenesetre Mantskovit nem utalt erre ajánlólevelében.

Az *Indexnek* jelenleg hat példánya ismeretes.¹⁹ Közülük az egyiknek, a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában található példány utolsó lapjára bejegyezték, hogy mint „liber rarissimus”-t három aranyért kötötték Jankovich Miklós magyar könyvtára számára a XIX. században. Előtte e példányt a XVII. században Szathmári Pap Mihály és Nagybányai V. János, 1738-ban Gyitvai Mihály²⁰ birtokolta. A példány használata tehát folyamatos volt.

Az *Index* mindössze egyetlen kiadást ért meg. Sem önállóan nem jelent meg többször, és nem került bele a *Vizsolyi Biblia* XVII. századi újrakiadásába sem.

¹⁷ BENCZE IMRE: *A Vizsolyi Biblia néhány érdekesség.* In: *Theológiai Szemle*, 2000, 334.

¹⁸ Pl.: az *Adam, Antiochus* szócikkekben.

¹⁹ Két példányt őriznek belőle Budapesten az Akadémiai Könyvtárban; egy-egy példányt pedig az Országos Széchényi Könyvtárban, a debreceni és pataki Református Gyűjteményben és a kolozsvári Egyetemi Könyvtárban.

²⁰ Jelzete: RM I 8° 181

Pedig talán éppen ilyet szeretett volna Taksonyi Péter rektor, aki azzal a kéréssel fordult Szenczi Molnár Alberthez 1603-ban, hogy olyan *Bibliát* adjon ki, amelyben német mintára index is van.²¹ Miként láttuk Mantskovit is éppen német eredetiből dolgozott. Molnár Albert azonban egészen biztosan nem tudott az *Index Biblicus* létezéséről. Ő olyan regisztert illesztett a 400 esztendővel ezelőtt megjelentetett *Hanaui Biblia*²² elé, amely a bibliai nevek köznyelvi jelentését adta meg: *Registroma és magyarozatja egynéhány zsidó, görög es deák igéknek, és egyéb idegen nyelven való neveknek, melyek az Sz. Bibliában néhol-néhol előforognak*. Hanauban ugyanis ilyet volt szokás akkoriban a bibliakiadásokban közreadni.²³ Molnár Albert 1612-ben az *Oppenheimi Bibliában*²⁴ annak kicsiny formátuma és „temérdeksége” miatt már ezt sem közölte. Az 1645. évi *Amsterdami Biblia*²⁵ közreadói hasonlóan jártak el, hiszen ők is az *Oppenheimi Biblia* újrakiadására vállalkoztak. A *Váradai Biblia*²⁶ viszont újraközölte Molnár Albert *Registromát* a *Hanaui Bibliából*, és az ótestamentumi könyvek sorrendjében kimutatózta a

²¹ Taksonyi Rácz Péter heidelbergi tanulmányai (1600–1603) után Szencen és Nagyszombatban volt rektor. Levelét Nagyszombatból küldte Molnárnak 1603. augusztus 12-én. In: *Szenczi Molnár Albert Naplója, levelezése és irományai*. Összeállította DÉZSI LAJOS. Bp. 1898. 148.

²² *Szent Biblia ... Ez masodic kinyomtatást igazgatta, néhol megis jobbitotta Szenci Molnar Albert*. Hanau, 1608. – RMNy 971.

²³ Az 1595. évi hanaui latin nyelvű kiadás már címében is utal erre: *Testamenti Veteris et Novi Biblia sacra, ex Hebraeo et Graeco Latina facta.... cum adnotationibus Francisci Vatabli, prout ... Robertvs Stephanvs ... MDXLV Lutetiae edidit. Accessere Interpretatio nominvm Hebraeorum, Chaldaeorum et Graecorum quae passim in hisce libris occurrunt: index rerum et sententiarum memorabilium locuples, nec noc versuum singulorum capitum per numeros distinctio*. Hanau, 1595, typis Wecheliani apud Claud. Marnium et haeredes Johannis Aubrii. – Kolozsvár Akadémiai Könyvtár U 61. 435.

²⁴ *Szent Biblia, ... Ez kisedé formán való kinyomtatásnak az franciai notákra rendelt Soltár könyvel együtt utánna vettettek egyéb válogatott psalmusoc, innepi enekek és szokott lelki diczeretek az palatinatusi catechismussal, egyházi könyörgéseknek és ceremoniaknak formáival egyetembe, Szenci Molnar Albert által*. Oppenheim, 1612. – RMNy 1037

²⁵ *Szent Biblia, ... a franciai notákra MolnarAlbertvl rendelt Soltár könyvel, palatinatusi Catechismussal s egy-házi könyörgéseknek s ceremoniaknak formáival egyetembe ki bocsátattott a belgiomi académiákban tanulo magyaroknak forgolódások által*. Amsterdam, 1645. – RMNy 2091.

²⁶ *Szent Biblia ... Mostan pedig ujobban ez öreg formában némely nehezebb és homályosabb fordításu Sz. Írásbéli Locusoknak értelmes magyarozatival az Istennek a' Magyar nemzetben lévő Anyaszentegyházának hathatós épülésére ki-bocsátattott. Varadon kezdettetett nyomtatása a' veszedelem előtt és el-végeztetett Colosvarat Szenci K. Abraham által*. 1660–1661. – RMK I 970.

Krisztus és apostolok által Újtestamentumban citált bizonyosságokat annak érdekében, hogy a²⁷ kegyes Olvasók eszékbe vegyék, hogy azok az ígéretek, jövendölések és példázatok az Új testamentumnak tanítása szerint bételjesedtenec, amelyek az Ótestamentumban megirattattanak.

Időről időre változtak tehát a szempontok, amelyek alapján ki-ki megkísérelte megragadni a Biblia hatalmas kincsestárát. Bizony igen hosszú idő telt el addig, amíg végre 1995-ben megszületett az 1908. évi revideált Károlyi-bibliának a *Konkordanciája*.²⁷ Ehhez, a Szentírás összes szavát kimutatkozó hatalmas vállalkozáshoz vezető útnak az elején Mantskovit Bálint szerény *Index*-fordítása áll. Bár mindig is elsősorban főleg mint a *Vizsolyi Biblia* kitűnő nyomdászát fogja őt a világ emlékezetében tartani, *Index Biblicusa* annak is ékes bizonyítéka, hogy nemcsak arra törekedett, hogy a magyar nyelvű Szentírás a lehető legszebb, legékebb formában kerüljön ki a vizsolyi nyomdából, hanem arra is, hogy olvasója az kiváltképpen való tudtára szükséges neveket és fogalmakat nagy hamarsággal megtalálhassa az *Abece betüinek rendi szerint...*²⁸

²⁷ *Konkordancia a Károlyi Bibliához*. Összeállította Baranyi József. [Budapest] 2001, Veritas.

²⁸ Idézet az *Index Biblicus* címéből.

Németh István Péter

(Tinódi-apokrif 1555-ből)

Istenhozzád, s többet nem lát Csobánc vára.
Ködök jönnek, falaira hull le pára.
De jó hírrel galamb szálljon a tornyára,
Sohse ellen, csak vadszőlő kússzon rája.

Arany borral színültiglen minden kupa.
Lórét sohse koccintsatok a búcsura,
Máskülönben lesöpri azt lantom nyaka,
De Csobáncot áldja meg a Dalok Ura.

Ködök jönnek, ködben állnak a kőfalak,
Hó lepi be hamarost a jeges tavat.
Vállam mögött a Csobánc-hegy hogy elmarad,
Fény summázzon ragrímekkel talpam alatt.

A káptalantóti temető körött
Már lombtalanul ingnak a diófaágak,
De a vadszőlő (levele oly rőt még, akárha
Valahai vitézek szívéből szökkent volna a pír)
Fölfut a várromig, föl a Csobáncra,
Hogy megtartsa a maradék gyámköveket,
Míg a Gulács bánya-sebét szemközt bekötözi a hó.

Csobánc váráig hullámol a pipacs
Ezer török harcos vére a rögök közül felfröcsög
Vigyázva járom a rétet Tóti Gulács felé
Virágzik a repce arany haját bontotta
Valaha ki erre szépapám szerelme
Fekete kökörtcsin nagyanyám ruhaselyme
Rét füve pillád rajtad margaréta a gomb
És a virágban mit kezded koszorúba font
Meg-megsimálja a szél apámnak szeme kékjét –
a Balatont

H. Szilasi Ágota

Ráragasztott reneszánsz¹

(Kollázs és szabadság)

Kollázs – Mintha világunk állandó morális földcsuszamlásait, összekuszálódott minőségeit, de izgalmas vibrálását, intellektuális sokféleségét is napjainkban ilyesféle jelzővel illene illetni. Mert nemcsak egy műfajteremtő művészi eljárásról beszélhetünk, hanem egy mindenre kiterjedő, a XX. század első évtizedeiben induló gondolkodásformáról, világlátásról. E formába öntött gondolkodásmódot egy olyan időszak szülte, mely a modernség exponált időszaka volt – nem csak a művészetben –, s mely időszak szellemében, viszonyulásmódjában teljesen s tudatosan eloldódni kívánt az őt megelőző koroktól. Új rendszert kívánt, de helyette a sokféleség kusza egymásmellettsége született meg, s napjainkra a széttöredezettségbe, káoszba – e szó többféle jelentését összeolvasztva: állandó mozgásban lévő üres összevisszaságba – torkollok.

Bár ha egy kicsit jobban meggondoljuk, ahogyan e kiállítást ihlető hívó szó – ráragasztott reneszánsz – is sugallja, korunk életfelfogása talán rokonságot mutat a középkorból az újkorba átvezető évszázadokkal, a hit által meghatározott, szublimált lélekvitellel szemben a látott világot s a földön járó embert felmagasztaló létmóddal – a reneszánszsal (mely szó értelmezése – hosszú idő után valaminek az újjászületése – talán fontos lehet számunkra). Hiszen az sem mellékes, hogy e kultúra egyébiránt az antik civilizáció törmelékein, fragmentumain, az ókor világát sajátjának érezve, a humanizmusra felfűzött képzőművészeti, irodalmi, történeti, vallási, politikai, technikai... világgépben éledt újjá. Így máris az emberi történelem több ezer évvel ezelőtti kezdeteinél állunk... s előtűnnek, láthatóvá válnak az ősi időrétegek eleinte észrevehetetlen, talán gyakran tudatosan elfeledett mozgásai... S ha mindezt az információhalmazt képzeletünkben képpé formáljuk – hiszen minden tudati jelenség előbb-utóbb manifesztálódik a látható világban –, akkor mint egy dekollázst láthatjuk magunk előtt felmenőink s magunk sorsát. A jelenkor felszínén a valamikori régmúlt történéseinek lenyomatai, maradványai bukkannak elő, s szervesülnek egységgé az emlékezés mindent átható masszájában. Ám a maradványok passzív szemlélésén túl aktív részvevőként saját történelmet írhatunk az emlékezetdarabkák kollázs-összekomponálásával, hiszen az új, a „megújulás felfedezése a régi tiszteletében attitűdje” a reneszánsz szellemisége szerint iránymutató lehet számunkra mai életünk vezérfonalaként is.

¹ Elhangzott a Ráragasztott reneszánsz című kiállítás megnyitóján: Pásztói Múzeum 2008. augusztus 9.

Feltehető a kérdés, hogy mi lehetett az a kollektív tudati változás, ami a múlt század elején a kollázsjelenségben nyilatkozott meg, hiszen közel száz esztendővel ezelőtt, amikor bátor és egyszerű, kézenfekvő és logikus, tehát zseniális gesztussal George Braque egy papírdarabot ragasztott a képbe, e pusztá gesztusnál sokkal többet tett... – hiszen ma már látjuk, hogy a kollázs műfajában a modern képzőművészet szemléleti lényege rejtőzik és nyilvánul meg.

1910 körül a kubisták – mintegy önkritikaképpen – „papiers collés” néven vették be a korabeli köztudatba ezt az alkotómódszert, de később a papír átengedte helyét mindenféle egyéb valóságos anyagoknak, illetve tárgyakkal olyannyira, hogy hamarosan ezen technika különféle alkalmazásait egy általánosabb szóval kezdték illetni...collage-kollázs... S egyre kevésbé maga a ragasztás ténye, mint inkább a különböző anyagok – s gondolatok – egymáshoz pászítása vált lényegessé. A kubista applikációk, Marcel Duchamp ready made-i, a dada (Fransis Picabia, Kurt Schwitters) tárgyegyüttesei, a fotómontázs, a szürrealisták (Max Ernst) talált tárgyai (objet trouvé) vagy a különös új műfaj, a mozgófilm (Eizenstein montázs-elve) a dolgok kusza sejtelmét magukban hordozva (szemben az akadémista festészet tökélyre fejlesztett naturalizmusával) újfajta realitásigénnyel léptek fel.

Korszakalkotó műként Picasso – Braque társa – első kollázsát, az 1912-es *Csendélet nádfonatú székekkel* című alkotását idézném önök elé. Perneczky Géza e műről írt mélyreható elemzését gyakran olvasom fel tanítványaimnak, hogy a kollázsok különleges világát érzékeltessem. Engedjék meg, hogy ide citáljam e sorokat:

„Ez az a nádfonatos széken elhelyezett csendélet, melyet a Musée Picasso őriz. Szembeszökő a kép ovális formája, és hogy a festmény durva fonott kötéllel van bekeretezve, amely a faragott képkeret bordás felületének illúzióját kelti. Ez a festmény, amelytől Picasso soha nem vált meg, a kollázstechnikával elérhető metaforák egyik legszebb példája. A kötéllel helyettesített képkeret is ilyen metafora. A fonott szék jelölésére Picasso egy idegen felületet ragasztott a képbe, de nem valódi nádfonatot, ahogy hihetnénk, hanem nádfonatot mintázó viaszosvásznat. Ennek, az objektet illuzionisztikusan utánozó „hamis nádfonatnak” az alkalmazása az illúziók illúziója: dupla bukfenc. Ha a képet eredetiben látjuk, akkor olyan erős a nádfonatnak a tárgyat utánozó hatása, hogy a környezetében megjelenő és festői áttetszőséggel modellált formákat (poharat, pipát, félbevágott citromot, kést és tojástartót) is azonnal egyetlen tömbbé összefogott tárgyhalomnak látjuk, és anélkül hogy sokat gondolkodnánk, milyen tárgyról is van szó, elfogadjuk mint reggelimaradványokat „à la Picasso”. És ezzel az utolsó önkéntelen gesztussal az egész képet egy kissé a tárgy, az objektum műfaja felé toljuk. Természetesen a képből ezáltal még nem lett valódi használati tárgy, hiszen a képhez hasonló valódi tárgy nincs. Csupán arról van szó, hogy a többszörös funkcióba állított metaforákkal Picasso elérte, hogy csendélete annyira plasztikussá vált, amellyel az igazi tárgyakat talán túl is szárnyalta.

El kell árulnom – folytatja Perneczky –, hogy amikor ezt a képet először láttam, az újság címlapjára utaló részt, a JOURNAL szóból a képbe festett első három betűt, nem JOU-nak, hanem JOI-nak (azaz ÖRÖM-nek) olvastam. Nyilván azért, mert az U betű egyik szárát egy fénylő forma-él eltakarja. Kérdés, hogy tényleg félreolvasásról volt-e szó, nem inkább abba a csapdába estem-e bele, amit Picasso tudatosan állított a néző félrevezetésére... Hogy a képbe festett szavak MÁST jelentsenek, ez csak logikus folytatása lenne annak, amit a formák és a színek csereberéje már elkezdett.”²

Mindenképpen hangsúlyozni szeretném, hogy a kollázs nem csupán egy könyved, a képi komponálásban és a különböző anyagminőségekben való elmerülés, nem is csupán műfajteremtő eljárás, hanem egyfajta szellemi magatartás, világlátás, egy – kis túlzással – mindenre kiterjedő gondolkodásmód. Például fogalmazhatnánk úgy is, hogy az eredetiség (valódi, új, különleges, egyedi – többszörös jelentésértelemmel) iránti vágy vagy érzék – egyszerre önfeledten és tudatosan gyakorolt szabadság.

Mint Egerből érkezett, hol Kepes György hagyatékát őrizzük, had idézzem e jelentős, interdiszciplináris gondolkodó szavait a *Látás nyelve* című könyvéből a kollázs megjelenésének művészettörténeti elkerülhetetlenségéről, szükségszerűségéről: „...a hagyományos logika merev jelentés-egységének felbomlása után hirtelen asszociatív energiák szabadultak fel, amivel voltaképpen a valóság minden látható töredéke rendelkezik. A következő lépés a felszabadított jelentés-darabok új integrációja... A vértelen s szimbolikus ikonográfiát a képi szervezés értelmi-érzéki dinamikus pályára helyezte. Az allegóriát, az értelmes jelek statikus egyensúlyát dinamikus egyensúlyra változtatta... A reneszánsz perspektíva konvenciójának fellazulása után az asszociatív fragmentumok (szín, vonal, forma és a valóság minden látható töredéke) kerültek előtérbe, így a kollázs, s a fotóalapú kollázs, tehát a montázs, mint új kifejezési mód révén, lehetségessé vált a valóság reálisabbnál is reálisabb megjelenítése. A hagyományos ábrázolási módok felbomlását a valóságtöredékek, jelentés-darabok új egységbe rendezésének folyamata követte. Az alkotók megszabadulhattak a naturalizmus egyoldalúságától, a látható világ reprodukálásától.”³

Így hamarosan a kollázs, a kollázselv szülötteként számtalan új műfaj jelentkezett: az asszamlázs, a dekolázs, a combine painting, az objektművészet, az installáció, az environment vagy a land art. Más megjelenési formák, mint a mail art, a művészkönyv, vagy a papírművészet pedig oly szoros rokonságot ápol a kollázssal, hogy gyakran el sem választható tőle. A *montázs* szó pedig a hétköznapi beszédben gyakran használatos a *kollázs* szinonimájaként. Értelmezésükre, jel-

² PERNECZKY GÉZA: *Picasso – Picasso után*. Pantheon könyvek, Corvina Kiadó, 1989. 56–57.

³ KEPES GYÖRGY: *A látás nyelve*. Gondolat Kiadó, 1979.

lemzésükre most nincs időnk, de remek írások olvashatók a tíz évvel ezelőtt megrendezett Magyar Kollázs című kiállítás nyomán megjelent tanulmánykötetben.⁴

Világunk sokszínűsége, mindenre nyitottsága, szabad választásokat megengedő attitűdje szülte meg a számtalan átmeneti arcot magára öltetni képes kollázst. Társadalmi analógiával élve a művészeti technikák legdemokratikusabbika az anyaghasználat tekintetében, mert nem tesz különbséget nemes és közönséges anyag között. A művész a szükségletének legmegfelelőbb anyagot keresi, ami lehet akár a legtriviálisabb dolog is, mely környezetéből kiragadva az új közegben átlényegül, új energiákkal, új identitással töltődik fel. Maguk az összetevők, a valóság töredékei számtalan megválaszolendő kérdést vetnek fel. A folyamatban az anyag, az átértékelődés során elveszti karakterét, így az elanyagtalanosítás által képteremtő erővé válik.

A kollázs gondolkodási kultúrájára, művészi hozzáállására jellemző, hogy az alkotó logikájának megfelelően anyagok és formák vonzzák egymást, hogy ellentpontjaik – kontrapunktikájuk – alapján a kollázs önmagát építse fel, vagyis az elemek diktálják a ritmust. Említik még a kollázs valamennyi válfajára jellemző véletlenszerűséget is, ami az intuitív magatartással helyettesíthető. Jellemző még (objekt trouvé, ready made) a talált tárgy vagy elem alkalmazása, melyet az alkotó elveinek és szemléletének megfelelően rögzít, tudatosít, konstruál.

Most befejezném, hiszen a téma tanulmánnyá lenne szélesíthető. Így a gondolatsor elburjánzásától félve inkább hallgassák meg Dévényi János zseniális gondolatsorának kivonatát, mely 1998-ban elhangzott, s képversként publikálták.

A kollázs ragasztás, a kollázs kifejezés, a kollázs technika, a kollázs műfaj, a kollázs kompozíció. A kollázs felfedezés, a kollázs módszer, a kollázs nyelv, lehetőség, valóság. A kollázs álom, elv, metafora. A kollázs szabadság. A kollázs gondolkodási mód, élmény. Dialektika – egyensúly és feszültség. A kollázs újítás, a kollázs hagyomány. A kollázs esemény, üzenet, lázadás. Analízis és szintézis, értelmezési igény. Meglepetés. Szegénység és gazdagság. Polaritás, elidegenedés. Értelmezési igény, s kapcsolatteremtés.

Így talán alig van olyan képzőművészeti ág, ahonnan ne vándorolnának el erre a területre az alkotók. Így van ez a mostani kiállításon is: szobrász, festő, textiltervező-iparművész mindannyian képesek meditációs felületként használni ezt az univerzális, személyre szabható alkotói módszert, technikát, eljárást, s amely inkább emlékeztet a varázslat műveleteire, mint a festészetre.

A kiállítása a „Reneszánsz Év Magyarországon” programsorozat keretében valósult meg a múzeum és a Ceredi Nemzetközi Művésztelep ötleteként. A meghí-

⁴ *Magyar kollázs. A magyar kollázs/montázs történetéből 1910–2004.* Szerkesztette: KOPÓCSY ANNA. Magyar Festők Társasága, 2004.

vott művészek a reneszánsz hangulatától átítatva, de szabadon választott témában nyújthatták be műveiket. A reneszánsz egyéniségközpontú szellemiségének megfelelően a felhívás az egyes alkotók egyéniségét célozta meg, ezért szerepeltek a felkért alkotók között a legkülönbözőbb művészeti ágak képviselői. Mindannyiuk munkájában közös, hogy a reneszánsz művészet egy-egy motívumát a jelen közegében élesztette újjá – a XXI. századba idézve az „újjászületés” életérzését.

Bialova, Jana (Losonc – Szlovákia) – grafikus, könyvillusztrátor

Birkás Babett (Salgótarján) – grafikusművész

Csemniczky Zoltán (Balassagyarmat) – szobrászművész

Fürjesi Csaba (Salgótarján) – festőművész, a Ceredi Nemzetközi Művésztelep vezetője

Juhász Veronika (Budapest) – textiliparművész

Kiss Ilona (Budapest) – grafikus, könyvillusztrátor

Kun Cecília (Budapest) – festőművész, művésztanár

Sánta László (Poroszló) – képzőművész

Uri Eszter (Nyíregyháza) – textiliparművész

Varga Anikó (Pásztó) – textiliparművész

Loboczky János

Természet és művészet

Korponay Margó kiállítása a budapesti Gellért Hotelben

Egyszerűen hangzó cím, áttetszőségükben magától értetődőnek tűnő festmények. Mintha ezt sugallná kis bevezetőm címe. Pedig Korponay Margó megkapó szépségű festményei sokkal inkább azt az Oscar Wilde-i gondolatot elevenítik meg, amely szerint az igazi műalkotásnál nem pusztán arról van szó, hogy a művészet tanul a természettől, megpróbálja ellesni annak titkát. Ő inkább azt a paradox felszólítást fogalmazza meg, hogy a természet tanuljon a művészettől. Ez a képtelennek tűnő felhívás mintha azt fejezné ki, hogy a művészetek világában is élő ember számára a természethez való érzelmi viszonyulás szellemi hátterét részben éppen egy megidézett festői világ jelenti. Tehát a természetet is mintegy újra felfedezzük a művészetbe, például egy gazdag festői világba való belefeledkezés nyomán. A művészet nem utánzás, nem látszat, nem illúzió vagy pusztá felékesítése mindennapjainknak, hanem olyan alkotás, amely gyarapodást hoz létünkben.

Korponay Margónak, az egi, de Budapesten, valamint az ország jó néhány kiállító-terméből ismert és megbecsült festőnőnek jól ismert ez a hangulatos helyszín, hiszen

évek óta visszatérő, méltán kedvelt művészvendég itt. Egyébként több mint 120 eddigi kiállítása során a hazai tájak mellett külföldön is sokfelé megfordult Stockholmtól a mediterrán Franciaország és Olaszországig.

Akvarelljein és más technikával készült képein az egyik legmegragadóbb vonás a rendkívüli színgazdagság, amely finom árnyalataival valamiféle meditatív ethoszt érzékeltet. A táj, a természeti létezők úgy elevenednek meg, mintha itt minden mindentől lenne összetéve: a fában van valami a földből, a vízben az égből, a virágban a fényből, a felhőben a szellőből. Így jön létre a festészet ősanýaga, amely egészen egynemű, egészen a dolgokból készült, és mégis végső soron mintha egy magából a festőből gyúrt anyag darabja volna.

Heidegger, a híres 20. századi filozófus szép kifejezése szerint minden művészet költészet. Ami persze nem azt jelenti, hogy például a festészetet vissza lehetne vagy kellene vezetni a nyelvi művészetekre. Leonardo da Vinci egyik tanulmányában például művészi öntudattal érvel amellett, hogy a festészet magasabb rendű, mint a költészet, hiszen az elsődlegesnek tartott látás érzékszervén keresztül fogja meg az embert. Az idézett filozófus abban az értelemben beszél poézisről még a vizuális művészetek kapcsán is, hogy egy festmény is valamiképpen megszólít bennünket, s arra késztet, hogy elgondolkodjunk a „létezők igazságán”. A festménnyel folytatott „párbeszéd” során hirtelen máshol leszünk, mint ahol szokásunk lenni, a mű „kilök” hétköznapi megszokottságaink köréből.

Korponay Margó képei éppen az előbbi értelemben „beszédes” festmények, és nem csupán a tudatosan megköltött címük alapján gondolom ezt. Valamilyen újra felfedezett impresszionisztikus szépségideál jegyében születtek ezek a képek: a pillanatnyiban megragadni az örökkévalót, mintha ez lenne a művésznő szándéka, s így válik a szép aktuálissá. Az akvarell műfaja egyébként is olyan artisztikumot követel a festőtől, amely bravúrosan képes egyesíteni az aprólékos megfigyelést, a fölényes technikai tudást és a pillanat ihletét.

A görög mitológiában a múzsák karának a vezetője Phoibosz Apollón, vagyis a „fényes”, „napszemű” Apollón isten. Ezen a tematikusan is jól átgondolt, átfogó, organikus rendben felépített kiállításon a képek egyik jelentős részét a különböző virágbrázolások foglalják el. A festőnő egyik vissza-visszatérő motívuma a napraforgó. Itt mint napkorongok jelennek meg a maguk izzó ragyogásában. Persze a legegyszerűbb vagy éppen nagyon is sokatmondó fehér szín is érzékeltethet szenvedélyes izzást, mint ahogy azt a *Kikelet* című képen megcsodálhatjuk. Az *Aranyeső* és a *Csendélet csipkebogyóval* a meleg színárnyalatok harmóniájával vonzza a tekintetet. Az *Eljegyzés* lilioma finom fuvallatszerűségével mintha egy bensőséges „lélekmese” rejtélyét hordozná. A *Hárman* csokor rózsájában az érzékek szinesztéziájaként szinte egyszerre érzékelhetjük a színek, illatok és talán Mozart zenéjének éteri könnyedségét. A *Virulás* című kép kinyílt virágának tükörképben való ábrázolása a fokozatosan egybeolvadó és árnyalatukat mégis megőrző színek (piros, vörös, barna) játékában gyönyörködhetünk.

A kiállítás másik témája a tenger kimeríthetetlenül sokszínű világa. A csodálatos tengeremélyi világ impresszióiban nem is csak a színvilág „tobzódása” a szembetűnő, hanem a vízi világ élőlényeinek, fantasztikus birodalmának művészi fantáziával megkomponált ábrázolása. A *Halkirálynő* és a *Násztánc* című, vegyes technikával (akvarell, grafika, applikáció) készült képek fantasztikus dekorativitása egyáltalán nem hatásvadász csillogás, hanem inkább a dekorativitásnak arra a tradicionális értelmére utal, hogy igazi funkciója a látvány érzékeltetésén keresztül eljuttatni a befogadót a kreatív, alkotó szemléletig.

A tárlat képeinek harmadik csoportját a tájképek alkotják. A különböző évszakok más-más arcát mutató erdőrészelei vagy vízpartjai hol a „tavaszt zengő” bokrokat, hol a „tavaszt lobbantó” napfényt teszik kiviláglóvá. A *Nyugalom* és az *Őspark* című festményeken az erdő mélységét éppen a tisztás sejtelmes fénye teszi szinte tapinthatóvá. Itt is az az érzése a képnél elidéző embernek, hogy nem valamiféle objektivista tájképfestészetről beszélhetünk Korponay Margónál, hanem a „tájban festés” művészetéről. A nyári, őszi és téli zsenyei fák, illetve fasor képei a természet ciklikus rendjét keresetlen egyszerűséggel, mégis szuggesztíven érzékeltetik.

E sokrétű képi világ kapcsán egy provokáló kérdést persze feltehetünk: hol van a helyük ebben az univerzumban az embereknek? Miért nem találkozhatunk emberalakokkal e festményeken? Hol van itt az ember? Erre én csak azt tudnám válaszolni, hogy az érzékeny szemű és lelkű szemlélő tudja, hogy a képen ott van a festőné tekintete, a táj éppen az ő rátekintésében válik el-nem-rejtetté, s ezáltal hív a belefeledkezésre. Általa és általunk válik a kép látványa eleven módon jelen idejűvé. Így válthat ki hol szenvedélyes, hol derűs, hol pedig melankolikus érzéseket a festészet „szent játéka”. Köszönjük Korponay Margónak, hogy művészetével segít bennünket legalább időlegesen bepillantani a látszat fátyla mögé.

Szakolczay Lajos

Városkép és Mögöttese

Károlyi Ernő festményei a szentendrei Milantróp Galériában

Károlyi Ernő, anélkül, hogy a város lakója lett volna, több mint hat évtizedig magában hordozta Szentendre-élményeit. Igaz, fiatal művészként, egy rövid ideig megtapasztalhatta – a festőtanoncnak ez az idő több volt, mint gyakorlat –, a város (már akkor is egy alakuló kis Európa) alkotókra tett hatását, vonzásának elementáris erejét, ám az élete úgy alakult, hogy később másfelé indult, más formákkal kísérletezett. A konstruktivista létélmény, amely az érzenen túl a Duna-parti városka szinte minden szögletében (házaiban, homlokzataiban, tűzfalaiban, tereiben, az utcák találkozási pontjában stb.) képződött, akkor csaknem hidegen hagyta – pedig a főiskolán Kmetty, Berény és Szőnyi mellett Barcsay is mestere volt –, s a koloritra esküdése révén (leszámítva rövid, azt is virgoncan viselő „szocialista realista” korszakát) inkább a színdús elevenség s az általa teremtett Élet mint tobzódó harmónia igazta.

A posztimpreszionista ábrázoló hevületből számára egyszer csak Picasso kubista alakjai felé nyílt – kísérletezésre fölöttébb alkalmas – *aktív tér*; a testidomokat energiával töltő helyzet (franciás leleménnyel és „konstruktív” következetességgel) minden esetben úgy alakult, hogy az egyszerre realista és látomásos figura magán hordta a festőiség (gyakran a mediterrán élményből táplálkozó faktúra, a lekerekített szintömbök általi *izzás*) összes jegyét. A későbbi lírai absztrakt látszólag rendezetlen – valójában elsöprő erejű káoszában is rendre utaló – ösztönvilága alighanem ugyancsak ide utal vissza: az aktív térre. Bár furcsán hangozhatik, eme – a formát és figurát színpázmákká, érzelmi futamokká „redukáló” – elevenség nem a *kevesebb* és *több* aránya szerint működik, hanem aszerint, hogy a képtérben mily erővel – a pszichológiai érzéshullámok vetületének mily intenzitásával – jönnek létre azok az ösztönszerűségükben is *erős* pontok, amelyek akarva-akaratlan úgy hordoznak gondolati elemeket, hogy egyben a nonfiguratív áradás szabadságfaktorai is.

Itt nem térhetünk ki a kollázstechnikával készített művekre és annak magyarázatára sem, hogy a „festményeken” motívumként, képelemként az anyag (elsősorban a papír, majd a textil!) plasztikája miképp dominál. Szintén csak utalásszerűen említhető – pedig a mostani tárlattal (főképp az érzelmi-hangulati elemek révén) rokon vonásokat mutat – a művész tájképkollekciója. A lépcsős szerkezetű attraktív látványvilág a szintömbök s fénypázmák (Hold, Nap, Tenger) *égető harmóniájában* az, ami: világoló egzotikum. Éppen a látvány mögötti vagy épenséggel a motívumok átszellemítése során beléje égetett *sejtelem* révén nő meg hatékonysága. Az olasz (önálló kiállítás: „Az én Itáliám”), a görög, a francia, a

spanyol stb. utazásélmény, nem kevés művelődéstörténeti háttérrel s a tájban és történelmében leledző mítosz megpendítésével (*Yfvára a marseille-i öbölben; Kiderül – Mykonosz stb.*) sajtósági értelmezési tartományt von maga után, ám ennél sokkal érdekesebb a *festőileg* megfogott tájnak a kubista tömbélményt – Nagybánya közbeiktatásával – valaminő konstruktív érzelmességé avató, színekben bővelkedő *diadémja*.

Az itt szereplő húsz festmény – Károlyi Ernő Szentendrje – tehát sokkal jobban köthető a már említett vonulathoz (még ha a medrébe szorított Dunát nem övezik is olyan irdatlan parti sziklák, mint a tenger zúgását közelről halló spanyolországi Calellát), mint a várost és különleges motívumvilágát konstruktív létélményként rögzítő megannyi művész (Deim, Balogh, Aknay) műveihez. Károlyi aránylag rövid idő alatt készült, 2007-es „képeskönyvében” jól ismert városrészletek (Rab Ráby Háza, Bárczy Fogadó, Szerb templom, Bükköspart stb.) sorakoznak, és némelykor összevont (mert a komponálás úgy kívánta) helyszínek. Az aránylag kisméretű farostolajképek tehát visszhangozzák Szentendre, a nap koronáját egyként maga fölé emelő szerb (dalmát) és magyar közösség életterét, kultikus környezetét s a százados falakban rögzült s máig eleven gondolatvilágát. (Akár egyetlen, festői transzformálással kiemelt építészeti motívum is képes visszaadni azt a hangulati varázst, amely az idegen látogatót éppúgy magával ragadja, mint az ezerszer látottban is újdonságot leelő tősgyökeres polgárt – *Kapuk, falak*). Visszhangozzák, de nem másolják. Nem bedekker jellegükkel akarnak hatni, hanem a fényképeken ugyancsak százszor rögzített házak, utcák, terek *festői módon* való (szerkezet, faktúra) átszellemítésével.

A kompozíciós készség, leginkább az emlékdarabok artistikus egymás mellé való sorolásával, azokon a műveken fedezhető fel – ilyen például a motívumaiban meglelt s élővé tett *időt* (az időt mint sorsot, mint jelképekben megnyilvánuló díszítőelemet) – hordozó *Restaurált falfestés* –, amelyek más-más helyszínt vonnak össze. De ez nem jelenti azt, hogy az ettől elütő esetekben – ez adja a többséget – ne volna szükség a valóságot, a láthatót akár egyetlen hangsúlyos motívummal megemelő „kiegészítésre”. Károlyi teremtő szelleme itt nyilvánul meg legészrevehetőbben. Aki leleményes, számtalan variációt mutató nonfiguratív, a *sosemvoltat* organikus színekertté avató festményein a szabad asszociációs mezők minél nagyobb kitágításával valaminő belső élményt közvetít hatásosan, hogyne tudná saját dinamikus énjét, lírai hajlama (*Fűzfák*) melletti konstruktivitását belevinni a képmezőbe.

Nem az utcaképből megjelenő figurákra (emberalakokra) gondolok – szinte mind-egyikük csak járulékos elem (*Nyomós kút; Kék-sárga; Piros tűzfal*) –, hanem azokra a szerkezetre is kiható fogásokra, amelyekben ott a mester invenciója. A *Duna-kanyart* és *A Duna Szentendrénél* című táblát határozottan a nézőpont megválasztása teszi különlegessé, hiszen a tengerszemnek (tónak), illetve zöld szalagnak ábrázolt folyó – nem kevésbé a Szamár-hegyről ilyennek látott színes koporsó-háztetők kontrasztjával – bizo-

nyos szakrális tartalmat is hordozván akarva-akaratlan az *élet vize* lesz. A koloritéhetség, épp a találékony szintorzitás révén, valósággal átrajzolja a tárgyakat, s ez az elementáris erő érződik a szerkezeten is. A fa kubisztikus orgiája, melyet csak kiemel a valószínűtlen törzsek által közrefogott út ultramarin köveze (Templomkert), ennek az átrajzolásnak tipikus szimbóluma. (Az itt szereplőhöz hasonló kékséggel lep meg a szín- és térosztás szerinti harmóniát a nyugalom völgyének láttató, megannyi szépségfaktorból álló *Lejtős utca* is.)

Szó se róla, Károlyi Ernő színburjánzó merészségében is megtalálja azt a pontot – tudatosságát dicsérendő, kilátónak is nevezhetnénk –, ahonnan az egymást kiegészítő és egymást némelykori taszításuk ellenére is vonzó koloritok (a violát foltként megbolygató vörös, a téglapiros s a zöld megannyi válfaja) valaminő érzelemdús higgadtság képi kivetítőjévé válnak (*Vörös házak*). Máskor meg – lásd a *Templomkapu* című festményt – az isten háza előtti fa ágainak leheletfinom árnyéka teszi érdekessé, rajzossá a falat, mintha valaminő freskóképződmény előhívója-kiteljesítője volna. Egyébként a fa mint organikus elem, mint az összes növény közül a legegységesebb szimbólum fontos – mondottuk már, a szerkezetre is kiható – motívum a festményeken. Hogy előtér-rendezőként szinte önálló életre is kelhet, és hogy sugallata – az öregedéssel az életfából lassan *halálfa* lesz – a konstruktív rendezettségű ház-fal-kapu-ablak együttest megbolygatva ellenpontként szolgálhat, arra a *Rab Ráby háza* a példa.

Megcsodálván a villogó fehéreket (*Fehér ház Szentendrén; Fehér házak*), arra a négyzetet közrefogó, téglalappal kiegészített háromszögekből álló alakzatra hívom föl a figyelmet – az éleket és sarkokat korábban lekerekítő vérbő kolorista nem áttallott itt a látványvalóság mértani rendjét ismételni –, amely nélkül a *Fehér házak*, a *Lejtős utca*, a *Vörös házak*, a *Kapuk, falak* mellett a *Templomtorony* című festmény nem volna a tárlat egyik legszebb képe. Ezen az akarva-akaratlan fókusszá előlépő kis helyen Károlyi Ernő nem a színekkel és koloritforróságokkal jelzett mediterrán jelleget hangsúlyozta – különben Szentendre-festményei ettől a látásmódtól unikumok –, hanem a konstruktív létélményt nagyon is jellemző formai és gondolati tisztaságot.

Gittai István

Szertelen Napló 1.

Gyógyfürdő

Harmadszori sóhajtásomra
a megbabonázó cigánylány
szemem közé vágja a kérdést:

- Valami baj van, uram?
- Semmi baj – hebegem-habogom,
s visszazökkenek a földre.

Nem könnyű a dolgom, de nem ám,
hiszen aurája egyszerre
lebegtet is, fojtogat is.

Ha jól belegondolok mégis:
engem illetően, bizony,
elégé nagy a baj, ugyanis
legénycsillagom leáldozóban.

Hát ezért is tör fel újra, meg újra
belőlem a sanyarú sóhaj,
amiközben szeme héve
gyógyító delejébe
mártózik a bőröm, a vérem,
s minden megkopott ízületem.

Szertelen Napló 2.

Holdutánszó

Ahogy nő a Hold,
és ahogy elfogy,
úgy vágyódásom is
felduzzad, elapad,
felduzzad, elapad
irántad, s nem tudom,
hogymi okból van így.
Bizony eme hőzd meg,
ereszd meg nem játék,
s nem is meghódító
csatározás. Ami
közöttünk peng, rezeg,
talán a túlélés
alfája s ómegája.
Netán a hitegető
remény időnyerése?

Ahogy nő a hold,
és ahogy elfogy,
oly hévvel s lankadón
kajtatom titkaid
földön, égen, tovább,
mint haszontalan
és zöldfülű kamasz,
s a gyagyás Donkihót.

Pataki István

Husselinen*

(rajtrilla)

rénbóren pörén
ugorja ugorjaat
terítve nemezt
tiporja alája
a jurtanemest

kajla hímen
mámort mímel
rajta lökken
halk jajokkal

mint kan horkan
hő madiarja
marja marja
kaapa alatt
puhul huusa

mint turul villan
ölén elillan
alant

Husselinen

(ejnebejnem)

könjen megunja
szőrén megülve
hunja a vágtát

nem iljen ládjék
miljenre vágyék
szóla a hun
és cseremisszén
visszavogul

pucul hunculján
a jó mén
altájra üget
nyársalni vesszején
rengeteget
némberek laaba
eget renget

veszejtve fejét
űzve üget
nem nemez nemezén
jurtanemes

nemzete
így tüne el
róvá prófétánk
jajvesszékiel

* Körül-belül Kr. e. háromezer évvel élt finn költő. Korát megelőzve a csodaszarvas előtt nyargalt észak felé. Állítólag halszaga miatt üldözte a meotiszi mocsarokból. A fenti szövegrészlet egyetlen finnmaradt művéből, az Ejnembejnem Rajtrillából (a magyarok feddése és dicsérete) való. A vers keletkezésekor a két nép még jóban-rosszban együtt volt: közös nyelvet, közös asszunynépet használtak szertartásokkor. A verset magyarította Pataki István.

Doefcoedemus*

Sextertius

Maximus első

székelyföldi

útja

csíkszeredában
csíkszeredába
dőle lándzsámba
serényen
s háromszor léssen
erényem e lényem
jó nyársalását
nemzete érdeke kérte
állda halotti
porában is érte

forrón ölelvén
e lenge Enéht
megdicsőüle
ígyen e nép

* Ejtsd: döffködémusz. A hunokkal rokon kuyon törzs utolsó sarja. Egy ideig Csaba királyfi udvari öltője, a megrovásos írás megteremtője. A Hosszúszőrök Éjszakáján pusztul el. Töredékes kéziratot megtalálta, kiegészítette, fordította: Pataki István.

Doefcoedemus

Sámán koromban

és eljövének a vének
árnyakból font sövények
elővezeték a lyánt
meddő szivárványt

nem lőn magzatja
sátán bagzatja e némbert
átoknak fája
tűzhalál rája vagy gémbert

nyíló virágnak hajnali kelyhe
harmatos hangját így permetezte

jó sámán
há' má' te szállj meg a gonosz helyett
jaj űzd ki
óh űzd ki
ah űzd ki belőlem
borzon remegve rebegte
e tűzcsemege
nem lészek ördögi préda
sátáni lotty e' meg e'

varangyok nászán
bagolyhuhogáskor
tekeredj kígyó
fedj be hajsátor

és perzselém tsókkal a meddő ugart
jó magnak ágyását
mélyen felszántám
s virult gypűnek minden virágja
madárdal űzé a jajt
hallani vélék a vének előre
halli vélék a gyermekkacajt

ditső e sámán
ki nemzetnek új reményt hoz

így meneküle meg a leányzó
így futamoda el a gonosz

Barabás Zoltán

Az V. Partiumi Írótábor megnyitója

Hölgyeim és Uraim!

Tisztelt Íróársak!

Kedves Vendégeink!

A Partiumi Írótábor immár ötödik alkalommal tárja szélesre kapuját az egyetemes magyar irodalom jelesei előtt. Megkülönböztetett szeretettel és tisztelettel köszöntjük ebben az esztendőben is az anyaországi, a felvidéki, az erdélyi és a partiumi írókat, költőket, műkritikusokat és az irodalmi lapok szerkesztőit, továbbá művész vendégeinket, illetve a műértő publikumot, amely ezúttal is kitüntet bennünket figyelmével.

Hagyományörző, értékteremtő és -közvetítő mivoltában írótáborunk igyekezett időszerű, friss és fiatalos maradni. A kezdet kezdetén az irodalmi élménytér (Város az irodalomban), később pedig a Kárpát-medencei magyar kulturális régiók múltját és jelenkori kérdéseit próbáltuk fellajstromozni és az együttgondolkodás mértéke alatt végigbeszélni. Két esztendővel ezelőtt az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc irodalmi vonatkozásai kerültek terítékre, míg tavaly az Ady-évforduló szolgáltatott kellő keretet az elhangzott színvonalas előadásokhoz és a betervezett művészi produkciókhoz.

Idei írótábori együttlétünk témaválasztását *A Holnap* centenáriuma tette egyértelművé, egyúttal megkerülhetetlenné is. Száz esztendővel ezelőtt tulajdonképpen „a magyar lelkek forradalma” (Ady) zajlott a Pece-parti Párizsban. Nagyvárad – „a vér városa” – egyszeriből az új, korszerű versbeszéd szülőhelye lett. Ők, heten – Ady Endre, Babits Mihály, Balázs Béla, Dutka Ákos, Emőd Tamás, Juhász Gyula, Miklós Jutka – igazából kútfői és egyben kovászai annak a verskultúrának, amely magyarként vált példaadóan európaivá.

Az önmagán messze túlmutató irodalmi eseményről, amely nemcsak az addig álmos és avítnak tudott magyar költészet langy vizeit, hanem helyel-közzel a társadalmi kedélyeket is felkorbácsolta, a korszak hiteles krónikása, Dutka Ákos ekképpen vall *A Holnap városa* című könyvében:

„Szeptember 27-re tüzték ki a matinét. A városháza nagytermébe. És csakugyan megindult a város, mindenki látni akarta Lédát és a hét híressé, sőt hírhedtté vált váradi költőt. Ott szorongott, izgult, lelkesedett vagy felháborodottan morgott mindenki, aki számított valamit a városban, főispántól és polgármestertől kezdve a diákságig.

Ott ültünk mind az új városháza termének parlamentszerű emelvényén Bihari

Sándor nagy történelmi képe előtt. Zsigmond és Ulászló találkozásának fejedelmi színpompája volt a háttér és díszlet a zsúfolt teremben. Csak Babits Mihály hiányzott. Ady zsakettben, piros szegfűvel a gomblyukában. Az első sorokban a város kiöltözött szépasszonyai, s közülük is kiválik párizsi színeivel Brüll Adél.

Vajda János emlékezetét idézve és méltatva nyitotta meg a matinét dr. Nagy Mihály, majd Ady mondta el Vajda János emlékének szentelt hatalmas versét.

*Hahó, száll Léda, Gina fut
S a fák közt az örök egyedülség
Bús magyar titka zúg...*

Egy pillanatra néma csend támadt, majd mintegy varázsütésre, felállott az egész terem, s tombolva, percekig tapsolták Adyt és Lédát, akik kigyúltan, mámorba szédülve ott álltak egymással szemben, nyilvánosan a város előtt, amely összesodorta sorsukat. Ott álltak, és boldogan hagyták, hogy szeressék és ünnepeljék őket.

Juhász Gyula ott fenn az emelvényen kis gyűrött irkadarabot szedett ki a zsebéből, és írni kezdte:

*Ez volt hegye az elragadtatásnak
Nagy, napsütéses, tömjénes vasárnap.
Ünnepe az életnek s csodának.
Mondom én: mily szép, mily szép az élet,
Mily mély, mily nagy, mily gyönyörű ma véled
Építsünk hármás hajlékot ma néked.
Erre a napra emlékezve írta Juhász szakolcai remeteségéből is:
Várad: A kicsi magyar élet
Nagy és kis küzdőit Te adtad
Költők és más ifjú merészek
Benned ébredtek és akartak.
Áldott a te száz esti fényed
És áldott nyugtalan bizalmaid;
Pogány örömökre emlékezvén,
Megáldalak én bús keresztény.*

* * *

*Fogadd e dalt mint vallomását
Magányos messzi szeretődnek
Város, kinek nem látni mását:
Ily újat, vígat és erőset.
S bár poromat hisz vissza várják
Adom szent szülötte földnek,
Borús vágyam derűs magasban
Várad felé száll nyughatatlan.*

A parádés nagyváradi ünnep után kimentünk a Püspök-fürdőbe, régi váradi rend szerint. Kimentünk a lótuszvirágok szigetére, a gyógyító meleg víz mámort csitító gőzébe. Ady és Léda is kijött velünk. Valami nagy, békés harmónia ült a váradi Parnasszus felett.”

Tisztelt Pályatársak!

Kedves Barátaim!

Száz esztendő múltán ismét alkalmunk adódik arra, hogy szakavatott tudós- és művészek segítségével végiggondolhassuk a *Holnap*-osok irodalmi tettét, az általuk létrehozott lírai értékszféra mának is szóló üzenetét.

Kérem Önöket, legyünk hívek gyökereinkhez, élő és ápolt értéktudattal fogadjuk be ismét őket, akik „heten voltak”. És „elevenek”...

*Barabás Zoltán,
a Partiumi Írótábor Egyesület elnöke*

*Elhangzott 2008. július 3-án Nagyváradon, az V. Partiumi Írótábor megnyitó-
ünnepségén.*

Székelyhidi Ágoston

Magyar művésztelepek a Kárpát-medencében

*Megnyitó a Hajdúsági Nemzetközi Művésztelep kiállításán
Nagyváradon 2008. szeptember 2-án*

Negyvenötödik évéhez érkezett ezen a nyáron a Hajdúböszörményben tevékenykedő Hajdúsági Nemzetközi Művésztelep. Ebből az alkalomból érdemes áttekinteni a keretet: a magyar művésztelepek történetét a Kárpát-medencében.

De az előzményekről is szólnunk kell.

A művészeti ágak közül a képzőművészetet két sajátosság jelmezi. Először: látható megjelenése nem köti nyelvhez, tehát általános érvényű. Másodsor: szellemi és mesterségbeli oldala szorosan összetartozik – a festészetben, a grafikában, a szobrászatban, az iparművészetben, a fotóművészetben meghatározó szerepet tölt be az anyaghasználat és az eszközkezelés. Ezek alapján a képzőművészet természetesen kötődik a tapasztalatok hagyományozásához, a műhelyszerű munkához és a támogatáshoz-megrendeléshez. Így alakultak ki a helyi központok, társulások, intézmények – kezdetben uralkodói, egyházi, városi állami háttérrel.

A polgári Európában kibontakozott az alkotói önállóság és a támogatás-megrendelés-befogadás önállósága: ezzel a szemlélet, az ízlés, a stílus, a módszer és a személyes kapcsolatok sokfélesége.

Az alkotói önállóság szakít a külső szabályokkal: ehhez keres feltételeket. Egymáshoz közeli igényű alkotói személyiségek hozták létre az egyik első európai művészcsoporthoz, 1830 tájt a barbizoni festők csoportját – a természeti környezet élményszerű, közvetlen ábrázolására törekedtek, hangulati, érzelmi síkon. Műveiket is csoportosan mutatták be Párizsban.

Nyilván ennek hatására osztrák és német festők egy csoportja is szakított a megszokott szabályokkal: 1851-től rendszeresen látogatták a magyar alföldi tájat, elsősorban Szolnok környékét. Élményszerű, közvetlen festészetre törekedtek ők is. Ebből az alkalmi táborozásból fejlődött ki 1881 után az a csoport, amely 1899-ben a szolnoki művésztelepet kezdeményezte. Szolnokon 1902-től felépült a Kárpát-medence első állandó művésztelepe, 12 műtermes lakással.

De az első időszaki művésztelepet Nagybányán alapították 1896-ban. Ide a müncheni képzőművészeti akadémia művésztanárai jöttek el. Ez a művészcsoporthoz 29 magyar, 6 német, 2 angol, 1-1 svájci, orosz és indiai mesterből állt. Később fiatal tanítványokat is fogadtak. Ez az időszaki művésztelep évente májustól augusztus végéig tartott nyitva. A két első magyar művésztelep tehát két típust is teremtett: az állandó és az időszakos művésztelep típusát.

Nagybányán és Szolnokon a városi támogatást azzal indokolták, hogy a művésztelep gazdagítja a helyi kulturális önállóságot, és a helyi önállóság arculatát kifejezi, ismertté teszi. Vagyis ezekben az intézményekben találkozott az alkotói és a helyi önállóság akaratára. Ez a minta érvényesült később a többi magyar művésztelep esetében is: így Gödöllőn 1908-ban és Kecskeméten 1912-ben.

Történelmileg azonban meg kell különböztetnünk az 1920, illetve az 1945 után alapított magyar művésztelepeket. Az 1920 utáni, a Trianon utáni magyar művésztelepek tudatosan törekedtek a nemzeti jegyek kiemelésére – ugyanakkor az európai szintű fogalmazásra. Miskolcon 1920-ban, Szentendrén 1928-ban állandó művésztelep, a Hortobágyon, Hódmezővásárhelyen, Nagymaroson 1928–30 között időszakos művésztelep létesült. Nem intézményesen, hanem alkalmi táborozás formájában másutt is dolgoztak művészcsoportok.

Ez a folyamat 1945 után részint átalakult, részint bővült. Magyarországon 1948-tól csak pártállami felügyelettel létesülhettek kulturális intézmények, a Kárpát-medence kisebbségi magyar közösségeinek kulturális életét pedig a többségi pártállamok korlátozták. A hazai közművelődésben megjelentek az államilag támogatott amatőr csoportok, ebben a keretben a művésztelepek is bővültek. Pártállami felügyelettel folytatták a régebbi helyi művésztelepeket is: éppen a felügyelet kiterjesztése érdekében a különböző művésztelepeket intézményi hálózatba szervezték. Így 1948 és 1955 között 9 hivatásos és 14 amatőr művésztelepet tartottak nyilván – festők, grafikusok, szobrászok, keramikusok, üvegművesek, zománcművesek, fémművesek, faművesek részvételével. Határon túli magyar művésztelepről akkoriban nem tudunk.

Ebben a korszakban a művésztelepek engedtek valamennyi esélyt a szemléleti, ízlésbeli, stílusbeli, módszerbeli önállóságnak – a hivatalos művelődéspolitikai ellenében. Majd 1956 után a helyi önállóság szélesedhetett. Az országos, a helyi, a szakszervezeti, az üzemi közművelődés együtt támogatta a művésztelepeket – a korábbi hagyományok az 1970-es évekre kibővültek, és megújultak, már alternatív csoportokkal is.

Új kisugárzó központok is létesültek. Hajdúböszörményben 1963-ban alapítottak regionális művésztelepet, amely 1968-tól nemzetközi összetételűvé vált. Kárpát-medencei magyar alkotókat is fogadott, ezzel megteremtette a Kárpát-medencei magyar képzőművészek, magyar értelmiségiek találkozójának mintáját. Az alföldi térségben ez a minta felélesztette a Hortobágyi Művésztelepet, és új művésztelepek kezdeményezését segítette Nyíregyházán, Gyulán, Debrecenben, Szarvason, Szegeden, Hajdúszoboszlón. Az egyesített hortobágyi és hajdúszoboszlói intézmény Cívis Nemzetközi Művésztelep néven napjainkban igen sokoldalú tevékenységet fejt ki.

Mivel a Hajdúsági Nemzetközi Művésztelepre 1968-tól az akkori szocialista országokból is érkeztek résztvevők, ez lehetővé tette a kölcsönösséget – az új kapcsolatok keretében művésztelepet kezdeményeztek Gyergyószárhegyen, Munkácson, Bácsstopolyán is. A Kárpát-medencei magyar képzőművészek és értelmiségiek találkozóit az 1980-as

években már ebben a széles körben jelentkeztek, de ezek a találkozók a nemzeti kultúrák, a hagyományos és új szemléletek, ízlések, stílusok, módszerek együttélését is jelentették. Ebben a korszakban a meghívások, a kiállítások, a művészeti-szakmai konferenciák cseréje és szervezése a keleti–nyugati kapcsolatokat is tágította.

Trianon és a második világháború után a magyar szellemi élet is darabokra szakadt. De különösen az irodalom és a művészet csak az egyetemes nemzeti kultúrában találhatta meg létfeltételeit. Ezért vált fontossá az egyetemes magyar kultúra és a kulturális nemzet helyreállítása. A magyar művésztelepek a Kárpát-medencében ezt a törekvést is eredményesen szolgálták és szolgálják.

Bizonyos, hogy az 1982–92 között a kelet-európai rendszerváltozások folyamatában a szellemi rendszerváltozáshoz hozzájárultak a Kárpát-medencei magyar művésztelepek is. Az európai uniós kapcsolatrendszer kiépítésében pedig az előkészítéshez járultak hozzá – a személyes, az intézményes, a diplomáciai együttműködés szintjén.

Például a Hajdúsági Nemzetközi Művésztelep 1968-tól épp azért tudta a kapcsolatait szélesíteni, a különböző értékrendek együttélését segíteni, mert szert tett az UNESCO védnökségére. Ez az intézmény 1990-től elsősorban önkormányzati támogatással, alapítványi keretben tevékenykedik – ilyenként jelenleg a leghosszabb ideje működő magyar művésztelep a Kárpát-medencében. Személyi összetételét tekintve kapcsolatait a kezdeti regionális meghívások után 1968-tól folyamatosan bővíti.

Céljának megfelelően 1968-tól eddig – kerekítve – 550 képzőművészt és 50 művészettörténészt, író, újságíró, filmrendezőt fogadott a világ 22 országából. Legtöbb alkotó személyiséget a Kárpát-medence magyar nemzeti közösségeiből hívott és fogadott. Erdélyből 62, Felvidékről 20, Délvidékről 11, a Kárpátaljáról 9 fő járt itt. A kulturális együttélés jegyében ugyanakkor 44 román, szlovák, cseh, horvát, szerb, szlovén, ukrán és orosz képzőművészt is vendégül látott a város.

Jelenleg 53 képzőművészt tartanak nyilván, akik eddig nyugati országokból érkeztek, Amerikától Japánig, Finnországtól Izraelig, Angliáig, Franciaországig, Olaszországig. Ebben a széles körben 900 képzőművész alkotásai 430 kölcsönösen szervezett kiállításokon szerepeltek.

Most a nagyváradi kiállítással a Hajdúsági Nemzetközi Művésztelep már a negyvenhatodik évét kezdi el.

Antal Attila

Múzeumi találkozás egy asszony-idollal

Szepessy Bélának

Mire jó készülő művekről társalogni
a csillag-pattanásos éjszakákkal,
mire az álmatlan álmodozás,
dünnyögöm vitrine üvegéhez nyomva
homlokom, eső-beverte, egyedüli látogató,
s a gyulladt szemű hajnalokkal
megosztott órák mire valók,
és minek a kőre, vászonra, papírra
görnyedő szorgalom,
sziszegem kalitkája résén át fülébe,
ha a lélek tartalékait ledarálják az évek,
s addig is vállrándítás vagy elnéző mosoly
e gyanús ügybuzgalom hozadéka,
s persze, nincs válasz,
csak nézzük egymást a szobor meg én,
és ekkor, kristályszilánkok,
felizzanak az esőcseppek a múzeum ablakain,
s a ritka pillanat fénytörésében látom ám,
hogy hiszen töredékesen is formás,
nőiségének felnagyított jegyeivel együtt is
szép ez az én kőasszonyom,
és válasz ez is, ha nem épp ez a válasz.

Őszutói nap

Hagyd most a tévé ál- és álmvilágait
s Izolda meg Trisztán is hadd pihenjen
csöndjében a becsukott könyvnek –
tapintásodra vágynak a tóparti fák
a sárgult-öreg nádas valami
fontosat akar mondani neked
a víz dideregve várja hogy
átrfják lépteid az avar jóslatát
s én is szeretném látni már
a mulandóság szelét megtörni mosolyodon

Hanti Krisztina

Halálos Szeretet

Az „anyai” jelenléte Takács Zsuzsa lírájában

Takács Zsuzsa annak a nemzedéknek a tagja, amelyik az Újhold hatását felhasználva kezdett verselni, s főként a városi életformához kötődő polgári értékeket előtérbe helyező, tárgyias költészetet művelni. Az Újholdon belül inkább Pilinszky János versvilága az, amelyik nyomatékosan meghatározta, hogy merre és milyen mértékben billentek saját művészetének erővonalai. „Takács lírája szinte minden poétikailag lényeges pillanatban újraértelmezte Pilinszky költészetéhez fűződő viszonyát”.¹

Interjúiban² önmaga úgy vall, hogy Pilinszky 1958-ban megjelenő *Harmadnapon* című kötete adta meg számára azt a mind szakmai, mind mondhatni szellemi töltetet, ami rávezette a „világos látásra”.

Ezután még hosszas várakozás, majdnem egy évtized előzte meg a „türt kategóriába tartozó” szerzők, köztük Takács Zsuzsa versanyagából készült antológia megjelenését. Maga Pilinszky írt ajánló szavakat „tanítványáról”, s valóban új hullámról, generációváltás tényéről beszélt.³

A valódi indulás egy másik antológiában való szereplés után a *Némajáték* című kötettel következett be, magába foglalva az 1965–69-ig tartó korszak verstermését. A kötet recepciója vegyes. Akik kifogásoltak valamit, azok többnyire egységesen azt rótták föl neki, amit Pilinszky erénynek fordított át: a „tétovaság”-ot. A mester szerint azonban Takács erénye, hogy ebbe nem ragad bele, hanem mindig sikerül költőileg célba találnia. (Önmaga azt vallja, hogy kiforrott lírájában sem sikerül felszámolnia ezeket a kezdeti bizonytalanságait. Utólag⁴ elismeri, hogy verseiből „hiányzik a magabiztos válaszadás, és még mindig kételyeket megfogalmazó költészetet művel”.)

Már a korai Takács-lírában jól körvonalazódik a dichotomikus, mi több a dialektikus verselésre való hajlam. A világ változását az önmagából és önmaga ellentétéből fölépülő rendszer teremti meg ebben a lírában. Idő-időtlenység, állandóság-elmúlás, boldogság-boldogtalanság és még sok más fogalom pár kettőssége lüktet a versekben.

A másik nagy erénye az lehet az első kötetnek, hogy már ebben megjelenik, a metafizikailag jelen lévő idő, mely magába olvasztja az „induló” időt és a mulandóság tudatát

¹ SCHEIN GÁBOR: *Asztalbontás*. In: *Holmi*, 2001. 12., p. 1690.

² Ménesi Gábor interjúja. In: *Jelenkor*, 2004. 1.

³ DOMOKOS MÁTYÁS (szerk.): *Költők egymás közt* (antológia). Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1969.

⁴ Vö. interjú a '90-es évek végéről.

is. Az időhöz mindig az emlékezés társul, csak így ragadható meg. És mivel az emlékek az időben olvadnak föl, a jelennel szemben sokkal fontosabbá válik a múlt.

A kötetzáró vers tematikailag (szülés, születés, anyaság) átvezet a kidolgozottabbnak tetsző második kötetbe, *A búcsúzás részleteibe*. Hangulatilag még ebben is az első kötetben megkezdett elégikus, melankolikus megszólaltság dominál, viszont Takács érezhetően rátalál már a saját témáira, melyekben ezentúl folyamatosan jelen lesznek az egész későbbi költői pályáján átívelő motívumok. Itt kerül elsőként az embert élethosszig elkísérő mitikus ősfájdalom a versek gyújtópontjába.

A Takács-lírárt egységében szemlélve az is elmondható, hogy a versek háttérében igen sokszor egy mitikus világgép húzódik meg. Ez jellemző a legtöbb motívum megrajzolásakor. A mitikusság körüljárja a születéstől a halálig terjedő tartományt, benne van a fájdalomban, a szenvedésfölvállalásban, az anyaképben.

A női író (pontosabban, a versekben megszólaló én nőiségét hangsúlyozó szerző!) szubjektuma ez utóbbi témában mutatkozik meg leginkább (persze a férfi-női viszonyrendszert feltérképező versek során túl), s tudvalévő, hogy Takács Zsuzsa számos kanonizált anyavers szerzője.

Ha a Nő fogalmát nem is lehet egyértelműen meghatározni, mindenképpen többet tudhatunk meg róla, ha az Anyaság fogalma felől közelítünk. Vagyis, a Nőiség az Anyai „funkción” keresztül ragadható meg, írja tanulmánya elején Julia Kristeva is,⁵ majd részben rögtön ellent is mond önmaga kijelentésének: „*olyan civilizációban élünk, amelyben a nőiség szentesített ábrázolását az anyaság magába szívja*”⁶, ám közelebről az anyaság egy olyan „fantáziakép”, melyet a felnőtt (legyen akár nő, akár férfi!) táplál önmagában, mint arról, amit már elvesztett. Ezt hívja ő az „elsődleges nárcizmus” idealizálásnak. Az én olvasatomban ez azt jelenti, hogy mindannyiunk fejében él egy kép arról a bizonyos ideális kapcsolatról, a csecsemő és az anya közöttiről, amely természetesen semmi máshoz nem hasonlítható, valaha megvolt, mára elvesztett. Attól nárcisztikus, mert az anyával kialakult hierarchikus rendben, a csecsemőé a fölérendelt szerep, az önmaga szeretete, a szükségleteinek minden körülmények közötti kiszolgálása adja a viszony lényegét. Ha elfogadom azt, hogy ez a nexus egyszer felbomlik (ahogy azt Kristeva állítja), arra kell gondolnom, pszichológiai szakszóval élve, hogy csak „patológiás” esetek léteznek ezután. Az irodalomban megjelenő különféle Anya-képekben bizonyosan.

Úgy tűnik, Takács Zsuzsa költészete sem mentes az ilyesfajta „eltorzult” viszonyrendszerek feltárásától. Többféle szempontból ábrázolja a témát: a gyerek szemszögéből szá-

⁵ Ha jobban belegondolunk, a kereszténység sem gondolkodik ebben a kérdésben másként: a Bibliában a nőiség úgy jelenik meg, hogy az anyában olvad fel. (A biblikus példának Kristeva tanulmányának későbbi részében lesz szerepük.)

⁶ JULIA KRISTEVA: *A szeretet eretnetikája* (Hérétique de l'amour. = *Tel Quel* 1977. 74., 30–49.) In: *Helikon*, 1994. 4., p. 491–509. (fordította: Gyimesi Tímea).

mol be a világrajvetelről, aztán anyaként írja le szenvedéseit a születés pillanatáról. A költői én hol az egyik, hol a másik szereplő nézőpontjába helyezkedik bele. De találhatunk az életműben anya haláláról, gyermek meg nem születéséről szóló alkotást, a korai anya-gyerek kapcsolat kitolódását leíró verset, s ami talán a legérdekesebb, a viszony átalakulásának példázatoként a Kristeva-féle elsődleges nárcizmus kifordulását: amikor is megöregedvén az anya kerül kiszolgáltatott helyzetbe, de talán nem túlzok, ha azt állítom, ez a viszony már egyik fél számára sem tekinthető „idealizálnak”.

Takács Zsuzsa mítoszvilága a létezés misztériumát örökíti meg. Egy néhány szereplős magánszínház ez, a főszerep az ösanyáé, aki föl vállalja az utána következő nemzedékek anyaszerepét, legfőbb feladata a szenvedés és a fájdalom beépítése személyiségébe. Ehhez kapcsolódik majd később a másik szerep, a krisztusi magatartásforma elfogadása. Már az első kötetekben a világrajvetel folyamányaként magára hagyatják a csecsemő, maga a szülés kiteljesedés, a gyermek szemszögéből nézve az egzisztencialista világba vetettségtől eltérő állapot, a világ megismerésére való törekvés. De ez az állapot tekinthető az anya részéről megsemmisülésnek, mivel egyértelműen elveszti korábbi szerepét és gyermeke alárendeltjévé lesz, kimerítve a kristevai elsődleges nárcizmus fogalmát. Olyan sorok példázzák mindezt, mint „...*magadhoz vonsz és fejemet öledbe... simogatod, karolod, simogatom, karolom*” (Emlékezz), „*ölembé veszlek és dédelgetlek, ameddig engeded*” (Üzenet), „*A gyerekek fölfalják anyjukat valóban*” (Varázslat); de ide tartoznak az elsődleges szükségletek kielégítésére, főként a táplálásra vonatkozó sorok, „*s kicsorduló tejed számról letörlöm*” (Melleid között).

Kiemelkedő verse a témának az *Előszó* című költemény. Drámai mítosz hangulatát idézi a vers, amikor a születés pillanata által a versbeszélő a létben való magára maradását éli át. „*A végtelen magából kivetett... egymagam vagyok / a tengerből kitepve, megjelölve, / és visszajethetsz az örök időbe*”.

Takács Zsuzsa kétféle hagyományból építkezik: a spanyol irodalmi hagyományokból és a keresztény világkép motívumrendszeréből. Az utóbbiban lényeges hasonlóságok figyelhetők meg Pilinszky bizonyos alkotástechnikáival.

Amikor a létezés misztikus megfogalmazásáról van szó, erős auditivitás jelentkezik a versekben.⁷ Hasonlóan Pilinszkyknél, pl.: „*Ellátogatsz a legbelső szobába, / hallgatsz és hallgatod / a sziürke falak lobogását, / mintás csöndjét, susogását, parancsát.*” (Pilinszky János: *Felelet*), Takács Zsuzsánál is fontos szerep jut a hallásnak: „*A kiáltás az ajtón túl megtörik. / A jajgatás a mélyből kiszakad / ... hallom az izmokat, / szakadnak, áznak, / jajonganak. / És ennyi vér.*” (Július, halálom, születésed), s mellette szinte mindig valamelyik másik érzékszervi terület is jelen van, pl.: „*mint roppant víztömeg / az álmatlan, keserű éjjelek*” (Némajáték); „*Álmomból verj föl minden éjjel / világíts rajtam mint esőcsöppön át.*” (Szél után

⁷ SCHEIN GÁBOR: *Poétikai kísérlet az Újhold költészetében*. Universitas. Bp., 1998. p. 184.

levél). Míg a spanyol irodalom hatása az álom, a valóság felettség, a „tündér-realizmus” fogalmainak átörökítése, és ezekkel együtt az idősíkok összemosása, addig a keresztény kultúrkör öröksége, – a legtöbb esetben a jelen időt mozgásba hozva – a transzcendencia felé való hajlam, és az olyan fogalmak áttételes, bűjtatott alkalmazása, mint pl. az imitatio Christi. A krisztusi pozícióba kerülő én, a krisztusi magatartásforma a bűn problematikájával, illetve a szenvedések felvállalásával hozható kapcsolatba, így némiképp, a Pilinszkyétől eltérő módon ölt testet. Takács forgatókönyve szerint a világban egyedül „benne lévő” szubjektum többrétegű: érezhetően, tudatosan vágyik arra, hogy (Isten fiaként) fővállalhassa a büntetésként kirótt, (a mitikus világkép sajátjának tekinthető) örök szenvedést, s ez a magatartás mindig ösztönző alkotórészévé lesz a versszereplők személyiségének.

A Takács-féle anyaversekben (ahol is egyértelműen az anya kerül szándéka szerint krisztusi pozícióba) mindezt olyan idézetek sora példázza, mint: „Csak gerince van a fájdalomnak. / Farkas fogai élesednek... és akkor egyben a kín: / megforgatja bennem kezeit” (Július, halálom, születésed), „Fájdalom, köszöntlek.” (Hónapok, várakozás), „Az újszülött homlokán / az orrnyereg fölött egy kés ejtette / seb keletkezett... tudtam, hogy én sebeztem meg, akaratlanul, / amikor a kenyeret vágtam... / tudtam, hogy el fognak ítélni.” (Tudtam, hogy el fognak ítélni), „Egy szülőnő / metsző sikolya vágtat a lépcsőn / keres... egy rajta kívüli testet / hogy szerepét elfogadja, és szüljön.” (Szülészetén) ⇒ „szüntelen születő újszülöttek” (Ez a világvégi hely).

Ide sorolhatók az ideális kapcsolat felbomlását vélelmező, önvádló versmondatok is, pl.: „Tudom, nem magamnak, / a nélkülem-hamis jövőnek születtek ... az idegen, heves, ölelő karoknak” (Üzenet).

Julia Kristeva azzal folytatja a szeretet fogalmának levezetéséről írott feminista tanulmányát, hogy az „anyai”-t (amely, mint ismert, magában hordozza a nőiséget) egy kitágított térben helyezi el, méghozzá egyenesen az emberi fajból eredeztetve. Mindezzel nyilvánvalóan azt a megállapítást teszi érvényessé, hogy Krisztus csakis az anyja (Szűz Mária) révén lehet emberi.⁸ Azonban ennek ellentmond a szeplőtelen fogantatás története, amely ha jobban belegondolunk, azt bizonyítja, hogy Mária az emberi fajtól nagyon is külön álló személy (a két nem egyikébe sem sorolható), hiszen büntelen s ekként a haláltól is megfosztatik. (Annyi tudható halálának körülményéről, hogy lelke a mennybe száll.)

Úgy gondolom, egyetlenegy módon közelíthető meg Mária emberarcúsága: fájdalom szenvedésre van ítélve, többek között azért, mert ő is birtokolja a szülés, az anyaság élményét, s – mint a keresztény kultúrkör egyik legfontosabb anyamodellje – mintául szolgál az évezredek távolságában.

⁸ Ezen a ponton illeszkedik a keresztény megközelítés az értelmezés folyamatába.

Ezt a Mater dolorosa-i mintát követi Takács Zsuzsa is a születés pillanatának részletekbe menő ábrázolásával, s Kristeva maga is, amint a tanulmányába ágyazott izgalmas szépirodalmi jellegű mellékszövegeket megfogalmazza.

Kettejük között annyi a különbség, hogy míg Takács Zsuzsának kevésbé fontos a testi-ség, ő megmarad a mitikus ősfájdalom középpontba állításánál, addig Kristeva bátrabban (már-már naturalista módon) ábrázolja a női testet, s külön szótárt is teremt hozzá, pl.: „*testem ránca*” = »gyermek«⁹ – „*A szervek sírva tértek ki előlem / és szívverésem akadozása szólt... egymásra csúsztak koponyám csontjai... bőrömrre vér tapadt és vizelet*” (Az emlékezés előttről), „...*hagyom, hogy testet ölt, lágy falaimba vájd ki ágyadat*” (Hallgatlak a kinti fényben) „*mert végtagok erednek benne, mert feje nő és érzékszervei*” (Hogy megérkezett), „*a magzat mikor már az utolsó erejével támad, és enged a gát, széthasad, tavasz van és minden csupa vér*” (Január), „*Boldog, aki szül a sötét éjszakában*” (Egy újszülött feje körül) – fejt ki Takács, sokszor önmagát ismételve. Gondolatai akkor lesznek magasabb szintűvé, amikor a mitikus szenvedés is magasabb szinten ölt testet. Így például Pilinszky Apokrifjával hasonló verskezdetű *Az emlékezés előttről* című alkotásban először nyilvánul meg a halál fogalma, ekkor még egyetlen összetett ponttá sűrűsítve a születés és a halál folyamatát. „*És megpattant az ég. / A víz hátára vett, / a Kinok Alagútján úsztatott, / s úsztak velem a sáros csillagok. // Féliúton elhagyott. / ... nem kívántam többé megszületni, - // Álmomban úszom még / lengek egy gyökéren, / méhed falát ütöm / örök időtől várok. // Gipszmadarak közt... / Széttörhet a szél, szétszórhat a nap. / De alszol.*”

Kristeva egy képzőművészeti alkotás (Piero della Francesca: *Nativitas*) segítségével vezeti fel a halál gondolatkörét. Ez a kör valóban nagyon tág. Magába olvaszt olyan fogalmakat, mint a szexualitás,¹⁰ a bűn nélküliség (Mária fiával ellentétben nem szenved végig a kálváriát, és nem hal meg, tehát feltámadnia sem kell), és nem utolsóként a SZERETET eszméje. A képen Mária bő kék ruhában fia előtt térdel. Öltözéke csak a mellét engedi elővillanni, amely a tej asszociációját hívja elő, az arcát pedig könnyek borítják. Mindkét nedv az anyaság jelképévé vált. Egyetlen ellentmondás feloldása szükséges csupán. Ha tudjuk, hogy van feltámadás, mi magyarázza Mária könnyekbe fülő fájdalom-kitörését? Nincs más válasz erre a kérdésre, mint az, hogy anyaként vágyik arra, hogy saját testén érezze fia fájdalmát. Az „*Eia Mater, fons Amoris!*” – jalkiáltás¹¹ igazolja azt a régen sejtett tényt, hogy a halál pillanatában érzett űrt az anyai szeretet tölti be, mi több, hogy ez a szeretet nem más, mint az isteni szeretet derivációja. Halálos szeretet, eretnek szeretet, – a halál gondolatát is elviselhetővé teszi.¹²

⁹ „a hát, a karok, a combok fájdalma, dermedt placenta, kiemelt velóm... az ő húsa lenne az, ami tegnap még az anyém volt?” p. 497.

¹⁰ Szent János: „Mivel ott, ahol halál van, nemi egyesülés is van.”

¹¹ Mária jalkiáltása fia halálakor = „Üdvözlégy anya, szerelem forrása!”

¹² p. 509.

Takács Zsuzsánál szintén megjelenik – kissé más módon ugyan – a szeretet eretnek változata. Már volt szó róla, hogy a legtöbb ebbe a témába tartozó költemény valamiféleképpen az elsődleges narcizmus eltorzulásáról tanúskodik. Amikor például irreálisan kitolódik a gyermekkor és az akkori ideális kapcsolat konzerválását vágyja a versbeszélő. „A nő százéves csecsemőt simogat” (Búcsú), „Harmincéves csecsemődet öleld magadhoz, ne nyúljon mosolygó kés után” (Fejem öledbe hajtva), „Várja, hogy a földről fölemelje anyja, / mellére vegye, tej kanyarogjon ínyén / - De hiszen felnőtt! Hát vigasztalan” (Mondj búcsút!).

És amikor ez a „halálos szeretet” a gyermek részéről jelentkezik, hiszen az ő feladata az elvesztés feldolgozása, és a fájdalmak átélése mellett, neki kell kiszolgáltatnia az anya végső szükségleteit. „...ott hagytam a kórházban egy gyereket / nyolcvanéves.” (Szélei nádligeteknek), „Éppen ma éjjel álmodtam anyámról. Azt álmodtam, hogy meghalt... Gyerekkori, sárga takarómba göngyölöm, lélegzetemmel melengetem a testét, dörzsölöm, ütögetem a hátát, ahogy ő szokta, mikor a szánkázásból vizesen megjövünk... az ölemben hozom, mert kisebb nálam” (Fontos álmom).

Az *Utószó* című kötet tematikus csúcspontot képez az életműben, a benne lévő versek narratív rendet alkotnak. A történetből (szinte végig) egy nemtelen¹³ személy alakja rajzolódik ki (nemtelen, mint Mária!), akiről csak sejtethetjük, hogy anyai szerepben lévő személy, s a halállal kerül kapcsolatba. Ennek ellentmondani látszik a kötet legfontosabb költeménye, a *Ma meghalt anyám vagy talán tegnap*. Itt nem kerül a rejtélyesség homályába, hogy kiről van szó. A gyermek veszt el anyját örökre. A cím Camus Közönyének első mondata, de itt a környezet közönye vezet kiábrándultsághoz: a boncmester elfogadja a borraivalót, a doktornő ebédelni megy, a szőke nővérke inkább „börtönőrnő”-re hasonlít, s a legérzékenyebb pillanatban válik érzéketlenné, sőt kegyetlenné: „Mit akar látni még?” Látni talán már semmit. Csak érezni, magán a fájdalmat. Halálos szeretet. [a-mort, amour].

¹³ Bodor Béla észrevétele. *Beszédkgyakorlat tiltott nyelven*. In: *Holmi*, 2005. 10.

Lászlóffy Csaba

Egy mozdulat

az övé

(vesztes győztes? – mit számít
mindenkor fölényes mosolyú
diadalmaskodó)

elrongyolódik minden
a rezes arc s a büntudat illúziója
is a mozdulatlanságban –

ti ne láttátok volna amint a vétkek
elkövetői tünedeznek elő a
hányásszagú kulisszák mögül
hogy legádázabb hozsannáik után
imádkozni tanítsák a népet?

ő az aki elűzi álmod elhessenti
újabb gyanakvó gondolataid
felüt egy valamikor féltett könyvet
poros mondja kétértelműen
anélkül hogy bár a borítójáról
letörölné a láthatatlan port

felüt egy könyvet ahogyan
felütötte volt az állat valakinek
nem mindegy?

2008. május 24.

Korpa Tamás

Gyarmati tél

Oláh Szabolcsnak

*„elég egy kör, egy jelrendszer darab”
Karácsonyi Zsolt*

csecsen kirgiz tél jön el vagy inka:
levelet kap a gyarmaton a herceg
elég egy kör min elindulhat néha
s a rádió mit állít ha serceg
egy kör? ha benzinnel locsolja föl
elég s ha nem serceg mit állít át?
a sós tavak közti sűrű csendben
vakolni kezdik az új csatornát
amiben lefolyhat minden hónap és
betűk feletti térből az ékezet
elmerül a vízbe dobott üveg
s belőle a kóla szétfut: ég veled
– kiált a herceg – viszlát grande passion
azt súgták fiú vagy én pedig lány
röhejes nem? vagy tényleg így van?
alszom a trópuson egy lap másik oldalán
sok mérföldre innen az öbölben
egy lepkeszárny egyre sűrűbben csapkod
ragacsos havazás kel ki belőle
ha hagyod de mégsem kéne hagynod
(elég egy kör min elindulhat újra)
fiú vagyok te pedig lány ez így van?
január úr fut január úr elől
és már éppen visszavonulóban
a két úr mint két ór a csatorna
két oldalán vigyázzba áll ahol
benzines kannáikból a szájukban
tűnik el a vegytiszta alkohol
levelet kap a gyarmaton a herceg
hogy milyen tél jön? rég nem érdekel
a csatorna alatti rejtett ala-
gútba fut s többé nem érem el

Benke László

Mint érett kalászrengeteg

*Nézd a búzakaralást, büszkén emelődik az égnek,
Míg üres; és ha megért, földre konyítja fejét.*

Verseghy Ferenc

Kényes büszkeségünk
mint kalászrengeteg
nem bölcsességre érett,
hanem sötét halálnak hanyatt döntve
fekszik veszett viharok után
messze-hullámmzó mezőben.
Ilyen időkben
átkokkal a szánkon
nem a jóságunk, hanem a rosszaságunk kormányoz,
és nekem is bele kell törődnöm,
hogy saját földemen
ledöntve, mint a búzaszál, megverten
kell itt hagynom
már nem is sokára
hazányi álmaimat,
mindazt, amiért éltem, vagy élhettem volna,
amit szerettem,
de nem cselekedhettem érte igazán.
Két kezemmel vettem és arattam,
s én is úgy megyek el, üres kézzel,
ahogy jöttem.
Valóban egyenlők leszünk
a halálban mindannyian.
Isten is olyan igazságtalan és tehetetlen
az én ügyemben
itt a földön és a mennyekben is,
hogy kiüresedik végül szívem, lelkem
s velem együtt ő is útszélre kerül.

Devecseri Zoltán

Kis levél-határozó

– Móser Zoltán fotógrafikája alá/fölé –

Nem nemes körte...
Talán húsos som, de
közönséges hóbogyó,
szögletes nyár is lehet.
Patyolat-lobogó - -

Lapozzunk csak:
fehér eperé az,
vagy inkább kislevelű hárs:
finom fájából hangszerek
szólaltatnak, virága
mézelő, illatos gyógytea...

.....
S a levél – átlótt tenyér,
szívformájú őszen
szabadság-tavasza:
az érzugokba
pesti srácok buknek
s az egyenlőtlen levélvállakon
fénylő arcukkal
felénk hajolnak - -

2007. január 17–23.

Szűk Balázs

Elhullt október

Óvatos nemzet lettünk;
Óvatosan álmodunk,
Csak ámokfutó banditáknak szavazzuk
Meg érvényesülési tereit;
Óvatosan hallgatunk, a
Tenyérnyi szépet se öleljük;
Óvatosan éljük a maradék szerelmet,
Százszor meggondoljuk feleségünk nyílt
Öle előtt, mivégre sokasodjunk;
A vizsla első figyelme se már a miénk,
Kushad bennünk minden ugrás,
Minden remegő izgalom;
Ha emlékeink emberré avatnának,
Koronás fővé válnánk néha,
De a vézna idő kihull
Fontolható kezeinkből;
Rabok vagyunk most is,
Csak másképp, s hol van
Az őszi hívő menetelés?!;
Mi itt maradtunk – óvatosan és
Erősen, mint a guano;
Óvatosan, hogy bele ne haljunk,
Lassan elkárhozunk.
Éj-erő, költözz a mélyünkbe,
Világosítsd meg elménk, repedt szívünk,
Mint akkor a csikorgó hajnalban
a tankok falloszainál
a szabadság ujjongó torlaszaiból
sikító S.O.S. jelek.

(1999)

Dzsungelből dzsungelbe

Ami mögötte van: vad hajótörés,
Ami előtte: oroszlánok éhes torka.

Négy éve már mosolygó Vigiliákon...

Négy éve már,
ha gyakran szándékkal
megütik lelkemet,
akkor kiáltasz fel hozzám
sejtjeim folyondár mélyeiről,
mint fény-tipró
sztahanovista filmekben
a zárka-otthonú igazság,
így válsz újból és örökké
mosolygó Vigiliákon
kifakuló létezésem
egyetlen mértékévé.
Édesapám!

(2003)

Szűk Balázs

Gyémántdiplomát édesapámnak...

...már csak én adhatok. Annyi elnémitott év után, hasonló kusza utakat bejárva. Ehhez nekem van jogom. Vannak Fiúk, akik a második világhétségben elvesztették apjukat, egy hit naplójában keresték nyomukat örökké nyugtalanul, s mégis jelentettek, hogy alkothassanak, de most tükör által homályosan látnak, míg más kisebbek a méltóságban és nagyságban mégis színről színre. Vannak a szenvedő Fiúk, kik utólag s talán igazabbul nézik a múltat, megszedülnek belé, de mindig bocsánatot kérnek s adnak, sírnak a mikrofon előtt vagy a Nagy Regény javított változatában, még akkor is, ha nemzójük a túlélés félelmében megfigyelt, leírt ártatlanokat, de ugyanezt tette szereteteivel és önmagával is. S vannak Fiúk, kik most szólalnak meg, *e háborús légkörben egyedül maradvá*, Apjukért, akit elárultak, aki semmiért félt egész életében, aki névtelen volt őérettük, aki nekik szolgált az alázkodó csendben is. *Ideje visszaadni a tartozást Neked Édesapám, sorsod igaz krónikájával*. Ez az én gyémántdiplomám Neked. Isten nyugosztaljon mindörökké, de legalább addig, míg találkozunk...

Szűk Balázs 1932. június 8-án született Sajóvamos községben. Apja, Szűk Balázs a Diósgyőri Gépgyár dolgozója volt, szociáldemokrata érzelmű, anyja Gazda Julianna háztartásbeli; saját kis földjükön dolgozott. Apja 1938-tól 1946-ig volt katona, orosz hadifogságból jött haza. Visszatéréseig anyja és a nagyszülők nevelték a két testvért (Balázs, Béla) viszonylag jó anyagi körülmények között. Apja továbbra is gyári munkás volt, a földet beadták a tsz-be; anyja ettől fogva ott dolgozott. Testvérei: Béla (1934., tüdőgyógyász-pulmológus főorvos, kandidátus) és Zoltán (1947., villamosmérnök, Amatőr Rádiós). Református elemi iskoláját (6 év) szülőfalujában végezte. 1944–52 között a Miskolci Református Lévey József Gimnáziumba járt vonattal, mivel akkor még nem volt közvetlen buszjárat Miskolcra. Ez azt jelentette, hogy Sajóvamosról Szirmabesenyőig (6 km) gyalog, onnan a Miskolci Gömöri pályaudvarra vonattal, 6 évig mindennap. Végzősként az állami Mikszáth Kálmán Gimnáziumban érettségizett, 7 tanításmentes hónappal, három igazgatóval, három osztályfőnökkkel a háta mögött. A besúgó KISZ-titkár (P. K.) 3 feljelentése miatt csak harmincnégyen végezhettek.

1952-ben felvételt nyert az internált rabokkal épített miskolci Rákosi Mátyás Nehézipari és Műszaki Egyetem Gépészmérnöki Karának szerszámgépezési-gyártástechnológiai szakára, s 1957-ben ugyanitt végzett. 1956-os érintettsége miatt azonban diplomáját csak 1964. 02. 26-án kapta meg, ugyanis káderlapján a következő bejegyzés állt: „Részt vett évfolyamtársaival az ellenforradalomban,

falujában a tsz. feloszlátásában, politikailag megbízhatatlan.” Osztályellenségként minderről sejtelve sem volt; ebbe az egy iratba csak 1992-ben tekinthetett bele volt egyeteme engedélyével. 1962-ben a 155/1961-es rendelet értelmében benyújthatta diplomatervét, ehhez azonban több tárgyból különbözeti vizsgát kellett tennie; 1963–64-ben lett gépgyártómérnök szakos gépészmérnök.

1956. október 23-a és november 4-e között a miskolci egyetem Diákparlament (30-35 fő képviselő, 6 fő vezető) jelölte ki és irányította az ötödévesekből verbuvált fegyveres és karszalaggal ellátott nemzetőrséget azzal a feladattal, hogy védjék meg az egyetem épületeit, gépállományát, konyháját, kollégiumát, sportpályáját, könyvtárát, vagyontárgyait. A Diákparlament érintkezett a miskolci-ózdai munkácstanácsokkal, minden érték a helyén maradt, és egyetlen fegyver sem dördült el. November 4-e után a diákörséget feloszlatták, a Diákparlament tagjait letartóztatták, majd kezdték vizsgálni az őrséget adó egyetemisták viselkedését, főleg a besúgók útján. 1957–58 között 10 oktató és 48 hallgató ellen indult fegyelmi eljárás (elbocsájtás, kizárás, megrovás, megintés), de a megtorlást (elítélt, internált, letartóztatott, rendőri felügyelet alá helyezett) ért hallgatók, oktatók és nem oktatók száma 108 volt az egyetem 1070 hallgatójából. Akkor akinek a lekiismerete engedte vagy félt, disszidált. Édesapám barátja S. F. fegyveres ör volt, s mivel az ÁVO kereste, arra kérte édesapámat, hogy többedmagával hagyják el az országot, de óvatosságból csak kint találkozzanak. Édesapám otthon maradt, másnap jött érte az ÁVO. Az édesanyja harcias asszony volt, seprővel kergette ki a betolakodókat, tehette, hisz közülük az egyik falubeli, dologkerülő, lenézett ember volt. Másnap azonban jelentkeznie kellett az ÁVO-n, ott találkozott aztán nemzetőr társaival; s csak egy hónap után engedték ki minden indoklás nélkül. Időközben a községi tanácselnök, a család nagy ellensége, az ÁVO előtt azzal vádolta, hogy részt vett a tsz feloszlátásában, holott csak a tsz vezetői keresték fel otthonában egy listával, s arra kérték, hogy segítsen a számításokat elvégezni és összesíteni. Még egy ideig ellenőrizgették (ÁVO, az egyetem Személyzeti Osztálya, KISZ), aztán látszólag minden elcsendesült.

Munkakönyvi adatai szerint első munkahelye Szalonna-Perkupa mészkőbánya volt 1957–58 között. 1958 őszén üzemmérnökként helyezkedett el a Szilvásváradai Mészműnél. Itt az állás lakással együtt járt, de mégis 1 szoba-konyhás albérletben kellett laknia, annak ellenére, hogy az azonnali beköltözést Ő. F. igazgató, aki édesapámék református esküvőjén (1959. július 25.) tanú volt, határozottan megígérte. Közben ugyanis igazgatóváltás volt: I. I. műszaki végzettség nélküli, hírhedt ÁVO-s majd spicli munkásör-szaktanácsos a felügyeleti szerv, a Megyei Tanács Ipari Osztálya (M. S.) elvtársi segítségével nemcsak hogy hozzáértés nélkül bitorolt egy pozíciót, hanem édesapámnak „munkaviszonya megszűnt” indoklással felmondott, mialatt édesanyám (1933. 05. 31. , László Margit, közgazdász, könyvelő, fő-

könyvelő, belső ellenőr) 1960. május 13-án nekünk (Judit, Balázs) adott életet az egri kórházban. I. I. az egri főutcán (Dobó Gimnázium sarka) 1956. december 12-én, testvérével 6 fős bandában, 9 ártatlan járókelőt (Bóta Antal, Bóta István, Dezsán József, Dr. Nagy József, Radó Gábor, Rezső József, Tóth József, Tóth Sándor, Uza Sámuel) figyelmeztető lövés nélküli sortűzzel lelövő gyilkos csak azért döntött így, mert egy másik egri munkásör szakképesítés nélküli elvtársat akart üzemmérnökké tenni, neki ígérve a lakást is. I. I. fegyelmi határozatot is kreált, sőt fel is jelentette édesapámat a Megyei Bíróságon „izgatás-lázítás” vádjával, palástolva ezzel a drótkötélpálya biztonságát veszélyeztető, rossz műszaki rendelkezését, melyet Sz. B. nem engedett végrehajtani. Mire a kórházból szívgyengéssel hazaértünk, édesapámnak nem volt állása, sem lakása; anyai nagyapámék (László Lajos, Varró Piroska) fogadtak be. A bíróság elsőfokon, műszaki szakértő bevonása nélkül, az államra veszélyes „izgatás-lázítás” miatt 2 ½ év felfüggesztett börtönbüntetésre ítélte, és állásának fegyelmissel való megszüntetését jóváhagyta. Sz. B. fellebbezett a Megyei Bíróságra, amely megerősítette az Elsőfokú Bíróság döntését, lezárva azzal, hogy már az egyetem Személyzeti Osztályának jellemzésében említettik ellenforradalmi tevékenysége; nem is lehetett volna üzemvezető mérnök. Fellebbezésnek helye nincs.

Sz. B. keresetet nyújtott be a Legfelsőbb Bíróságra; mindent maga végzett, ügyvéd nélkül. Isten és mi voltunk mellette. A Legfelsőbb Bíróság viszonylag gyorsan döntött: visszaadta az ügyet elsőfokra, mindkét Bíróság határozatát teljesen érvénytelennek minősítve, miszerint az „izgatás-lázítás” egyáltalán nem valósult meg, sőt Sz. B. dicséretet érdemel, mert egy rossz műszaki intézkedést helyesbített; elrendelte tehát azonnali elhelyezését. Erre azért volt szükség, mert a Megyei Pártbizottság nem engedte Heves megyében történő elhelyezését, s ezért édesapám 1960 májusától 1961 májusáig munka nélkül volt. Rádiókat javított, erdőmérnök barátja (L. J.) adott néha a fűrészüzemben alkalmi munkát, a körzeti orvos (V. Gy.) ameddig tudta, kiírta táppénzre, hasonlóan édesanyámat is egy évre az ikrekkel, a földjüktől megfosztott nagyszülők hangtalanul is segítettek. *Életünk fölött ott bábáskodott a gond és félelem.*

A Legfelsőbb Bíróság határozata után a Szakszervezetből M. J. felkereste édesapámat elhelyezkedése ügyében, s a megbeszélés értelmében elhelyezte az egri Finomszerelvénygyár (Berva-völgy) Műszaki Osztályára, gyártástechnológusként, 1961 májusától. Időközben megjelent a 155/1961-es rendelet, amely feloldotta az '56-osokra vonatkozó tiltásokat, így édesapám hozzákezdhetett a diplomavédéshez szükséges vizsgák letételéhez. Igen nehéz körülmények között járt be dolgozni; mindig a vonaton tanult. Ekkor még Szilvásváradon laktunk nagyszüleimnél, 40 km-re Egertől. Reggel 4-kor kelt, másfél óráig tartott a vonatút. Felnémet közelében, Almárnál szállt le, s onnan gyalogolt át a dombokon, földeken többed-

magával a Berváig. Héttől három óráig tartott a munkaideje, tehát mindig egy órával később ment el, mint az egriek vagy a környékbeliek – így becsülték a fiatal szakembereket.

A falu vége a házunktól két lakás után következett – ott vártuk édesapámat nyár lévén mindennap. Testvéremmel akkor már tipegtünk, s igen örültünk, amikor az utca végén megjelent édesapám. Mindig hozott valamit: egy kavicsot, amire rárajzolt egy vonatkereket, vagy egy pici pauszpapírt, amin rajz volt, betű, virág, levél, katicabogár. Egyszer hiába vártuk, nem jött.

Édesanyám kiment az utolsó vonathoz is, akkor sem jött. Más jármű és telefon nem volt. Másnap édesanyám elment a postára, hogy telefonáljon a gyárba. Munkatársai nem tudtak semmit, mert ők 2 órákor már hazamentek; édesapám zárta egy óra múlva az ajtót. Rendes ember volt a személyzetis (K. M.) és édesapám osztályvezetője (M. T.), megígérték: kiderítik, mi történt vele, csak maradjon a telefonnál. Ők behívták az előző nap délután szolgálatot teljesítő rendészt, aki elmondta: egy rendőrségi autóval két rendőr és egy megyei pártbizottsági ember kereste Szűk mérnököt, felmentek a technológiára fél három körül, majd megbilincselve lehozták édesapámat, akit nem engedtek kiszállni az autóból, csak kiadta a rendésznek a kulcsot, és elhajtottak vele. Később világossá vált, hogy ez az összehangolt akció tulajdonképpen *emberrablás* volt egy nagypofájú „jogállamban”, hiszen a pártrendőrség trojkája pontosan tudta, hogy édesapámat egyedül találja, mert a munkahelyről a hat órákor kezdők kettőkor eltávoztak, s ebben az elsődlegesen hadiüzemben (Koreának gyártottak ágyúvédéket), ha a dualista hatalom küldöttei megjelentek, még az Isten is haptákban állt. Ekkor édesanyám telefonon hívta a járási és a megyei rendőrséget; természetesen ők letagadták, hogy Szűk mérnök ott lenne bármelyik helyen is. Másnap bement Egerbe a Legfelsőbb Bíróság végzésével az Elsőfokú Bíróságra: ők derítették ki, hogy a Megyei Rendőrség előzetes letartóztatásba helyezte, mert Sz. B. '56-os ellenforradalmár volt, s egy másik '56-os vádlott ügye miatt bent kellett tartani a volt ÁVO épületében.

Ez idő alatt nem engedtek be hozzá senkit, csak némi házi kosztot, tiszta fehérneműt vihetett be édesanyám húga (Piroska), amikor az egri kollégiumba utazott hétfőnként. Mind e szálak mozgatója I. I. volt, aki ekkor már ismét a rendőrségen dolgozott, mivel a Szilvásvárad Mészüzem miatta tönkrement, be kellett zárni, és 80 ember vált munkanélkülivé. *E politikai bűntényre* azért volt szükség, hogy megfélemlítéssel, veréssel édesapámat a perújrafelvétel visszavonására kényszerítsék. Az akkori rendelkezések értelmében a rendőrség minden indok nélkül bárkit letartóztathatott, és egy hónapig előzetes „megfigyelésben” tarthatott. Az Elsőfokú Bíróság (J. P.) most már nem várt: kitűzte a tárgyalás időpontját, akaratlanul is kimondva ezzel, hogy akkor ki kell engedjék Szűk mérnököt. A munkahely is feszegette a dolgot. I. I.-ét azonnal elbocsátották a rendőrség kötelékéből, édesapámat

kiengedték, a kieső egy hónapi bért pedig a rendőrségnek kellett megtérítenie. Közben az Elsőfokú Bíróság (M. I.) meghozta ítéletét: édesapámat visszahelyezte állásába, a fegyelmi határozatot törölte, a kieső egy évi munkabérét és költségeit a Szilvásváradai Mészműnek kellett volna megtérítenie. Az üzem azonban időközben megszűnt, s jogutód nem lévén, a munkakönyvet is a bíróság javította ki, de kártérítést soha nem kapott. A Finomszerelvénygyár szakmai vezetése kiállt Szűk mérnök mellett: 3 szobás összkomfortos lakást adott családjának a gyártól 1 km-re fekvő modern lakótelepen; édesanyám is itt helyezkedhetett el könyvelőként, testvéremmel itt jártunk bölcsődébe és óvodába. A pártvezetés azonban résen volt: a gyanú légköre vette ezután körül, bármit is tett. Mit sem számított a szakmai elismertség, az újítások sokasága, hogy 1964–67 között önvédelmi reflexből elvégezte az egi Marxizmus-Leninizmus Esti Egyetem 3 éves tagozatát, aztán a szakosítót is, majd 1966-ban megkezdte tanulmányait a Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem szerszámgépek automatizálása szakán, s így 1968 novemberére megszerezte második diplomáját, 1972-re pedig a harmadikat, a közgazdasági szakmérnöki oklevelet.

Nem volt más választása, mint elfogadni a Mátravidéki Fémművek Sirok gyárának fejlesztőmérnöki állását, jobb fizetéssel, igaz, fásasztó autóbuszos kijárással. Sok szalagsor, pneumatikus gép fejlesztése őrizné még ma is emlékét, ha a gyár fennállna. 1973-ig dolgozott itt, amikor is a Személyzeti Osztályvezető (B. J.) kiderítette káderlapjáról, hogy '56-os. Senkit nem érdekelt, hogy mit is csinált, de egy ilyen hadiüzemben (kistölténygyár) egy potenciális ellenség nem maradhatott tovább: vagy önként elmegy, vagy valamilyen fegyelmivel elküldik. Végül 1973. március 8-án „kilépett”.

1973. március 10-én már a Mezőgazdasági Gépgyártó és Szolgáltató Vállalat egi gyáregységében helyezkedett el mint mérnök-technológus, ill. fejlesztőmérnök. 1976-ban már rengeteg újítás, munkatársai szeretete állt mögötte, amikor ismét közbeszólt '56. Főmérnöke (G. J.) ugyanis a fejlesztési csoport élére akarta kinevezni, de a visszakeményedő puha diktatúra primitív kreatúrái (párttitkár, személyzeti osztály) végül is újból diadalt arattak. Főmérnöke nem tudta megvédeni és „politikai alkalmatlanság” címén 1976. április 25-én felmondtak neki.

Édesapám nem vitatkozott: a felmondást megfellebbezve 1976. április 26-án, azaz már másnap munkát kapott Eger Város Tanácsa Mélyépítő Vállalatánál gépkezelő segéd munkásként, előbb a kertészetnél (később e kapcsolata révén rengeteg fiatal fát, cserjét ültetett lakótelepi parkunkba és a házunk előtti játszótérre) és a városi strandon 1977. 01. 31-ig. 1977. 02. 01-től 1977. 06. 30-ig az egi Bútoripari Vállalat szárító részlegének vezetője lett, ugyanis a Munkaügyi Bíróság a MEZŐ-GÉP felmondását semmisnek nyilvánította: kimondta, hogy 1977-ben az 1956-os eseményei miatt senkit sem lehet politikailag alkalmatlannak minősíteni. Vissza-

helyezésekor fejlesztési csoportvezetői beosztását megkapta, kiesett munkabérért megtérítették, elmaradt újtási díjait kifizették. 1992. július 31-éig, nyugdíjba vonulásáig dolgozott itt. Mennyi primitív ösztön, mennyi kárba veszett álom! A névtelen '56-osok (a kommunizmus áldozatai) még csak kártérítést sem kaptak azóta, de özvegyeik vagy gyerekeik sem! Édesapám a nyugdíjba vonulás évében 9200 Ft-ot, halálakor (1998. június 22-én) 23 638 Ft-ot kapott mindössze. Szűk Balázs és '56-os társai szinte egész életükben a létminimumon éltek, s vagyontalanul haltak meg, míg besúgó évfolyamtársaik, a függetlenített párttitkárok, a végzettség nélküli gyárigazgatók 100 000 Ft fölötti nyugdíjat zsebeltek be pironkodás nélkül, s fortélyos praktikákkal privatizálták a nép vagyont; a miskolci egyetem nemzetközileg is jegyzett diplomájával a disszidáltak is különösen jó karriert tudtak csinálni.

Természetesen bármilyen emberfeletti küzdelem a személyiség negatív erőit is mozgósította: a lassan málasztó idegesség, veszekedések, apró vádak, elhallgatások, magábanbeszélés mellett egyre többet segített a megtöltött pohár, a távollmaradások, a várakozó közöny, a válás és a síríg tartó együttélés. Nem lehet háborús zónából sérülés nélkül megtérni – a sebeket az utódok és az unokák is hordozni fogják. *Még talán 50 év, felszabadul s visszatál önmagához a magyar nép!*

A bűnösöknek neve volt: P. K., M. S., I. I., B. I., B. J. Lehet, hogy ők a legkisebbek voltak, s a hatalom „bárói, királyai, császárai” mindvégig láthatatlanok maradtak, de a bűnt e kicsik is elkövették. Szándékosan, nem kételkedve. Ha már életükben nem, legalább halálukban bűnhődjenek. Az Ég könnyörüljön rajtuk!

Szabó Bogár Imre

Darvak a Tiszánál

Madárnyilak szállnak, esteli homályban, lenge, foszló ködben.
Jég- sztyeppéről szöknek, lengyel honból jönnek.
(A Mazuri-tavaknál már zúzmarák zörögnek)

Amíg világos volt, s alant suhant a hold, hangtalan eveztek.
Nem jött el az est még, egymás testét lesték: senki el nem veszhet.

De már

beállt a szürkület, a Tisza szürke lett (egy-két csillag ég is),
a madárnyíl csúcán, vezérdaru tollán sugár villog mégis.
Amikor elfárad, szárnyával int párat, rögvest lecserelek.

Egyszer csak hirtelen kurrogni kezdenek: szólnak a legszélen,
a sorból kilógva ijedten kínlódnak súlyos szembe-széllél.
Kurjantnak néhányat, arra választ várnak: hol vagy párom, hol vagy?
S jön is a felelet: ha lehet, közelebb, állj vissza a sorba!

Komorabb lesz, sötétebb lesz, megtartani az ős-irányt
egyre nehezebb lesz.

Magyar Tisza fölött az ég darvak kórusa lesz.

- Hol vagy, hát hol vagy? - Itt vagyok! - Ott vagy? - Nem látlak, hol vagy? - Melletted,
jobbra! Kisodródsz, vissza! Figyeld a mi jeleinket, ügyelj a hangokra!
- Jól van így, jól van, tarts engem szóval! - Bírod még, mondd csak? - Szétilált a tollam!
- Szálljunk le nyomban? - Leszálljunk? - Ne szálljunk, repüljünk! - Fáradunk! - Messze
még a Duna tája, oda elkerüljünk!

Sok százan húznak délnek, dél-nyugatnak roppant csapatokban.
Kurrognak, kurjantnak, egymásnak szólongnak,
lenn a néma falvak ködbe burkolóznak.

Van köztük egy, hátul, szárnya meg-megrándul, már alig is bírja,
a párja kiáltja: hol vagy, jaj, te hol vagy,
mért nem szólalsz meg most már,
mintha odavolnál, mintha bajod volna!

– Nagyon, nagyon félek, lemaradtam végleg, várjatok be, kérlek!
Röpülhetek még veletek?
Veszendőben élek!
A Tiszától a Dunáig,
az értől az óceánig
egyedül hogy érek?

S-O-S-jelzés ez, nem ér a többihez, elvész a tej-égben.

Hol van hát a csapat?
Újabb csapat halad észak felől délnek.
Hullik a madártoll.
Ettől a madártól (az én madaramtól) ezek már kitérnek.

Akkor majd

Istentelen korban élünk.
Ami volt, szétesett darabokra,
holott egyben volt az,
ami lehetett.

Ami volt, azt senki sem találja,
ami volt, azt mindenki keresi.

Ha majd a szétesésnek vége,
visszafelé ömlik az idő,
s összeáll megint a Volt.

Akkor újra meglesz az Isten.
Akkor biztosan Egyben leszünk
örökkön örökké.

Barabás Zoltán

Laudatio Hubay Miklós író, műfordító, esszéista tiszteletére 90. születésnapja alkalmából

„aki megért / s megértet / egy népet / megéltet” – mondogattuk, morzsolgattuk magunkban számtalanszor Kányádi Sándor veretes sorait, és – valljuk be – nem is gondoltunk arra, hogy a „romániai szürkület” kemény éveiben született remek négysoros egyben találó foglalata lehet az ugyancsak erdélyi gyökerű, az 1918. április 3-án Nagyváradon született Hubay Miklós hosszantartó kálvária-járásokban sem szűkölködő sorsának, továbbá az általa létrehozott szellemi univerzumnak.

Voltaképpen hogyan sáfárkodott Hubay Miklós a számára kimért kegyelmi idővel, az okkal-joggal „kairoszinak” számítható utóbbi hét évtizeddel, melyet az írásművészetnek, a színháznak, a műfordításnak, lényegében az elit kultúrának szentelt?

Az alkalmi laudátor kérdésére ez esetben is csak az evidenciák szigorú rendje képes hitelesen megfelelni.

Írói indulása remekbe sikeredett.

Debreceni és gyulai középiskolai évei, majd budapesti és genfi egyetemi bölcsésztanulmányai nyomán/közben berobban a magyar irodalomba. Huszonegy évesen megírja első színpadi művét (*Európa elrablása – Lear herceg*), melyet még 1939-ben sikerre visznek a Magyar Nemzeti Színház művészei. Három év múltán, 1942-ben immár újabb premierjével (*Hősök nélkül*) örvendeztette meg a Nemzeti Színház Kamaraszínházának publikumát.

Sokat dolgozik. Különösen érzékeny a társadalmi problémákra. Ennek egyik tanúbizonyságaként lát napvilágot 1941-ben *Nemzeti színjátszás – drámai magyarság* címen állásfoglaló tanulmánykötete.

Alapos, széles körű műveltségének, kiváló képességeinek, illetve az európai kultúrában való jártasságának köszönheti genfi ösztöndíját. Ez a nyolc esztendeig tartó időszak (1942–1950) korántsem a hivatkozás vagy valamiféle magamutogató korszaka, hanem épp ellenkezőleg: a hűség és a szolgálaté.

Ott, Svájcban, a külhoni körülmények közepette is ragaszkodik elveihez, a hitvallók buzgalmával munkálja az egyetemes magyar kultúra értékeit. Sokat fordít. Több tucat tehetséges magyar művész külföldi tanulmányútjait szervezi/segíti.

Hazatérése után a Színház- és Filmművészeti Főiskolán tanít, 1955–1957 között a Nemzeti Színház dramaturgjaként dolgozik. Hubay Miklós alkotói pályáivét tekintve termékeny, izgalmas időszak ez, hiszen társadalmi tematikájú drámák

egész sorával ajándékozta meg olvasóit, valamint a színházakat: *Egy magyar nyár* (1954), *István napja* (1955), *Egyik Európa* (1957), *Késdobálók* (1957), *Ők tudják, mi a szerelem*. Ez utóbbi csaknem negyven éves sikerszerűt tudhat magáénak.

Fontos szerepet vállal az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc eseményeiben: október 27-től november 2-ig a Szabad Magyar Rádió irodalmi adását vezette.

1957-ben minden állásából elbocsátják, a hatalom határt nem ismerő arroganciájából kifolyólag: egyazon napon. Ezt követően páli értelemben vett „hosszútűrés” korszaka következik Hubay Miklós életében. Az akkori hatalom folyamatos gánccvetései ellenére is jelentős darabokat ír (*Zsenik iskolája; Néró játszik; Római karnevál; Freud, az álmofejtő álma*), több esetben maguk a színészek küzdenek meg nagyhatású darabjainak színpadra állításáért.

A hosszú állástalanságot újabb külföldi stáció követi: Firenze. Tizennégy esztendőn át (1974–1988) az itteni egyetem tanáraként népszerűsíti a magyar irodalmat.

Mindeközben 1981-ben a Magyar Írószövetség elnökévé választják. Ötéves elnöki mandátuma közben is intenzíven dolgozik, kifinomult szociális érzékenységre valló drámákat, tragédiákat ír (*Tűszszedők, Párkák avagy Isten füle mindent lát, Itt valami ketyeg avagy credo quia absurdum*).

A Hova lett a rózsa lelke című történelmi tragédiája fényes színpadi karriert futott be, míg az utóbbi évek legnagyobb írói vállalkozásaként megszületett drámáját, az *Elnémulást* éppenséggel Nagyváradon s az olaszországi Friuliban állították színre. E színpadi műve a nyelv és a kisebbségi kultúrák halálára figyelmeztet.

Hubay Miklós drámáinak összkiadását 2004-ben indította el az Elektra Kiadóház. Eddig már három kötet látott napvilágot, további négynek pedig az előkészületei folynak.

Tulajdonképpen csak az életrajzírók, a monográfusok vagy éppenséggel a legfigyelmesebb lexikonszerkesztők az igazán hiteles megmondhatóinak, hogy hányféle fontos közéleti szerepet vállalt és töltött be sikerrel – firenzei éve nyomán – Hubay Miklós az utóbbi két évtizedben. Ennek pontos felsorolására engem e laudatio szabott kerete nem jogosít fel.

Írói, közéleti, kultúraszervezői érdemei elismeréseképpen három alkalommal is (1955, 1965, 1975) József Attila-díjban részesült. A Madách-díj (1983), a Magyar Népköztársaság aranykoszorúval díszített Csillagrendje (1987), a Déry Tibor-jutalom (1988) nyomán 1994-ben megkapja a Kossuth-díjat is. Azóta tarsolyában tudhatja a Cívis-díjat (1996), az Év Könyve jutalmát (1996), Róma város díját (1997), a Szép Ernő-díjat (1997), továbbá a Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztjét (2003).

E pazar díjlajstromot ez alkalommal magunk is megtoldjuk egy szerény kitünteté-

téssel, mégpedig a Partiumi Író Tábor 2008. évi irodalmi díjával. Hozzáteszem: külön „kitüntetés” számunkra, hogy az öt esztendővel ezelőtt, 2003 nyarán alapított díjunkt a váradiak közül elsőként Hubay Miklósnak adhatjuk át.

Hisszük, hogy e kitüntetésben ma este testet ölt egész Partium, a „dolce divina Várad” nagyrabecsülése, a pályatársak, az irodalom, a színházművészet s a kultúra mai napszámosságainak szeretete és őszinte ragaszkodása.

Isten gazdag áldása kísérje Hubay Miklós életét és további szolgálatát!

*Barabás Zoltán költő,
a Partiumi Magyar Művelődési Céh igazgatója*

Nagyvárad – Budapest, 2008. április 2.

Mezey Katalin

Iancu Laura köszöntése

„Az, hogy moldvai magyarnak születtem – de hangsúlyoznám, nem az annak születés puszta ténye, hanem az, hogy én megismertem és megszerettem ezt a kultúrát – színezi a stílust, a hangot, ami én vagyok. Az eredet, az élettörténet meghatározó, persze, de önmagában semmit sem tesz hozzá a művészethez. Különösen akkor nem, ha szerző nem tudja személyes élményeit az egyetemesség dimenziójába emelni – úgy, hogy az egyedi ott is egyedi maradjon. Hogy az eredet kötelez – az egy egész más kérdés...”

„Magyarfalutól soha nem szakadtam el. Ellenkezőleg: úgy érzem, most vagyok igazán magyarfalusi. Mert nemcsak 'beleszülettem', hanem választottam. Persze fizikailag keveset vagyok otthon. Mégis az egész életem Magyarfaluról szól, hiszen mind a néprajzi, mind az irodalmi munkáim ebből a kultúrából merítenek. Tudatosan! Innen indultam és ideérkeztem vissza. Azt hiszem, az ember csak akkor tud a közösségnek szolgálni, ha önmagával is 'rendben van'...”

„A dolog/képesség nem az én érdemem, a dicsőség sem az enyém. Ha az olvasó talál verseim között olyat, amelyet érdemes olvasni, azzal a kör nálam bezárult. Egyébként pedig számomra az írás (filozófiai értelemben) egzisztenciális kérdés...”

Azért idéztem ezeket a sorokat Iancu Laurának a Magyar Naplóban 2008. júliusában megjelent interjújából, mert szerettem volna a bemutatás néhány – szinte kikerülhetetlen – buktatóját átugrani, szerettem volna ugyanakkor rövid úton érkeznem el a lényeghez.

Az 1978-ban a romániai Moldvában, Magyarfaluban született költő, néprajzkutató szavait hitelesítik fiatal életének eddigi, nem lebecsülendő teljesítményei: öt könyve jelent meg máig. Ezek közül három néprajzi gyűjtőmunkájának eredménye: a 2002-ben publikált *Johófiú Jankó* – mesegyűjtemény, a 2005-ös *Magyarfalusi emlékek* című fényképmonográfiának nevezett kötet a földgolyónak azt a pontját mutatja be, amelyet az írástudók közül valószínű Iancu Laura ismer a legjobban. A 2006-ban megjelent *Aranyréce* csángó népmeséket foglal magában. Első verseskötete, amely 2004-ben a csíkszeredai Hargita Kiadónál jelent meg, a *Pár csángó szó* címet viseli, míg 2007-ben a Magyar Napló Kiadó adta ki *Karmaiból kihullajt* címmel a másodikat. De ne feledkezzünk meg a Moldvai Magyarság hasábjain publikált levélvallomások eleven darabjairól sem, amelyekből szintén összegyűlt egy könyvre való.

Már az eddigiek is kielégítően indokolják a Tokaji Írótábor kuratóriuma 2008-as döntésének helyességét, amikor az írótábor díjával – amelyet minden évben egy-egy érdemes, többnyire a fiatalok soraiba tartozó írónak ítél oda –, idén Iancu Laurát kívánta kitüntetni. Ezt a szerény anyagiakkal járó elismerést eddig tizenegyszer adtuk ki, és 1994 óta hatodik alkalommal nyeri azt el a mai Magyarország határain kívül élő vagy onnan elszármazott alkotó.

De hadd folytassam köszöntőmet az idei díjazott méltatásával. Azt hiszem az embernek, és így az íróembernek is az a legnagyobb adománya a sorstól, ha olyan családból, olyan közösségből ered, amelyre megbecsüléssel tud tekinteni, amelyre büszke lehet, amelyből egyenes derékka tud kinőni, amely tagjai közé szívesen számlálja magát, amelynek történetéből, kultúrájából, erkölcsi örökségéből egész élete folyamán táplálkozhat. Amelyhez erős érzelmekkel képes kötődni.

Az igazi tehetség fontos eleme, hogy felismeri az őt kibocsátó közösség értékeit, és olyan módon tud azonosulni velük, hogy az egyszerre készletre szolgálatra és küldi ki saját követeként a nagyvilágba. Mondhatjuk úgy is, a világ meghódítására. Szolgálatra a személyes érdekeinél is nemegyszer fontosabbnak ítélt közös érdekek és értékek kényszerítő erejénél fogva és hódító útra azért, hogy a benne megismert és tőle megörökölt tapasztalatot, tudást minél tágabb körben bemutathassa: megbecsülést szerezhessen számára.

Tudnivaló, hogy sem örökölni, sem szolgálni, sem hódítani nem könnyű dolog. Az örökség agyonnyomhat, a szolgálat megkeseríthet, a hódítás, ha sikeres, könnyen kifordít saját sorsunkból, ha sikertelen, az életkedvet is kiöli az emberből.

A népmesék égis éré fáján fölfelé vagy lefelé közlekedő mesehősök időről időre új világba érkeznek, új hatalmakkal, újabb jókkal és rosszakkal, új szokásokkal és szavakkal kell, hogy megismerkedjenek, nemegyszer megvívjanak. Iancu Laura a maga égisé fáján haladva már három világ valóságával találkozott: az elsőbe beleszületett, a másodikat kikövetelte magának, a harmadikba pedig tehetsége,

sokágú képességei küldték, juttatták. Eközben nevelőket, barátokat, majd hivatásokat és diplomákat szerzett. És egy gyógyíthatatlan szenvedélyt, mondhatni szenvedélybetegséget, amely a költészethez köti.

Versei többnyire kiáltások, olykor keserű, kétségbeesett kiáltások. Ez is mutatja, milyen fontossá vált számára a költészet. Akkor szólal meg benne, amikor már semmi más nem segít, amikor létét semmi másra nem tudja bízni, csak a szavakra. A szavak segítségével kapcsolja vissza életét ahhoz, akinél kezdetben volt az Ige.

Nem is tehet másként, aki a szavak, az egyazon magyar anyanyelv annyiféle hangzását megismerte, elváltotta, újból megismerte, újból el- és visszaváltotta. Beváltotta sorsra és költészetre.

Tudjuk, hogy aki sokat kapott, attól sokat is követelnek. Mindenekelőtt azt, hogy megtanulja hordozni azt a sokat, amit kapott. És ez nem könnyű. Iancu Laura verseiben átélhetjük, hogy szinte lehetetlen.

*„...tegnap újra szavakat váltottam,
egyre magasabb ára van a létnek,
otthon még úgy tudják: ajándék ez!
Miféle beszédek!?”*

írja az *Ajándék, ingyen* című versében.

És:

*„Mi már csak visszaérkezünk,
ahogy a fészület az élő fába...”*

hangzik egy másik verskezdet.

Töredezett, sorok közé írt versei fiatal élete nagy küzdelméről szólnak, hogy megtalálja és megbírja helyét abban a világban, amely háromszoros feladatot rakott törékeny vállára.

Jelezze a Tokaji Írótabor 2008. évi díja is: kinyitott szívvel és ésszel fogadjuk, és befogadjuk azt a tudást, amit írásaival idők és terek messzeségéből közvetít számunkra.

Elhangzott Tokajban 2008. augusztus 15-én.

Hegedűs Mária
(elégiák)

4
századszor is zárva előttem az út
ÉVEK ÓTA TART EZ A NYÁR
már csak szoknyám
viszed át a szobán
karnevál kél a küszöböl
idétlen villám hasogat
arcom az égbe mártod
forr zuhog viharkodik
otthon a nyelvben

20
ha mégis befordulnál kertajtómon
a szalmavirágok között
olvass valami örökzöldet
fűzéreskedő utat
dühöngő szelet
látod-e a tükörből való fák
zörgő lombjukat halomba rázzák
TUDOM UTÁLOD A MELANKÓLIÁT
de itt ezen a senki földjén no man's land
elszótlanodva szárad a kő

42
másnap is földön maradok
kötöz az árnyék
hátra
kendő utca cipő sarka
gyümölcsöt hoznak a roncsok
bög a hegyfok
magasodik homlokodnak sok
átjárója van
röptöm alatt
nézéseem mögött megférsz
HANGOKAT ARATOK

16
és arcod a zabasztag
ha földreterül
ülve alatta az alkony
sáravatalján a fénycsepp-erek
szerterepülnek
Ó ALÁZATESTE
látod-e drága mint madárban a sörét
a fény zöld kanóca
reszket és szelet hord

Antal Attila

Hétköznapok és álmok

Oláh András: Érintetlenül. Hungarovox Kiadó, Budapest, 2008.

Az *Érintetlenül* mind poétikai eszközeit, mind a versek megidézte világ természetét tekintve a szerző talán eddigi legegyneműbb versgyűjteménye. Korábbi nyolc verseskötetében is elégikus alapbeállítottságú költőnek mutatkozott Oláh András, ám gyakrabban élt az ellenpontozás eszközével. A jelen sivárságának bemutatását többször szakította meg a szerelem s a természet vigaszát megéneklő versekkel, s történelmi témájú, bibliai tárgyú és műalkotásélményeket objektíváló művei is színesítették költői palettáját. A legújabb kötet az egyszerűsödés jeleit, a jelenre fókuszálás szándékának erősödését mutatja, s mintha a világában széttekintő lírai személyiség szorongása, kiábrándultsága is minden eddiginél végletesebb lenne itt. Különösen feltűnő a vallási motívumok háttérbe szorulása. *Az utolsó vacsora* című (korábbi, értékes) vers alkotójának a vallással kapcsolatba hozható leghangúlyosabb megnyilatkozása ezúttal egyetlen mondat: *az Úristen elcseszte ezt is...* (az utolsó szerep).

Bár a gyűjteményt ciklusokra tagolta a szerző, e verscsoportok között (négy ilyen találunk a könyvben) nincs éles különbség. A szerelmi tematika például mindegyikben – a másodikban és a harmadikban egyenesen jellegadó súllyal – jelen van. Az első ciklust az ilyen típusú versek mellett az elhunyt mesterekről, ismerősökről s általában a halálról, elmúlásról szóló költemények jellemzik, míg az utolsó (negyedik) verscsokor a társadalmi-közéleti problémákat és az alkotói-művészi gondokat felvető írásokkal egészíti ki a személyes kapcsolatok ihlette műveket.

A kötet kulcsszavai: álom, emlék, múlt, magány. A versek túlnyomó többsége hanyatlásérzetet, kiábrándultságot közvetít. Az álmok „hámlanak”, „széthullnak”, a kapcsolatok kiüresednek (a szerelem is csupán a szexualitás vigaszával szolgál olykor-olykor), az embert „koreszmék zavaros füstje” fojtogatja, s egy értékvesztett társadalom veszi körül pénzhajhász gazdagjaival és vegetatív szintre süllyedt szegényeivel. A költeményekben egymásra vetülnek a közösségi és a magánéleti problémák, s az utóbbiak között felsejlik immár az öregedés is.

A versek felidézte jellemző napszak az éjszaka (tulajdonságai: szűk, gyáva, hűvös), tipikus évszak a halódó őszi vagy a betegségeket hozó, nedves, kellemetlen tavasz. (A vissza-visszatérő esős képek mintha a szubjektum nyugtalanságát érzékeltetnék.) A megidézett jellegzetes helyszínek: temető, elhagyatott utca, piszkos kapualj, aluljáró, járdaszívet, füstös lebuja. Az olvasónak segítségére van ugyanakkor e művek el- és befogadásában, hogy hangjuk személyes (szinte minden írás alanya valakihez beszél) és megnyerően őszinte. A szövegek

többsége rövid, töredezett szabad vers, pátosznak nyoma sincs bennük, hősük gyakran elesett, kiszolgáltatott embernek láttatja önmagát. Úgy vélem, ezek az írások egy hiteles költő hiteles alkotásai, világuk, atmoszférájuk ekvivalens a mai magyar valósággal, annak légkörével. Kritikus megjegyzésként csupán annyit tennék ehhez hozzá: kár, hogy a szerző figyelme olykor kihagy az önisméltés és az érzelmesség csapdáinak kerülgetése közben.

Oláh András lírájára a kezdetektől többféle költői iskola hatott ösztönzően, az egyik ezek közül – sok szép régebbi vers tanúsága szerint – a Nagy László, Ratkó József, Utassy József nevével fémjelezhető. Az új kötetben viszont alig fedezhetők fel e költészeti hagyomány elemei. A versek ajánlásait, az átvett szövegrészleteket tekintve is azt látjuk, hogy a megnevezettek, megidézettek sorában az egyéb (köznapibban vallomásos, posztmodern) beszédmódot képviselők vannak többségben. Ha éles váltást, határozott fordulatot nem is jelent ez, mégis következtetni enged arra, milyen (új) irányt vesz (vehet) a jövőben Oláh András költészete. Szemlélet- és beszédmódváltást ígérnek egyébként a költő s a költészet szerepével kapcsolatos kétségeket megvalló új versek is, lásd: „majdan szégyelli is talán/ki ide verset álmodik” – *költői est*; „sivatagi homok a szó” – *Troppauer Hümmér hátrahagyott írásaiból*. (Jelzésértékű persze az is, hogy míg a korábbi szerepversekben Szindbád, Odüsszeusz, Kasszandra alakját öltötte magára a lírai én, az új kötet egyetlen ilyen típusú költeményében Rejtő Jenő költő-karikatúrájával azonosul.)

Vajon kire, kikre utalhat a kötet talányos címe? A versek alanyát rengeteg impulzus éri – épp ezekről beszél –, hogyan vonatkozhatna rá a cím? Vagy a kedveséről lenne szó? A borítón egy nő árnyképe látható, s ez az utóbbi változat mellett szól. A könyv egyik verse ugyancsak ezt a címet viseli: *érintetlenül*. Ám a lírai hős e vallomásában épp a testi kapcsolat mámoros perceiről emlékezik meg. Mi hát a megoldás? Van ötletem ezzel kapcsolatban, ám kérem az olvasókat, gondolkozzanak el maguk is a dolgon, s próbáljanak meg jobb választ találni. Szóval a megoldási javaslatom: nem testi, hanem lelki érintetlenségről van itt szó, vagyis arról, hogy az emberi kapcsolatokból kiveszett a lelki összeköttetés megtartó ereje. Íme pl. az *érintetlenül* című verssel szomszédos opus egyik részlete:

„fázósan kucorgunk
száraz füvek illatát sodorja a szél
álmok lángja lobban:
úszik az égen a csúf korom
s várunk együtt – *magányosan...*”
(*Távolodóban*)

Oláh András verseit olvasva, sokszor úgy érzem, egy barát beszél hozzám nyíltan, őszintén olyan magánéleti és közösségi gondokról, melyekkel nap mint nap magam is szembesülök. S bár a gondok azért gondok maradnak, a velük való közös szembenézés élménye vigasztal és erősít. Biztos vagyok benne, hogy az *Érintetlenül* című kötet lapozgatása közben sokan éreznek majd hasonlóan.

Dobó Marianna

Kultúrsorvasztás – láttelelet és vészkiáltás a szellemi élet önkormányzataért

L. Simon László: Versenyhátrány – A (kultúr)politika fogságában. Kortárs Könyvkiadó, Budapest, 2007. 226 p.

A rendszerváltások nemcsak a gazdaságra, a politikai berendezkedésre, hanem a kultúrára is hatnak. Átalakítják céljait, eszközeit, normáikat. Kommersz, bulvárosodás, demoralizálás, mediatisálás, anomáliák, devalválódás. Ezek visszatérő kifejezései L. Simon László *Versenyhátrány* című kötetének. Összeegyeztethető-e a kultúrpolitika és a valódi parlamentarizmus? Többek közt ezt a kérdést is felteszi az író könyvében.

A kötet szerkesztői vezérfonala a kultúra, annak közelmúltja és jelene, azonban egyikről sem tud elismerően nyilatkozni. A tanulmányok mindegyike a rendszerváltás óta eltelt időszak kultúrpolitikájának negatív jeleit mutatja be.

A címben szereplő versenyhátrány egyértelműen abból adódik, hogy a nemzeti kultúránk soha nem látott módon devalválódott, és vált kiszolgáltatottá, és ez a kultúra minden területén érezhető. Az intézmények, a művészek, a befogadók látják a legnagyobb hátrányát a „rossz gazdának”. A kultúra válságát egyértelműen a politika bűnének tartja. Hol a tárgyilagos, hol az elkeseredett, kultúráért aggódó hang jellemzi írásait. A kulturális folyóiratok sorsa, finanszírozási anomáliák, a szakmai közösségek (köztük az Operaház, a Budapesti Filharmonikusok, a Magyar Írószövetség) helyzete, felesleges rivalizálásának bemutatása kapcsán érezhető leginkább az elkeseredett dühe. A többi területen majdnem sebészi pontossággal és objektivitással írja le a szocialista-liberális kormány kultúrpolitikáját. Bármelyik is szűrődik ki a cikkeiből, kísérője annak az ok-okozati összefüggés és a kiútkeresés motívuma.

L. Simon vallja, hogy a mutatkozó értékválság az értékrendszer átalakulásából adódik, ami jelenleg az erkölcsi és a politikai válságjeleit is magába foglalja. Amikor az egyén számára hiányzik a régi normák helyett az új szabályozó rendszer, eltűnik az értékek koordináló szerepe. Ez az értékválság anómias állapotot¹ alakíthat ki, főleg akkor, ha a hivatalos kultúrpolitika nem képes megteremteni/fenntartani az esztétikai, erkölcsi fogódzókat. Magyarország súlyos helyzetében azokat az anomáliákat sorolja fel a szerző, amelyeket a rendszerváltás adósságai, a társadalom csalódottsága, a pártstruktúra hiányosságai okoztak. Ugyanakkor hiányoznak az érdekérvényesítő kultúrpolitikuskok is. Egyértelmű nosz-

¹ Durkheim anómia fogalma alapján az általános értékválság súlyos társadalmi helyzetet, krízist alakíthat ki, amely sokszor az öngyilkosságig viszi el a talajvesztett embereket.

talgiával tekint Klebelsberg Kunó korszakára és magára a miniszterre is, aki számára a kultúra alapvető fontosságú volt, ahogy ő nevezte egy „hosszú lejáratú” kölcsön. Ezt a hitvallást állítja szembe L. Simon László a rendszerváltás utáni kultuszminiszterek tevékenységével. Elsősorban Bozóki András szerepvállalását látja ellentétesnek, akinek kinevezése a kultúrpolitikában nagy fordulatot hozott, mindemellett miniszterként önmagát továbbra is tudósnek és nem az értékteremtő kultúráért érdekképviselőt felvállaló politikusnak tartotta. Már a minisztersége kezdetén számos olyan kijelentést tett, amelyet általános értetlenség követett. Bár a kultúra koordinálását tűzte ki célul, és a radikális váltás helyett a folyamatos építkezést, legjellemzőbb erre a korszakra a kulturális intézményrendszer megbolygatása. Ezeket L. Simon több tanulmányában aprólékos gondossággal elemzi: alapvetően a kulturális intézményrendszert működtető, szerkezetét nem ismerő, jórészt CEU-s kollégákból álló érdekcsoport véleményét tükrözik döntései. A szakma is egyre többször kifogásolta Bozóki tevékenységét, és nemcsak a gyakori botrányok miatt. A politikusok legnagyobb bűnének azt tartja, hogy a kultúrát kommerszsé tették, állami eszközökkel popularizálták. Számos területen érezhető a kultúrában a válság elmélyülése, a finanszírozási gondokból adódó bizonytalanság. Felsorolja a jelenleg érzékelhető problémákat: a polgárok egyre nehezebben tudnak a kulturális javakhoz hozzáférni, továbbá a források elosztása egyenetlen, az önkormányzatok kivonulnak a kultúra finanszírozásából, nem jelent meg a magánmecenatúra, torzult a nyilvánosság, a pályázati rendszer betegségei érzékelhetők, és a túlbürokratizált államigazgatási rendszer sem kedvez a kultúrának. A szerző nem osztja azt a minisztériumi vélekedést, hogy a kultúra az eseménnyel azonos.

L. Simon László több helyen is felveti a kérdést, hogy ki figyel a magyar kultúrára, és mi legyen az állam szerepe a kultúrpolitikában. Egyértelmű a válasza: fel kell ismernie az államnak a kultúra jelentőségét, de azzal a korláttal, hogy a kultúra hatalmi kérdéssé is válhat. Az állam különböző szerepet vállalhat fel: lehet rásegítő, mecénás, menedzser, művezető. 1990 után az aczéli kultúrpolitika után az állami kultúrátámogató szerepének minimalizálására törekedtek. Az állam a közjó képviselőjében tulajdonosa, megrendelője, ugyanakkor támogató mecénása is lehet a kultúrának. Sokan azt vallják, hogy az állam ideológiai alapon ne vezérelje a kultúrát. L. Simon ezt továbbviszi, szerinte meg kell szüntetni a nagy állami intézmények alaptevékenységének pályázati függőségét. Ebben legnagyobb hátránya a források elosztásának, politikai irányításának van. Összegezi az állam szerepét: lényegesnek tartja, hogy az állam segítse a magánmecenatúra kiteljesedését úgy, hogy a jogi és pénzügyi környezetet megteremtí, biztosítsa a kulturális és tudományos intézetek autonómiáját, és biztosítsa a fogyasztói hozzáférést azzal, hogy a támogatott műveket bemutatja. A célok eléréséhez mindenképpen szükség van felkészült, hiteles kultúrpolitikuskok megjelenésére. „Változni, változtatni kell, mert enélkül hosszú távon nem lesz versenyképes konzervatív erő Magyarországon.”

Az elemzések nem csupán ostromozásai a jelennek, nemcsak a nemzeti kultúra elvesztésének lehetséges veszélyére hívja fel a figyelmet. Bár sokfelől érkezik a veszély, és az állam

is a gyenge láncszemek között található, L. Simon László művében mégis a jövőhöz vezető (ki)út található meg: Mi a jövő? Egyértelműen a függetlenség és az autonómia biztosítása, hogy a művész ne félelemből alkosson, vagy ne alkosson, jöjjön létre a tudomány új szerzési formája: a szellemi élet önkormányzata.

L. Simon László 2007-ben megjelent művét a Kortárs Kiadó gondozta. A benne található tanulmányok más kötetek részeként vagy folyóiratokban, napilapokban korábban is megjelentek. A szerkesztésnek köszönhetően a kultúra leépülése miatti vészkiáltás okainak bemutatása teljessé vált, s a szerző mindezt azért tette, hogy a versenyhátrány ne váljon végzetes veszteséggé.

Tusnády László

Kaiser László: Tűz van, mami!

(Hungarovox Kiadó, 2006)

Ennek a karcsú, 1956-ot gyermekszemmel megidéző novelláskötet címeivel kezdem: *Mennyből a fák, Tűz van, mami!, A fekete emberek*: mert ezek is egészséget alkotnak, ugyanúgy, mint Kaiser László írásai általában, mint rövid, pár soros versei is: külön gyöngyszemek, de környezetükben egészséget alkotnak – az élet folytonosságát. Modern írások ezek, de talán a bennük testet öltő újnak a csodája éppen az, hogy annyira gyökérjelenségek tudnak lenni egyszerre, mintha ősi énekek csendülnének a fülünkbe, s ezekben a visszatérő sorok: „Hosszú ideig mentek, rövid ideig mentek”

Hosszú-e, vagy rövid-e a gyermekben szunnyadó, élő, fellobogó, lángra lobbanó idő? Nem vagyok a megalkuvások embere, de itt az emlékezés kapujában, a művek bűvöletében azt kell mondanom, hogy ilyenek is meg olyanok is – hosszúak és rövidek is, hiszen egy-egy felvillanás érzékszerveink szerint talán időtlen is, ugyanakkor a megélt valóság a történelmi satu szorítása, a lelki fogaskereknek marása, vágása kitörülhetetlen nyomot hagy a szívben, legtitkosabb lényünk mélyén.

A három novellát, különös módon, a tűz fogja össze, még akkor is, ha igazi és félelmes, nagyon közeli tűz csak a középsőben jelenik meg. (*Tűz van, mami!*) Ám az elsőben a tűzifa, az utolsóban a szén mint fontos anyagi tényező kerül előtérbe. Ha a történetek világából kihajolunk, gyors és részben felületesezzenként mondhatjuk, hogy égett akkor az egész ország, ráadásul forradalmi lángban; de épp az adott történések módosítják ezt a nagyon igaz és eszmei tény.

Lacika, az óvodás korú kislány lelke égett, de a karácsony fényei elhomályosultak. A gyermek nem úgy lázad, mint a felnőtt, hanem a maga ártatlan módján. Veszélybe került a

„Mennyből az angyal”, nem csupán a történelmi események miatt, hanem az apa távozása is ezt hozta magával. Nincs, ami pótolhatná az elveszett karácsonyt, de a magára maradt gyermek keresi az izgalmat, az élményt. Brumm Benő, a plüssmackó lehetne a vigasza, de ez csak a gyermeki lét álomtávjában, meseszívetén érhetné el eddigi küldetését, tölthetné be korábbi szerepét.

A gyermek élményre vágyik. Az új, az izgalmas helyzet valamit pótol abból, ami elveszett, ami nincs. Így szövik Lacika a korábban tiltott helyre, az erkélyre, észreveszi a fahasábokat, és dobálni kezdi őket a negyedik emeletről, lefelé, ahogy a *Mennyből a fák* című novellában történik.

Ami a gyermeknek titkos öröm, az a felnőttek számára joggal szörnyűség, hiszen halálos veszély forrása is lehet, de ötven évvel ezelőtt mindennek más értelme lett: A rendőr „ellenforradalmi” tevékenységet gyanított azonnal. Tettes után kutatott a különben is zaklatott életűvé vált otthonban. Amikor kiderül, hogy mi történt, a gyermek konokul hallgat. Majd a faggatásra robbanásszerűen tör ki: „Fogd be a pofád, te rohadt vörös csillagos!” Nyilvánvaló, hogy a gyermek nem a hivatalos álláspontot szívta magába szülei jóvoltából. Sőt a két egymástól elidegenedett embert egy név köti össze, egyforma hangsúllyal, hanglejtéssel nevezik meg Kádárt, forradalmunk hazai eltipróját. A házmester és a rendőr előtt minden világos. Tudják, honnan fúj a szél, de ez az utóbbi megmarad embernek, nem tesz „hivatalos lépést”, hanem boldog karácsonyt kíván a különben is szerencsétlen családnak.

A házmesterből az ördög a harmadik novellában igyekszik kibújni. (A fekete emberek) A részeg embert sérti a „proli” megnevezés. Egy olló miatt akarja az édesanyját börtönbe juttatni, hiszen egy azóta külföldre menekült hölgyet így segített abban, hogy a rákosista szégyenfoltot eltüntesse nemzeti lobogónkból.

A szénszállító, durva, fekete emberek hosszú ideig ijesztőek, visszataszítóak voltak a kisfiú számára, de lám, csoda történik: kezelés alá veszik a fenyegetőző részegét, és kilátásba helyezik neki, hogy súlyos következménye lesz annak, ha az ártatlan asszonyt, édesanyját feljelenti.

A gyermek kibillenését leginkább a második novella mutatja, hiszen a tűzzel játszott. Nagyon nagy baj is történhetett volna. Ám az anyja megértette, tudta, hogy a körülmények áldozata, ezért a büntetés elmaradt.

A forradalom hazai eltiprójával kapcsolatos „axiómát” már a kisfiú is megjegyzi: annak börtönben a helye – hirdeti az egyik ember, a másik szerint viszont az majd rendet csinál.

„Havas Krisztus-kereszt az erdőn” a holdas nagy magyar éjszakában, és a fenti „axióma”, ez a kettős „igazság” azóta is farkasszemet néz egymással, pedig egy-egy történelmi eseménynek ötven évvel a lezajlás után végleg tisztává kell válnia. Népünk egy része késik, késik, késik... Vajon miért? Azért, mert sokaknak rá kellene pillantaniuk arra a keresztre, de ekkor nem csupán mártírjainkkal kellene szembenézniük, hanem saját bűnös arcukkal is.

Örvénylés indul Kaiser László írásai körül. Mit mondanak? Mire tanítanak? Egy kisfiú szemével látjuk a világot, és benne ott van a mi kozmikus tragédiánk is. Az eszmélés hajnala

találkozik a nyers történelmi valósággal. Egy ország szabadságának a kivégzése során, az ítélet-végrehajtás folyamatos és szörnyű idején úgy működött a történelem fogaskereke, hogy abból a legkisebbek is megérezték, hogy iszonyú baj van: csonkul, elvész a karácsonyunk is. A mi agyonütésünk óta volt-e igazi és teljes a nemzet karácsonya? A szovjeteket kiszolgáló helytartó neve betört a gyermek életébe, és a megélt történelem egy szörnyű nevet tudatosított benne, de nem mindenki volt akkor eszmélése fogékony korszakában, nem élte meg ugyanazt a valóságot, így szegény hazánk igazi meghasonlása az is, hogy a gyermek agyában megjelenő krampuszszerű bácsinak sohasem látták meg az igazi arcát. Sohasem gondoltak arra, hogy azon az első, a bukás, az eltiprás utáni karácsonyon ez az illető már tudhatta, hogy százával hozza majd nemzeti hőseink számára az akasztófát.

A novellák főszereplője, a kisfiú sem láthatta ezt világosan, de valamit felfogott, és szenvedett tőle. Nemzeti elaltatásunk, feledékenység-korunk igazi jele az, hogy vannak, akik ezt az idegen hatalmat képviselő helytartót tekintik az egyik legnagyobb magyarnak. Öntsünk tiszta vizet a pohárba, és kérdezzük meg tőlük, hogy miért éppen őt, miért nem Hruscsovot tisztelik ennyire, hiszen a helytartó az ő akaratát teljesítette csúfos és szolgálai módon. Ő csak eszköz volt. A „tette kész” erő Nyikita Szergejevics Hruscsov kezében volt. Sorsunkról elsősorban ő döntött. Ha ezért a sorsért bárkinek is hála jár, akkor ez őt illeti meg. Mi ez a gyerekes titkolódzás, fura álnévhasználat? Egy ötvenhatos tréfa nyíltan kimondta, hogy a helytartó neve csak azért kell, mert a Hruscsovot nehéz kimondani. A mi nagy feledőink, fura rajongóink miért nem Leonyid Brezsnyevet kiáltják ki a mi nagy jótevőnknek újra úgy, ahogyan ezt hajdan érezték, hirdették, átélték. December 19-én ünnepelhetük ezen nagy ember születésének a századik évfordulóját. Hűtlenek hozzá? Titokban gyűjtanak gyertyát az emlékére? Szégyenlősek? Miért nem hűségesek önmagukhoz? Ha lúd, akkor legyen kövér! Ha bizonyos emberek számára feje tetején áll a világ, akkor ez az állapot legyen tökéletes. Jobb a gerincet (ha van) merőlegesen a talaj felé irányítani. Oldalasan, hegyes (vagy tompa) szögben nehéz hosszan megmaradni. Igaz ugyan, hogy a hazai föld még a piszkos lábakat, a szennyes testrészeket is magához vonzza, és akkor a fej újra eredeti állapotába kerülhet. Képes lesz a szem újra tükörbe nézni: láthatja majd a mártírok arcát, a bűnösökét, és megjelenik majd az áljótevőknek és a helytartónak az igazi képmása is.

Persze a novellák főszereplőjének, Lacikának épp elég volt az is, amit röpke lét-ideje során kapott az élettől. Ráadásul már ő is azonos szinten látta a rémes nevet és a hozzá kötődő idegeneket. Nem a vele kapcsolatos „hiány” okozta az iménti örvénylést, mivel az ő röpke élete is fényt gyűjt eltévelyedésünk pokoli erdejében. Hiszen ő örömmel hallotta, amit a szénhordó, fekete emberek mondtak a részeg, feljelentésre készülődő házmesternek: „Megkeresünk, ha patkánykodsz.” Milyen kár, hogy ezek a munkások már alig vannak az élők sorában. Szabadságunk hány igazi őrzője lett utolsó mohikán! De nem mind! Erről is szól, ezt is bizonyítja ez a három novella is.

Csóka Ferenc

Kegyetlenség

Sanyi morcosan pillantott fel hazaérkező feleségére. Újfent megcsodálta hihetetlenül vonzó lényét: bájos pofikáját, divatos ruhába csomagolt, hímgerjesztő testét.

– Megjöttél végre? Egész éjjel le nem hunytam a szemem! – vetette az asszony felé vádlón.

Eszter felhúzta fekete szemöldökét. Mint már annyiszor, most is úgy érezte, álmodik. Mit is válaszolhatna ekkora időtlenségre? Tudta, Sanyi csupán a magas labdára vár, hogy szokása szerint leüthesse... Hogy újfent kiélhesse magát. Rajta, az egészségesen. Megint nyisson vitát a semmiről? Alig lézengett a fáradtságtól. Elege volt a nyugös, nyomorukat feldolgozni képtelen, másokat gyötrő betegekből.

– Elment az eszed? Mondtam, hogy éjjeles leszek...

– Mondtad, mondtad... Gyanús nekem a te állandó éjjelezésed! Valami doktorocská állhat a sok szolgálat mögött... Csak azt ne mondd, hogy te vagy az egyetlen nővér abban az átkozott kuplerájban! – csattant fel a férfi hangja. A kupleráj kiejtésekor már szinte fuldoklott a kéjesen fokozott dühtől.

Az asszony fogásra akasztotta a kabátját, lerúgta a cipőjét, töltött magának egy italt, és megadóan lehuppant a fotelbe. Hát legyen, ha ettől jobb neked! – gondolta fásultan, mielőtt belefogott volna az ezerszer elmondott, teljességgel hatástalan szövegelésbe.

– Sanyikám, kérek, ne kezdjük újra... Megőrjít az örökös féltékenykedésed! Képtelenség így élni... Hidd el, csak téged szeretlek! Más szóba sem jöhet! Be kell járnom éjjelre, ha élni akarunk... Tudod te egyáltalán, mibe kerülnek a gyógyszereid? Ugye nem?! És ne nevezd a kórházat átkozott kuplerájnak! A nagy semmi talaján állva mentünk életetek évek óta... – darálta kötelességszerűen. Kerülte a férje tekintetét. A szemkontaktus súlyt ad a szavaknak, hergeli a veszekedni vágyót.

A férfit alig álcázott elégedettség kerítette hatalmába. Már csaknem elérte a célját. A minden okot nélkülöző vita adott neki erőt az élethez. Részt kért a nő életéből, és nem válogatott az eszközökben. Beszélési jogot akart, véleményt nyilvánítani, férjként viselkedni.

– Nem tudom, higgyek-e neked?

– Miért ne hinnél? – Eszter türelmesen elmosolyodott. Már nincs visszaút, ismét végig kell szenvednie az ostoba, gyerekes, végtelenül unalmas és értelmetlen szóhalmozást. Igyekezett minél hamarabb túlesni a dolgon, hogy végre ágyba kerülhessen a nehéz szolgálat után. – Megcsaltalak akár egyszer is? Adtam rá okot, hogy ilyeneket feltételezz rólam? Nem álltam mindig melletted? Nyugalomra lenne szükséged, és te állandóan baromságokkal kínzod magad! Hidd el, kedvesem, szeretlek... És nagyon féltetek. Mi lenne velem, ha valami bajod esne?

A férfi gúnyosan felnevetett. Az elmúlt hónapok testi nyomora rendezőt, dramaturgot faragott belőle. Oly ügyesen adagolta a feszültséget, hogy a katarzis pontosan ott érte el csúcspontját, ahol eltervezte.

– Szabaddá válnál! Nem kéne egy szívbeteg, féltékeny nyomorultat ápolgatnod! – Élvezte az ilyen alattomos szúrásokat. Imádta látni, amint szétesik Eszter arcának harmóniája.

Az asszony nyugalmat erőltetett magára. Nem, nem fog kirobbanni! Nem kapja be ismét a csupaszon csillogó horgot!

– Utánad halnék, te bolond... – suttogta fátyolosan csillogó szemmel.

– Szép kis összeget kapnál utánam... – csapott újra Eszter felé a férfi. Már hallani vélte az utolsó húr éles pattanását, és ez mérhetetlen örömet generált a lelkében. Majdhogynem szexuális izgalmat érzett, mely hamarosan átcsap a mindent elsöprő kielégülésbe.

A nő kezében megremegett a pohár. Cigarettaért nyúlt.

– Itt ne dohányozz! Ha meg akarsz ölni, ne ilyen piti trüffel próbálkozz! – harsant a durva, bárdolatlan figyelmeztetés.

Az asszony mozdulata egy pillanatra kettétört, a fotel karfájának elfehéredő ujjú szorongatásába csapott át. A poharat sietve az asztalra helyezte, nehogy szétroppanjon a kezében.

– Ne haragudj! Megfeledkeztem magamról... – mondta bűnbánó arccal.

– Dehogyan haragszom! Elvégre nem gondolhatsz egyvégtében egy rokkant szerencsétlen problémáira! Miért is neheztelnék rád visszafogottan, lagymatagon, amikor teljes szívemből gyűlöllek! Örök hűséget esküdtél, és lám, amint bajba kerülök, már nem is kellek neked! Gügyögöd itt a szerelmes szavakat, közben ki tudja, kik másznak rád a műtőasztalon? Már az anyádat is az utca kurvájaként emlegették! Nem esett messze az alma a fájától! – Az utóbbiból egy szó sem volt igaz. Ráadásul nem is gyűlölte az asszonyt. Azonban végre sikerült elérnie, amit akart.

Eszter elborult tekintettel pattant a tolélszékben ülő férfi elé.

– Üss csak meg! Megérdemlem! Ha nővér létedre nem szégyellsz bántalmazni egy félholt nyomorékot... – sziszegte kéjesen vigyorogva Sanyi. Kedve lett volna cigarettára gyújtani a jól sikerült élvezkedés után.

Az asszony nehezen nyerte vissza önuralmát. Zavartan összekulcsolta a kezét, mint-ha imádkozna, aztán ernyedten lenézett a tolélszékben ülőre, az emberre, a férjére, aki néhány hónappal előbb még oly szeretetre méltó és gyengéd volt, mint senki a világon. Mivé változtatja a jellemet a betegség, a kisebbrendűségi érzés, a kiszolgáltatottság! Viszszarogyott a fotelbe.

Pillanatokig csend nehezedett a szobára. Eszter magába roskadтан nézett maga elé, gondolkodott, valami megoldáson törte a fejét. Sanyi megszeppenve próbálta magára irányítani felesége tekintetét, mert érezte, igencsak túllőtt a célon.

– Ne haragudj, teljesen bediliztem... – motyogta szégyenkezve, alázatosan. Szavai

most szívének azon zugában születtek, melyben még megmaradt az elmúlt egészség tisztasága, ahol még őrizte valódi, egyenrangú énje szeretni tudását.

– Felesleges szabadkoznod... – legyintett erőtlenül Eszter. – Isten tudja, mit tennék én a helyedben? – Végtelen szomorúság fogta el. Tudta, most kibékülnek, de holnap minden kezdődik előlről... Ez így nem mehet tovább!

– Nem fog többé előfordulni... – buggyant ki egy könnycsepp Sanyi szeméből. – Megígérem. Csak ne lennél ilyen szép... Ilyen vonzó!

– Megértelek, drágám... – mondta lágy hangon Eszter. A férfihez lépett, gyengéden megsimogatta a haját. – Most jól figyelj rám! Kórházunk főorvosa a legjobb sebész az országban. Beszéltem vele a bajodról. Azt mondta, egy operáció minden bizonnyal helyre hozna...

A férfi felkapta a fejét.

– Meg akarsz... – sziszegte volna nyomban világgá spontán elképedését, ha hirtelen észbe nem kap. Sokáig hallgatott, a jövő lehetséges változatait mérlegelte. Amikor aztán végre beszélni kezdett, szelíd határozottság érződött a hangján: – Mennyi esélyem van a gyógyulásra?

– Ha nem merülnek fel komplikációk, rendbe jössz! – mosolyodott el az asszony kedvesen, biztatóan.

– Mikor kerülne rá sor?

– Talán két hét múlva.

– Jó. Beleegyezem... – szorította meg felesége törekeny kezét a férfi.

A műtétet valóban két héttel későbbre tűzték ki. Az első hetet még együtt tölthették otthon, boldogságban, szeretetben. A veszekedések megszűntek, Sanyi csendesen szorongó-izguló kisgyerekké változott. Egyfolytában a közelgő eseményről beszélt, minden erejével azon volt, hogy bizonyítsa hősiességét. Az asszony is teljesítette kötelességét. Reményt, hitet csepegtetett a betegbe, babusgatta, pátyolgatta.

Aztán egy derűs reggelen indulni kellett. Sanyit külön szobába fektették, ahol naponta beszélgethettek. A férfi szinte lelkesen várta az operációt. Tervezgetett, szerelmet vallott, új világot ígért. Eszter közelsége erőt adott neki.

Csendesen gördült a kocsi a műtő felé. A fiatal legényke, aki tolt, biztatóan mosolygott, a plafonra szerelt fehér lámpák egyenletesen szórták szét álmosító fényüket. Folyosókon haladtak végig, lift vitte fel vagy le, majd egy tágas, szemkápráztatóan világos helyiségbe értek. Sanyi tudatosította, a műtőben van. Vigyázó kezek helyezték az asztalra, fehér köpenyes bennfentesek szorgoskodtak körülötte, valamit ráterítettek, de ebből már alig érzékelt valamit. Kellemes eufória kerítette hatalmába. Utolsó pillantásával még átnézett az üvegfalon, mely az öltöző-és mosdóhelyiséget választotta el a műtőtől. Esztert kereste a tekintete. Mikor rálelt, boldog derű ömlött el az arcán. Aztán egy pillanattal később elborult előtte a világ... Tudta, mindennek vége!

Az üvegfal túlsó oldalán feltűnt az operációra készülődő főorvos, megállt Eszter előtt, s valamit mondott neki. És... és Eszter, az ő drága kis felesége, akiben megbízott, akit imádott, akiért élni akart, átölelte a sebész, és hosszan, szemérmetlenül szájon csókolta! A férfi testét jég hideg halálfélelem járta át. Ordítani, tiltakozni próbált, de már magába szippantotta a narkózis feneketlen mélysége...

A főorvos szemébe hajította a véres kesztyűt, rendbe szedte magát, és Eszter nővér keresésére indult. Sanyi szobájában talált rá. Ott gubbasztott az ágyon, és izgatottan tördelte a kezét. Amikor meglátta a főnökét, elfúló hangon kérdezte:

– Sikerült?

– Már miért ne sikerült volna? – nevette el magát az orvos. – De most már elárulhatná, mire véljem a cselekedetet, amit az operáció előtt vitt véghez a közreműködésemmel!

Eszter a köpenye ujját húzogatta, gyömöszölte.

– Elnézését kérem, főorvos úr... – sütötte le a szemét pirulva. – Tudja, ennyi kijárt az én drága férjecskémnek... Most egálban vagyunk... Tiszta lappal kezdetjük újra...

– Aha... – nézett maga elé báván a főorvos. – És nekem ezt értenem kellene?

– Nem tudná megérteni... – mondta alig hallhatóan Eszter.

Kelemen Erzsébet

Alabástromfény

I.

A figyelmeztető lámpa fénye kialudt a folyosón. A szürkévé tompuló csend lomhán végignyújtózott a várótermen: még késő délután is ritkán lehet itt vendég az alagsorban. Csak éjszaka, legtöbbször akkor is csupán néhány órára uralhatja kedvére a termet. Az ajtónyitás zajára most is riadtan messzire illan: talán később visszajön majd. Talán visszajöhet. Talán... Az ajtó szélesebbre tárul. A kezelőből egy asszisztens nő lép ki: egy fiút támogat.

– Ügyes voltál! Nagyon ügyes! – ülteti le gyöngéden az egyik székre.

A fiú arcán végigfut egy mosoly. Nem szól, csak megkönnyebbülten bólogat.

– Itt maradok melletted, míg megérkezik a házi mentő – ül mellé, s bátorító vigasztalással megfogja a fiú karját. – Nem vagy rosszul?

A fiú int, hogy minden rendben, s hátrahajtja a fejét. Elfáradt tekintettel a szemközti falat nézi. Ismerős számára ez a töretlen fényű fehérség. Akár a kórteremben a parcella-mennyezet, vagy az alabástromszinre meszelt falak. Igen, a falak, a tükör. Az arcára tükröződő alabástromfény... De tudja, hogy mindez nem a végtelen hőmezők vakító

visszfénye, nem a téli ruhába burkolódzó pusztaság, sem fehér liliomerdő, nem is a távoli, havas hegycsúcsok fenséges íve. Vagy mégis fagyos hómező? Magányos pusztaság? Letépett szirmok, liliomok...? Hófedte csúcsok a fejfák. A keresztfák... Megváltó, megváltás, kiömlő vér...

- Vér... – szólal meg halkán –, a vér, mi volt az a vér?
- A cső sértette meg egy picit a torkodat.
- A cső? – fordult elnehezült mozdulattal az asszisztensnő felé.
- Igen, a cső. Tudod, az olyan vastag műszer – magyarázza –, hogy az én torkomat is felsértené.

A fiú a megértés jeleként ismét bólint, s fáradt nyugalom sugárzik ismét az arcán.

- Hányadikos vagy? – próbálja másfelé terelni az asszisztensnő a figyelmét.
- Most érettségiztem volna. Nem értem – folytatja újra eltűnődve –, olyan hirtelen történt, olyan hirtelen jött ez a betegség.
- A bajt senki sem kerülheti el. Előbb vagy utóbb mindenkit utolér – vizsgálja az asszisztensnő. Hangjának szelídsége megnyugvással tölti el a fiút: helyeslőn bólogat. El-fáradt kezét a székről a lábára teszi.
- Sokat fogytam, nagyon sokat. Huszonnégy kilót. Tetszik látni? – oda se néz, úgy mutatja. – A lábam...! Pedig sportoltam. Sokat bokszoltam.

Az asszisztensnő visszafojtja a könnyeit: most nem érzékenyülhet el, erősnek kell lennie, hogy erőt adhasson.

II.

Az apa megrendülten áll. Szólni nem tud. Úgy érzi, most nem találná meg a kérdéshez a szavakat. Az anya is riadtan néz az orvosra. Annyiszor beszéltek már minderről, de most ismét fél, újra retteg, úgy, mint akkor, amikor először toporgott a rendelő előtt, izgatottan fel-alá járkált, s a feszült várakozásban érezte, ahogy darabokra hasadnak a percek, parányi időkattogássá, vagy éppen az örökkévalóságba nőnek, duzzadnak, burjánzanak valami különös dimenzióvá, maga sem tudta már pontosan mivé, hiszen nem voltak számára kitapinthatók a nappalok s az éjszakák: az aggodalom gondosan egymásba öltötte őket, varratnélküli időmúlássá, varratnélküli topogássá. Összerezzon: lehet, hogy azt a néhány hónapnyi esélyt is elveszítette a fia?

- Tanár úr! – szólal meg halkán, aztán mégiscsak elhallgat, mert hirtelen kiszárad a szája, s mintha nem kapna levegőt a folytatáshoz, olyan levegőtlen, mellkas-szorító levegőtlen lett körülötte minden.
- Sikerült! – nyugtatja meg őket gyorsan az orvos. – Minden rendben ment! S így nyertünk némi időt.

Az anya könnyes szemmel a férjére pillant: a megdermedt vonások mindkettőjükéről szinte egyszerre oldódnak fel.

– De tudniuk kell – folytatja csendesen az orvos –, hogy a kemoterápia továbbra is fontos. Azt nem hagyhatjuk el!

III.

Az asszisztensnő a fiú mellett ül. A bal oldalán. Míg nem érkezik meg a házi mentő, vigyáz rá. Az apa szemben áll, bátorítón néz a fiára. Jobb oldalról az anya öleli át:

– Te vagy a kincsem, a mindenem! – csókolgatja a gyermeke kezét. – Szeretünk! Nagyon szeretünk!

A fiú arcán végigfut egy mosoly. A fáradt alabástromfényt megtörő nyugodt pillantás. Gyógyírként hatnak rá ezek a szavak. Akárcsak az asszisztensnő mondatai. Még ezek is visszacsengenek az emlékezetében: A sport a lelket is edzi. A bokszolás téged is meg-edzett. Ha erős a lelkünk, felemelhetjük a meggyengülő, beteg testet... Erő? Valóban erős vagyok én? – villan át rajta egy újabb gondolat. De nem keresi rá a választ. Fáradtan lecsukja a szemét. Az ajtónyitás zajára rezzen meg kissé: a kezelőből az orvos lép ki.

– Hogy van a betegünk? – siet feléjük aggódva.

A fiú bólint. Sugárzik az arca.

– Most már könnyebb lesz! – teszi a fiú vállára a kezét. – Csak pihenjen! Fontos, hogy sokat pihenjen!

– Köszönöm! Mindent köszönök, tanár úr!

– Ez csak természetes! – simogatja meg az orvos a fiú vállát. – Csak vigyázzon magára! – veszi a kezébe a beteg kezét, s hosszan a szemébe néz. Milyen fiatal még?! Akár a fia is lehetne – fut rajta keresztül a fájó érzés. – Most már pihenjen! – ismétli halkán, búcsúzóul. – Holnap majd találkozunk.

A fiú követi a távozó orvos alakját.

– Tanár úr! – szól utána egyre hálateltebb hangon. – Köszönöm! Köszönöm szépen!

Az orvos megfordul, megáll. Összeszorul a szíve. Mit is mondhatna? Hiszen ezért nem jár köszönet. Visszafojtja a sóhaját. Meghatottan néz a ragyogó szempárba:

– Szívesen...! Nagyon szívesen!

Tüskés Tibor

Levelesládából

Hamvas Béla levele

Egyetlen Hamvas Béla-levél tartalmának megértéséhez tucatnyi háttér-információra van szükség. A levél valójában Hamvas Béla (1897–1968) és Pécs kapcsolatának kérdéskörébe vág. Hamvas Béla 1938-ban, 1940-ben és 1941-ben a Halasy-Nagy József által szerkesztett Pannónia című pécsi egyetemi folyóiratban három fontos tanulmányát közölte. Amikor 1941-ben Pécssett a Janus Pannonius Társaság kiadásában és Várkonyi Nándor szerkesztésében megindult a Sorsunk című folyóirat, a szerkesztő azonnal kapcsolatot keresett Hamvas Bélával, és kéziratot kért tőle. 1941 és 1947 között Hamvas Bélának a Sorsunkban további hat esszéje látott napvilágot.¹

A Sorsunk 1948-ig jelent meg. A lap megszüntetése után új irodalmi folyóirat 1949-ben látott napvilágot Pécssett Dunántúl címmel és Katkó István szerkesztésében. A lap mindössze három számot ért meg. Újabb irodalmi folyóirat 1952-ben indult Pécssett ugyancsak Dunántúl címmel, új szerkesztő, Szántó Tibor neve alatt. A „második” Dunántúl számról-számra alakult, változott, fejlődött, a szocialista kultúrpolitika szolgálatától az egyetemes és maradandó irodalmi értékek bemutatásáig jutott el. A lap utolsó, 19-20., összevont száma 1956-ban, a forradalom és szabadságharc leverése után, fekete fejléccel került utcára. Az utolsó számban – többek között – Jékely Zoltán, Kassák Lajos, Mészöly Miklós, Hernádi Gyula, Rába György írásai olvashatók.²

A „második” Dunántúl utolsó korszakában – minden bizonnyal 1956-ban – született meg a szerkesztőségben az a gondolat, hogy kéziratot kérnek Hamvas Bélától. A kérést valószínű a Dunántúl szerkesztésében közreműködő és Hamvas még a Sorsunk idejéből, 1946-ból személyesen ismerő Csorba Győző közvetítette.³ Hamvas Béla kéziratot ígért, majd 1957 márciusában a kéziratot el is küldte Pécsre, Szántó Tibor nevére. Ezt a küldeményt kísérte

¹ Hamvas Bélának a *Pannóniában* és a *Sorsunkban* megjelent kilenc írását könyv alakban *Szellem és egzisztencia* címmel 1986-ban és 1987-ben két kiadásban Pécssett a Pannónia Könyvek sorozatban a Baranya Megyei Könyvtár jelentette meg. Hamvas Béla és Várkonyi Nándor kapcsolatáról lásd Tüskés Tibor: *Hamvas és Várkonyi. Közéletések*. Felső-magyarországi Kiadó, Miskolc, 1999. 12–30 p. Ugyanitt Hamvas Béla által Várkonyinak írt négy, valamint Várkonyi Nándor által Hamvasnak írt három levele található. Hamvas Béla Várkonyi Nándorhoz írt további négy levelét a *Várkonyi Nándor Emlékkönyvben* publikáltam. Széphalom Könyvműhely, Bp., 1993. 229–232. p.

² Tüskés Tibor: *Szántó Tibor és a Dunántúl. Emlékezések és repertórium*. Pannónia Könyvek. Baranya Megyei Könyvtár, Pécs, 1988.

³ CSORBA GYŐZŐ: *A város oldalában. Beszélgetések. Kérdező: Csuha István*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1991. 88. p.

az alábbi levél. Hamvas Béla nem sejtette, hogy amikor küldeménye Pécsre érkezik, Szántó Tibor már letartóztatásban van, és az „ellenforradalom” támogatásával vádolják. (A bírósági tárgyaláson másodfokon fölmentik.) Mint ahogy azt sem sejtette, hogy kényszerű munkahelyére, az Erőmű-beruházási Vállalat tiszapalkonyai kirendeltségére bizony elég hosszú időre – további hét évre! – még vissza kell térnie, ahol 1964-ig volt segédmunkás, majd raktáros. A borítékból Hamvas Béla kézírata hiányzik, csupán Hamvas kísérőlevele maradt fenn a Dunántúl szerkesztőségi iratai között, melyet a Dunántúl nyomába lépő új pécsi irodalmi és művészeti folyóirat, az 1958 őszén meginduló Jelenkor örökölt meg.

Amikor 1959-ben átvettem a Jelenkor szerkesztését, magam is kísérletet tettem, hogy Hamvas Bélától kéziratot kapjon a lap, de 1964-ig, amíg a lapot szerkesztettem, és Hamvas Béla Tiszapalkonyán élt, legális közlésére nem kerülhetett sor. Hamvas Béla tanulmányainak újbóli, könyv alakban történő publikálására akkor nyílt lehetőségem, amikor munkásságának több fontos darabját – özvegye, Kemény Katalin hozzájárulásával – Pécssett, a Baranya Megyei Könyvtár kiadásában megjelenő Pannónia Könyvek sorozatszerkesztőjeként gondolhattam. Így jelent meg – még a rendszerváltás kísérlete előtt! – 1986-ban és 1987-ben (két kiadásban) a Szellem és egzisztencia, 1989-ben Hamvas Béla és Kemény Katalin közös könyve, a Forradalom és művészet második, javított kiadása, valamint 1990-ben két kötetben (az általuk adott) Európai műhely cím alatt az a füzetsorozat, amelyet eredetileg Hamvas Béla szerkesztett, és amelynek darabjai először 1945 és 1948 között az Egyetemi Nyomda kiadásában láttak napvilágot.

Kedves Barátom, -

Budapest, 1957. március 27.

Kékesről hazaérkezve legelső dolgaim egyike, hogy az ígért kéziratot elküldjem. Abban az esetben, ha bármi okból nem tudnád felhasználni, kérek, küldesd vissza. A kéziratot barátaim köziül valaki, aki olvasta, aláhúzogatta. Ezek az aláhúzások nem érvényesek, az egész egyöntetű szedés. Ha egyébként is írnál, kérek, válaszolj a következőkre: kb. 60 gépelt lapra terjedő Regényelméletem van – esztétikai – metafizika essay –, nagyon örülnék, ha kiadványaitok során ez a nyilvánosságra kerülhetne annál is inkább, mert külföldön a regény probléma évek óta izgalmas téma, persze itthon is az, csak nem beszélnek róla megpróbáltam az összes kérdéseket felvetni. A dolog nem sürgős, gondolkozz rajta. Azt hiszem, talán termékeny csata is kialakulhatna. Most, egyelőre és sajnos, vissza kell térnem munkahelyemre, Tiszapalkonyára, de, lehet, nem hosszú időre. Értesítéseidet kérem pesti címemre.

Baráti üdvözléssel:

Hamvas Béla

Budapest XIV. Erzsébet kir. u. 11. III. 2.

Kézszel, tollal írt levél, borítékban. Ajánlott. A borítékban eredetileg Hamvas Béla tanulmányának kézírata is benne volt. Címzés: Szántó Tibor, a Dunántúl szerkesztője, Pécs, Szechenyi tér 16. Feladó: Hamvas Béla, Budapest XIV. Erzsébet kir. u. 11. III. 2.

Mezey Katalin

Berekfürdői gyászdalok

1.

Mindenek ellenére

Leültünk a veranda korlátjára.
Nem lett volna semmi rendkívüli,
ha az arcod nem olyan sápadt-sárga,
a szemedalja nem olyan fekete.
Suttogva mondtad, mert ez még titok,
hogy a tüdőd tele van daganattal.
És a májad is. Egy órája sincs,
hogy a kórházban közölték veled.
– Ne ijedezz! Meggyógyulok!
Ígérem, hogy jövőre itt leszek.
Pontosan így és itt találkozunk,
itt ülünk majd, ahogy most itt ülünk.
Hidd el, hogy legyőzöm a betegséget,
az akaraton múlik. Egyszer már sikerült... –
Megdöbentett a lelkierőd,
engem máris kilelt a hideg,
átjárt a kétségbeesés,
véremben alig volt oxigén.
Elképzeltem az eljövő szeptembert.
Messzinek látszott, nagyon messzinek.
– Elhiszem, itt ülünk majd, sikerülni fog
– fogadkoztam azért –, sikerülnie kell. –
Itt ülünk majd a körbefutó,
szellőhátú pagodafolyosón,
magas fenyők égboltja alatt.
Hittem és mégse hittem. Látni akartam.
Benéztem a sapkád sildje alá,
hogy meglássam a dacos szikrát,
erőt árasztó szavaid kovácsát.
Fénytelen riadtság rebtent előlem
összeszűkülő, tettenért szemedben.
Nem akartad, hogy elborítsa máris
Berekfürdőt a gyász,

idő előtt temetni kezdjük,
azt, aki él még, szétkárogiuk
a rejtett végzetet. Legyen élet.
Még minden változatlan,
még nem hullottak le a levelek,
nem tudjuk még, ami nem tudható...
Eltelt az év. Belőle kilenc hónap
a halálad után. Ott voltam a temetéseden,
láttam őszeink derült faluját
a télközép ragyogó hidegében.
Láttam, ahogy betonlapokkal
befödik a koporsód.
Most mégis itt ülök és idevárlak.
Pontosan ide, ahol ígérted és
ahogy ígérted, hogy találkozunk.
Ahol majd győztesen találkozunk.
Mindenek ellenére.

2.

Szeptember. A vizek fölött
széles ezüstfogantyú:
áthidalja az eget a Tejút,
gyémánttűzben villog az Orion,
észak-nyugaton a Göncöl poroz.
Most még az ég alján jár a szekér,
de hogyha útját figyelemmel kísérted,
tudod jól: néhány hónap még
és jön a nagy karambol:
elgázolt vadként fekszik a zeniten,
kerekei az ég felé merednek,
amit hozott, szétszóródtak a csillagok.
Január első éjszakáján.

3.

Aranyat önt az ősz

Elmúlásod úgy nehezül rám,
hog्य szóhoz sem hagy jutni.
Szeret, aki érdek nélkül szeret.
Szereteted tudtam-e viszonzni?
Kezed nyoma, amerre csak megyek.
Körmendi Lajos a táj jó szelleme.
Szabad-e annak, aki ilyen fontos,
szabad-e, hogy elmenjen? S elmegy-e?
Várom az időt, hogy kevésbé fájjon.
Pusztulásod ne legyen vereséged.
Nem tudta egyikünk sem távol tartani,
elhárítani a végső veszteséget.
Mulasztottunk. Mulasztunk ma is,
önzők vagyunk és kiszolgáltatottak.
Lajos, bocsásd meg! Aranyat önt az ősz,
s mi fürdünk benne. Jövendő halottak.

4.

Látod, Lajos, micsoda hitszegő vagy!
Hánynak ígérted: életben maradsz.
Az elszánt arcon a fekete árnyak,
a riadt szemek világítanak.
Látod, Lajos, micsoda hitszegő vagy!
Hogy mondtad, hogy ígérted, győzni fogsz!
Úrrá leszel a kihívó halálon,
felveszed kesztyűjét és az arcába csapsz...

Pogány vagyok, nem gyógyul be halálad.
Nem is Téged siratlak. Magamat.

E számunk szerzői

- Alföldy Jenő (1939) Kecskemét
Anga Mária (1955) Eger
Antal Attila (1956) Nyíregyháza
Bak Zsuzsanna (1985) Maklár
Barabás Zoltán (1953) Nagyvárad
Benke László (1943) Újvárfalva
Bertha Zoltán (1955) Debrecen
Bozók Ferenc (1973) Budapest
Csóka Ferenc (1959) Nagymegyer
Devecseri Zoltán (1948) Hövely
Dobó Marianna (1971) Eger
Fecske Csaba (1948) Miskolc
Gittai István (1946) Nagyvárad
Hanti Krisztina (1982) Budapest
Hegedűs Mária (1951) Kazincbarcika
Iancu Laura (1978) Magyarfalu
Kelemen Erzsébet (1964) Debrecen
Kiss Benedek (1943) Budapest
G. Komoróczy Emőke (1939) Budapest
Konczek József (1942) Pomáz
Korpa Tamás (1987) Szendrő
Lászlóffy Csaba (1939) Kolozsvár
Lipcsei Márta (1943) Nagyvárad
Loboczky János (1955) Eger
Magolcsay Nagy Gábor (1981) Eger
Mezey Katalin (1943) Budapest
Németh István Péter (1960) Tapolca
Nyilas Attila (1965) Budapest
Pataki István (1953) Bihar
Petrezselyem Judit (1982) Kazincbarcika
Posta Marianna (1983) Eger
Serfőző Simon (1942) Miskolc
Siska Péter (1984) Nyíregyháza
Szabó Bogár Imre (1944) Miskolc
Szakolczay Lajos (1941) Budapest
Székelyhidi Ágoston (1933) Hajdúböszörmény
H. Szilasi Ágota (1960) Eger
Szűk Balázs (1960) Debrecen
Tusnád László (1940) Sátoraljaújhely
Tüskés Gábor (1955) Budapest
Tüskés Tibor (1930) Pécs
Utassy József (1941) Rédcics
P. Vásárhelyi Judit (1950) Budapest

AGRIA

1789 4379

500,- Ft